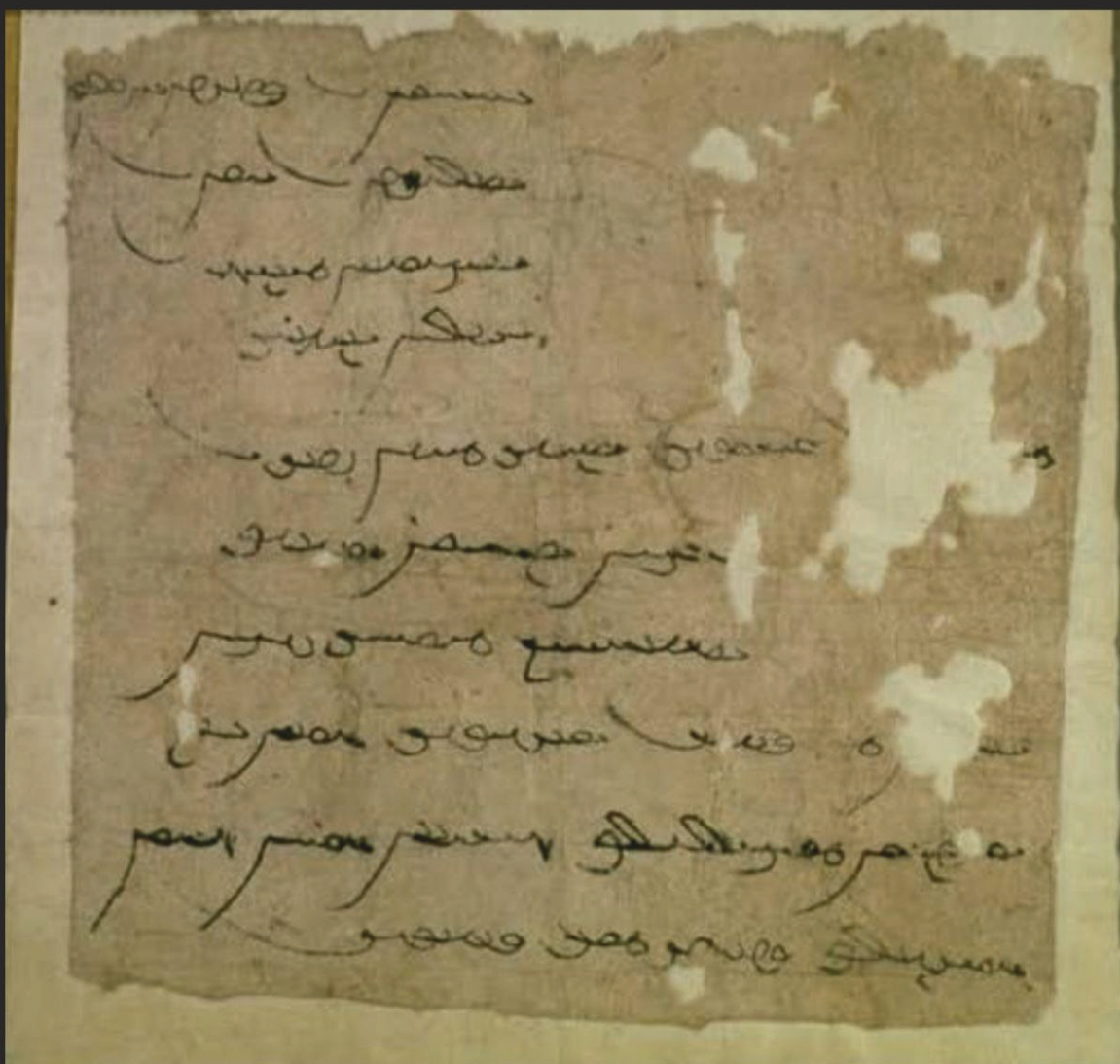


UYGUR SİVİL DOKÜMANLARININ SÖZ VARLIĞI

İzzet ŞİRİN



UYGUR SİVİL DOKÜMANLARININ SÖZ VARLIĞI

İzzet ŞİRİN

Ankara
Aralık 2022

UYGUR SİVİL DOKÜMANLARININ SÖZ VARLIĞI

İzzet ŞİRİN

© Bu eserin bütün hakları saklıdır.

Sayfa ve Kapak Tasarımı

Astana Tasarım

ISBN

978-625-8045-89-5

YAYIN TARİHİ

23/12/2022

Astana Yayınları

Akademisyen Eğitim Danışmanlık Yayıncılık Hizmetleri A.Ş.

Gökkuşluğu Mahallesi 1195 Sok. No: 2/A Çankaya/ ANKARA

Tel: 0 312 230 04 85 – 86 - 87

www.astanayayinlari.com

astanayayinlari@gmail.com

YAZAR HAKKINDA

1985 Bulanık doğumlu olan İzzet ŞİRİN, Artvin Çoruh Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak görev yapmaktadır. Lisansını İstanbul Üniversitesi'nde, Yüksek Lisansını Eskişehir Osmangazi Üniversitesi'nde tamamladı. Doktora eğitimine Atatürk Üniversitesi'nde devam etmektedir. .

E-mail: izzetsirin@artvin.edu.tr

ORCID: 0000-0003-2691-5172

İÇİNDEKİLER

YAZAR HAKKINDA.....	3
İÇİNDEKİLER.....	4
KISALTMALAR LİSTESİ.....	7
ÖNSÖZ.....	9
GİRİŞ	10
Araştırmanın Konusu	10
Araştırmanın Amacı	10
Araştırmanın Yöntemi.....	10
KORPUS	11
1. BÖLÜM	13
1.1. ESKİ UYGUR TÜRKLERİNİN TARİH VE EDEBİYATI	13
1.1.1. TARİH 13	
1.1.1.1. Orhun Uygur Kağanlığına Kadar Uygurlar	13
1.1.1.2. Orhun Uygur Kağanlığı	13
1.1.1.3. Kansu Uygurlar Devleti (Sarı Uygurlar)	14
1.1.1.4. Hoço Uygur Devleti	15
1.1.2. EDEBİYAT	15
1.1.2.1. Yazıtlar	15
1.1.2.2. Maniheizt Uygur Edebiyatı.....	16
1.1.2.3. Budist Uygur Edebiyatı	17
1.1.2.4. Sivil Metinler.....	18
2.BÖLÜM	23
UYGUR SİVİL DOKÜMANLARININ SÖZ VARLIĞI	23
2.1. ÖZEL AD BİLGİSİ VE DİLBİLGİSİ ÖGELERİ	23
2.1.1. Kavim ve Boy Adları.....	23
2.1.2. Niteleme Adları	23
2.1.3. Miktar, Hacim, Ölçü Bildiren Niteleme Adları.....	30
2.1.4. Renk Adları	31
2.1.5. Gösterme-Belirtme Niteliyicileri.....	32
2.1.6. Tarz-Durum Bildiren Adlar	33

2.1.7. Yer-Zaman Sözleri	35
2.1.8. Soru-Belirsizlik Sözleri	36
2.1.9. Zamirler	37
2.2. DILBİLGİSİ GÖREVLERİ (EDATLAR-BAĞLAÇLAR)	40
2.2.1. Edatlar 40	
2.2.2. Bağlaçlar	44
2.3. KONULARINA GÖRE ADLAR.....	45
2.3.1. Zaman	45
2.3.2. Bitkiler-Hayvanlar	49
2.3.3. İnsan Bedeni, Vücut Salgıları, Beden Sağlığı	52
2.3.4. Coğrafya	53
2.3.5. Madenler, Mineraller	61
2.3.6. Gündelik Yaşam Ögeleri	62
2.3.7 Giyim	63
2.3.8. Ölçü, Miktar	66
2.3.9. Ticaret, Endüstri	69
2.3.10. Mal, Mülk, Servet.....	75
2.3.11. Hukuk, Ticaret Hukuku	77
2.3.12. Kent, Konut, İstihkâm Devlet Kurumları	81
2.3.13. Birey, Toplum, Halk, Devlet, Siyaset, Savaş	87
2.3.14. Akrabalık	90
2.3.16. Meslekler	98
2.3.17. İl, Vatan, Yurt, Bayrak, Sancak.....	100
2.3.18. Bodun, Boy, Oymak, Halk	100
2.3.19. İletişim, Etkileşim.....	101
2.3.20. Kimlik, Ad, Unvan	102
2.3.21. Tutsaklık	102
2.3.22. Tarım	103
2.3.23. Evlilik	105
2.3.24. Cenaze	105
2.3.25. Yasa, Töre.....	105
2.3.26. Ceza, Yaptırım.....	106
2.3.27. Kozmogoni, Din, İnanç	106
2.3.28. Sayı Adları.....	109

2.3.29. Kölelikle İlgili Kavramlar	113
2.3.30. Atçılıkla İlgili Gereçler.....	114
2.3.31. Varlıkların Olma ve Bulunma Durumları.....	114
2.3.32. İletişim-Etkileşim	115
2.3.33. Sağlık.....	116
2.4. FİİLLER	116
2.4.1. Durum.....	116
2.4.2. Oluş.....	125
2.4.3. Kılış	128
SONUÇ	140
KAYNAKÇA	141
DİZİN	143

KISALTMALAR LİSTESİ

AKPAW	:Abhandlugen der Königlich Preußischen Akademie der Wissenschaften
bkz.	:bakınız
B	:batı yüzü
BK	: Bilge Kağan Yazıtı
H	: Heilkunde
Hhuast.	: Huastuanift
Çin.	: Çince
D	: doğu yüzü
DLT	: Divan u Lügati'it- Türk
EPDT	: bkz. Clauson 1972
ETY I, II	: Eski Türk Yazıtları I, II
Frs.	: Farsça
G	: güney Yüzü
H I, II	: Heilkunde I, II
Hüen-ts	: Hüen-tsang
IrkB	: Irk Bitig
K	: kuzey Yüzü
KB	: Kutadgu Bilig
KT	: Köl Tigin Yazıtı
M	: Manichaica
Mal.	: bkz. Malov 1952

Moğ.	: Moğolca
O	: Ongin yazıtı
Pfahl.	: bkz. Müller 1915
PP	: Paul Pelliot
Sogd.	: Soğdça
Skt.	: Sanskritçe
Suv.	: Suvarnaprabhasasutra
Şu	: Şine Usu Yazıtı
T	: Tonyukuk Yazıtı
TT	: Turkische Turfan Texte
Toh.	: Toharca
TürkBuddh	: Budist Metinler
TürkMan.	: Manhesit Metinler
TürkRun.	: Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları
Türkİslm.	: İlk İslami Dönem Metinleri
U	: Uigurica
Usp.	: Uigurische Sprachdenkmeler

ÖNSÖZ

Söz varlığı ya da leksik bilim bir dilin tarihsel ya da modern zamanlarındaki mevcut sözcüklerinin bir bütünü olarak tanımlanır. Bu çerçevede evrensel dil bilimi araştırmalarında bir bütün halinde ya da tematik çalışmalar vasıtasıyla dillerin söz varlığı ortaya konulur.

Tarihsel Türk dili alanlarında Türk Runik harfli yazıtların dışındaki mevcut eserlerin büyük bir çoğunluğu ait olunan dini çevre ile ilgili metinler olduğu için bu dini metinlerin tarihsel Türk toplum yapısını tam anlamıyla ifade ettiğini söylemek mümkün değildir. Buna karşılık tarihsel Türk dili alanlarında dini olmayan toplumun çeşitli yaşayış biçimlerini ifade eden az sayıdaki din dışı metinler doğrudan yaşanan hayatı aksettirdiği için Türk toplumunun sosyal, kültürel ve iktisadi hayatı hakkında önemli ipuçları barındırmaktadır. Bu tez ile dini metinlerde ifade edilmeyen din dışı alana ait olan sözcük ve kavramların tespit edilmesi önemlidir.

Türk dilinin büyük tarihsel dönemlerinden biri olan Uygur Türkçenin eşitli çevrelere ait metinlerin yazımında kullanıldığı bilinmektedir. Bu döneme ait metinlerdeki söz varlığı çeşitli çalışmalarda Eski Türk dilinin diğer çevreleriyle birlikte ele alınmış olsa da Maniheist Uygur, Budist Uygur ve Uygur Sivil metinlerinin söz varlığı ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Bu çalışmamız Uygurlardan kalan 13.-14. yüzyıllarla ait din dışı metinlerin söz varlığı ortaya konmak suretiyle Türk dilinin seküler alana ait kavram ve terimlere hangi sözcüklerle karşıldığını tespit edilmesi ve diğer çevrelerden ortaklık ve farklılıkları belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. İlk Bölümde Eski Uygur Türklerinin tarihi ve edebiyatı hakkında bilgi verildikten sonra Uygur Sivil Belgeler hakkında ve belgeler üzerine yapılan çalışmalar hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. İkinci bölümde ise *13.-14. Uygur Sivil Belgelerinin Söz Varlığı* ana başlığı altında bu dönem Uygur toplumunun sosyal, kültürel ve ekonomik yapısını ifade eden sözcükler tespit edilmiş, anlamlandırılmış ve ait olduğu kavram alanına göre tasnif edilmiştir. Diğer taraftan sözcük kök veya gövdelerinde ses ve biçim özellikleri itibarıyla herhangi bir farklılık ortaya çıkmış ise bu farklılıkları Türk dilinin diğer çevrelerle mukayese edilip belirtilmiştir. Üçüncü bölüm ise elde ettiğimiz bulguların sunulduğu *Sonuç* kısmıdır. Dördüncü bölüm ise faydalanılan kaynakların sıralandığı *Kaynakça* kısmıdır.

Bu çalışma Yüksek Lisans tezinin kitaplaştırılmış halidir.

İzzet Şirin
Artvin-2022

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

Araştırmanın konusu, Uygur Sivil metnlerinin söz varlığının tespit edilmesi böylece Türk dilinin seküler alana ait kavram ve terimlerin hangi sözcüklerle karşıladığının tespit edilmesi ve diğer çevrelerden farklılıklarının ortaya konmasıdır.

Türk dilinin büyük tarihsel dönemlerinden biri olan Uygur Türkçenin çeşitli çevrelere ait metnlerin yazımında kullanıldığı bilinmektedir. Bu döneme ait metnlerdeki söz varlığı çeşitli çalışmalarda Eski Türk dilinin diğer çevreleriyle birlikte ele alınmış olsa da Maniheist Uygur, Budist Uygur ve Uygur Sivil metnlerinin söz varlığı ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Bu çalışmamız Uygurlardan kalan 13.-14. yüzyıllarla ait din dışı metnlerin söz varlığı ortaya konmak suretiyle Türk dilinin seküler alana ait kavram ve terimlere hangi sözcüklerle karşıladığını tespit edilmesi ve diğer çevrelerden ortaklık ve farklılıkları belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, 13.-14. yüzyıl Uygur toplumunun sosyal, kültürel ve ekonomik yapısını ifade eden sözcükleri tespit etmek, anlamlandırmak ve ait olduğu kavram alanına göre tasnif etmektir. Diğer tarafta sözcük kök veya gövdelerinde ses ve biçim özellikleri itibarıyla herhangi bir farklılık ortaya çıkmış ise bu farklılıkları diğer çevrelerle mukayese edip belirtmektir. Nitekim din dışı Uygur metnlerindeki söz varlığı bir bütün halinde ortaya çıktığında 13.-14. yüzyıl Türk toplumunun kültürel, sosyal ve iktisadi hayatında nasıl bir hayat tarzına ve dünya görüşüne sahip oldukları ortaya konulabilecek; ve bu çerçevede hayatlarındaki kabulleri ve retleri yorumlanabilecektir.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmanın kapsamı, 13.-14. yüzyıllarda Uygurlar tarafından yazılan sivil dokümanlardır. Bu dokümanların söz varlığı ortaya konulurken Eski Türk dilinin diğer çevreleriyle de mukayese edebilmek adına Köktürk, Maniheist, Budist ve ilk İslami Türkçe metinler üzerine yapılmış sözlüklerden istifade edilecektir.

Tezin malzemesini oluşturacak olan sözcükler sınırları belirlenmiş metinlerden fişleme usulü ile tespit edilecek ve bu sözcükler ait oldukları metinlere göre tanıklandırılıp anlamlandırılacaktır. Ayrıca sözcükler Eski Türk dilinin diğer çevrelerindeki biçimleriyle mukayese edilecektir.

KORPUS

Ad01-Ad03 Yamada, N., **Sammlung uigurischer Kontrakte**, 3 vols. Ed. by J. Oda / P. Zieme / H. Umemura / T. Moriyasu. Osaka, 1993. (Bu eserdeki evlatlık edinme belgeleri)

Ex01-Ex03 Yamada, N., **Sammlung uigurischer Kontrakte**, 3 vols. Ed. by J. Oda / P. Zieme / H. Umemura / T. Moriyasu. Osaka, 1993. (Bu eserdeki değiş-tokuş belgeleri)

Heilk I Arat, Gabdul Raşid Rachmati, “Zur Heilkunde der Uiguren”, **SPAW** Phill. Hist. 1930: 451-473.

Heilk II Arat, Gabdul Raşid Rachmati, “Zur Heilkunde der Uiguren”, **SPAW** Phill. Hist. 1932: 401-443.

Huast. Le Coq, Alber Von; **Chuastanift, ein Sündenbekenntnis de manichäischen Auditores, Gefunden in Turfan (Chinesisch-Turkistan)**, Berlin, 1911.

Hüen-Tsang. Annemarie von Gabain, “*Briefe der uigurischen Hüen-tsang-Biographie*”, Sitzungsberichte der preußischen Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Klasse, Berlin, 1938.

Lo01-Lo30 Yamada, N., **Sammlung uigurischer Kontrakte**, 3 vols. Ed. by J. Oda / P. Zieme / H. Umemura / T. Moriyasu. Osaka, 1993. (Bu eserdeki kredi sözleşmesi belgeleri)

M I Le Coq, Alber Von; **Türkische Manichaica aus Chotscho I**, Berlin, 1912.

M II Le Coq, Alber Von; **Türkische Manichaica aus Chotscho II**, Berlin, 1919.

M III Le Coq, Alber Von; **Türkische Manichaica aus Chotscho III**, Berlin, 1922.

Mi01-Mi33 Yamada, N., **Sammlung uigurischer Kontrakte**, 3 vols. Ed. by J. Oda / P. Zieme / H. Umemura / T. Moriyasu. Osaka, 1993. (Bu eserdeki muhtelif belgeler)

Pfahl. Müller, F. W. K. “Zwei Pfahlinschriften aus den Turfanfunden”, **APAW** 1915: 1-38.

PI 01- PI 02 Yamada, N., **Sammlung uigurischer Kontrakte**, 3 vols. Ed. by J. Oda / P. Zieme / H. Umemura / T. Moriyasu. Osaka, 1993. (Bu eserdeki azat etme belgeleri)

RH01-RH14 Yamada, N., **Sammlung uigurischer Kontrakte**, 3 vols. Ed. by J. Oda / P. Zieme / H. Umemura / T. Moriyasu. Osaka, 1993. (Bu eserdeki kiralama belgeleri)

Sa01-Sa29 Yamada, N., **Sammlung uigurischer Kontrakte**, 3 vols. Ed. by J. Oda / P. Zieme / H. Umemura / T. Moriyasu. Osaka, 1993. (Bu eserdeki satış belgeleri)

Suv Zieme, Peter: Altun Yaruq Sudur, Vorworte und das erste Buch. Edition und Übersetzung der attürkischen Version des Goldglanzsūtra (Suvarnaprabhasootomasūtra), Turnhout, 1996 (Berliner Turfan-Texte)

TT I Bang, Willi, und Annemarie von Gabain: **Türkische Turfan-Texte I**, Berlin, 1929.

TT II Bang, Willi, und Annemarie von Gabain: **Türkische Turfan-Texte II**, Berlin, 1929.

TT III Bang, Willi, und Annemarie von Gabain: **Türkische Turfan-Texte III**, Berlin, 1930.

TT IV Bang, Willi, und Annemarie von Gabain: **Türkische Turfan-Texte IV**, Berlin, 1930.

TT V Bang, Willi, und Annemarie von Gabain: **Türkische Turfan-Texte V**, Berlin, 1931.

TT VI Bang, Willi, und Annemarie von Gabain und G. R. Rahmati: **Türkische Turfan-Texte VI. Das buddhistische Sutra Säkiz Yükmäk** Berlin, 1934.

TT VII Rahmeti Arat, Reşid: **Türkische Turfan-Texte VII. Von Dr. G. R. Rachamati. Mit sinologischen Anmerkungen von Dr. w. Eberhard**, Berlin, 1937.

TT VIII Gabain, Annemarie von: **Türkische Turfan-Texte VIII. Texte in Brahmischrift**, Berlin, 1954.

TT IX Gabain, Annemarie von: und Werner Winter, **Türkische Turfan-Texte IX. Ein Hymnus an den Vater Mani Auf "Tocharisch" B mit alttürkischer Übersetzung**, Berlin, 1958.

TT X Gabain, Annemarie von, **Türkische Turfan-Texte X. Das Avada des Dämons Ātavaka, Bearbeit von Tadeusz Kowalski, Aus dem Nachlaß herausgegeben**, Berlin, 1959.

U I Müller, Friedrich Wilhelm Karl, **Uigurica I**, 1. Die Anbetung der Magier, ein christliches Bruchstück, 2. Die Reste des buddhistischen 'Goldglanz-Sūtra', Ein vorläufiger Bericht, AKPAW, Berlin 1908.

U II Müller, Friedrich Wilhelm Karl, **Uigurica II**, AKPAW, Berlin 1910.

U III Müller, Friedrich Wilhelm Karl, **Uigurica III**, Uigurische Avadāna-Bruchstücke (I-VIII), AKPAW, Berlin 1920.

U IV Müller, Friedrich Wilhelm Karl, **Uigurica IV**, SPAW, Berlin 1931.

WP01- WP06 Yamada, N., **Sammlung uigurischer Kontrakte**, 3 vols. Ed. by J. Oda / P. Zieme / H. Umemura / T. Moriyasu. Osaka, 1993. (Bu eserdeki vasiyet belgeleri)

1. BÖLÜM

1.1. ESKİ UYGUR TÜRKLERİNİN TARİH VE EDEBİYATI

1.1.1. TARİH

1.1.1.1. Orhun Uygur Kağanlığına Kadar Uygurlar

Çin kaynaklarında Uygurların Hunların neslinden geldiği belirtilir. Bu kaynaklarda Uygurlar Dokuz Oğuz ve On Uygur olarak isimlendirilmiştir. (Çandarlıoğlu 2002: 334)

Uygurlar IV.-V. yüzyıllarda Töles adını aldılar. VII. yüzyılda Çinliler Göktürkleri yendikten sonra Töles birliklerini dağıtarak İrkin Uygur, Bugu, Bayırku, Tongra vs. boylarını hâkimiyeti altına aldı. 630 yılında Göktürkler Uygur-Töles akınlarını durdurmak için ordu yolladı. İrki'nin oğlu P'u-sa komutasındaki, Uygur- Töles birlikleri Göktürk ordusunu yendi. Bu zaferden sonra P'u-sa İlteber unvanını aldı (Çandarlıoğlu 2002: 335).

646 yılından sonra Uygurlar yeni bir İlteber'in idaresine girdiler. Uygurlar İkinci Göktürk devleti kuruluna kadar Çin'in tesiri altında kaldılar. İkinci Göktürk devleti kurulunca Uygurlar bu devletin hâkimiyetine girdi. 742-3 senelerinde Uygurlar kendileriyle beraber Göktürk hâkimiyeti altında bulunan Basmıl ve Karluk kabileleriyle birlikte Göktürk devletini yıktılar. 744 yılında Uygur Yabgusu Basmıl Kağanını yenerek kendini kağan ilan etti. Kutlug Bilge Köl Kağan unvanını aldı. Bu suretle Orhun Uygur Kağanlığı kurulmuş oldu (Çandarlıoğlu 2002: 335, 336).

1.1.1.2. Orhun Uygur Kağanlığı

Kutlug Bilge Köl Kağan döneminde ülkenin sınırları doğuda Su-wei'den batıda Altay dağlarına kadar genişledi. Kutlug Bilge Köl Kağandan sonra tahta çıkan Bayan Çor Kağan ülke sınırlarını Seyhun'a kadar genişletti (Ercilasun 2004: 223, 224).

751 yılındaki Talas savaşında Müslüman Arap ordularına yenilen Çinliler Tarım havzasından çekildiler. 755 yılındaki An Lu-şan isyanında Uygurlar Çinlilere yardım edip isyanı bastırdılar. Çin hükümdarı Bayan Çor Kağana kızını gelin olarak yolladı ve 20000 top ipekli kumaşı Uygurlara vergi olarak vermeyi kabul etti. 762 yılında Çin'de yeni bir isyan çıktı. Böğü Kağan'ın yardımıyla Çinliler isyanı bastırabildi. İsyanı bastırdıktan sonra Böğü

Kağan dört mani rahibiyle beraber Ordu Balık'a döner. Ve rahiplerle yaptığı iki günlük müzakereden sonra Maniheizm'i kabul eder (Ercilasun 2004: 224).

765'te Uygurlar Çin'e Tibet isyanını bastırmak için yardım etti. Bunun sonuncunda hem zengin ganimetler elde ettiler hem de Çin üzerindeki nüfuzlarını iyice arttırdılar. Böğü Kağan 779 yılında çıkan bir anlaşmazlık nedeniyle veziri Tun Baga Tarkan tarafından öldürüldü. Tun Baga Tarkan Alp Kutluk Bilge unvanıyla tahta oturdu. Alp Kutluk Bilge Kırgızları yeniden itaat altına alır ama Tibetlilerin Beş Balık'ı almasına engel olamaz (Ercilasun 2004: 221).

795'te Uygur hanedan boyu değişti. Kağanlık Yaglakarlardan Edizlere geçti. Uygur Kağanlığının gücü 820'lere kadar devam etti. 821'den sonra devlet zayıflamaya başladı. Kazar Bilge Kağan 832'de yeğeni ve vezirlerinden biri tarafından öldürüldü. Onun yerine geçen Alp Külüg Bige Kağan 839'da, Şatolarla birlik olan kendi vezirlerinden birinin hücumuna uğradı ve intihar etti. Bu duruma kızan komutanlardan Külüg Baga 840'ta 100.000 kişilik Kırgız atlısıyla Uygur başkentine saldırdı. Başkent tamamen harap oldu. Katliamdan kurtulanlar dört bir yana göç ettiler. Bu göç hanedan üyelerince yönetildi. Ana grup 840'ta Üge Tigin'i kağan seçti ve 13 boy halinde güneye göçtü. 15 boyluk diğer grup ise güneybatıya yöneldi (Ercilasun 2004: 221-222).

1.1.1.3. Kansu Uygurlar Devleti (Sarı Uygurlar)

840 Kırgız yenilgisinden sonra güneye giden Uygurlar Üge Tegin'i kağan seçtiler. Kansu'da yerleşerek Kansu Uygur Devleti'ni kurdular. Kansu Uygurları kuruldukları günden itibaren T'ang sülalesi ile iyi geçindiler. 10. yüzyıla kadar Çinlilerin "Vazifeye Koyuluş Ordusu"na bağlı hareket ettiler. 905 yılında bu ordunun komutanı Çin imparatorundan ayrılıp otonom bir devlet kurdu. Bu krallık Uygurlara baskı yaparak bölge ticaretini ele geçirmeye çalışınca Uygurlar bu krallığın merkezi olan Tun-huang'ı ele geçirdiler. Bu zafer Uygurluların Çinliler üzerindeki itibarını arttırdı (Çandarlıoğlu 2002: 357).

906 yılında Çin'de T'ang hanedanı yıkıldı ve Beş Sülâle Dönemi (906-960) başladı. Bu dönemde Uygurlar Çin ile diplomatik ve ticari ilişkilerini devam ettirdiler. Kansu Uygur Devleti 940'ta Kitanların, 1028' de Tangutlar Kansu Uygurlarının başkentini zaptettiler. 1036'da Kansu Uygur Devleti'nin bütün topraklarını ele geçirdiler. 1226'da Kansu Uygurları Çengizlilerin hakimiyeti altına girdi. Bundan sonra bağımsız bir devlet kuramayan Kansu Uygurları Budist olarak hayatlarını devam ettirdiler. Bu Uygurlardan bir grup Sarı Uygurlar

adıyla bugün Çin'in Kansu eyaletinde yaşamaya devam etmektedirler (Ercilasun 2004: 226, 227).

1.1.1.4. Hoço Uygur Devleti

840'taki hadiseden sonra göç eden Uygur boylarından bazıları güneybatıya giderek Beşbalık, Turfan, Hoço, Kaşgar taraflarında yerleştiler. 840 yılında son Uygur Kağanının yeğeni Mengli'yi Kağan seçtiler (Çandarlıoğlu 2002: 357).

Çin Tibet'ten endişe duyduğu için bu devleti hemen tanıdı. Bu devletin hâkimiyet alanı doğuda Hami'ye Batıda Kaşgar' a kadar genişledi. Kansu Uygurlarının 911'de Tun-huang'ı almalarıyla bu devlet bağımsızlığını kazandı (Ercilasun 2004: 228).

Turfan Uygur devleti 1209'da Cengiz Han'a bağlanıp, 1368'e kadar varlığını sürdürdü. Bugün de bu Uygurların torunları Çin'e bağlı olan Doğu Türkistan'da Uygur özerk bölgesinde yaşamaya devam etmektedirler (Çandarlıoğlu 2002: 358, 359).

1.1.2. EDEBİYAT

1.1.2.1. Yazıtlar

Uygur edebiyatını Orhun Uygur Kağanlığı döneminde taş üzerine yazılmış yazıtlar ile başlatabiliriz. Bu yazıtların birisinin üzerinde ayrıca Çince ve Soğdca metinler vardır (Tezcan 1984: 26). Bu yazıtlar şunlardır:

1. Taryat
2. Tes
3. Şine-Usu
4. Somon-Sevrey
5. Suci
6. Karabalgasun yazıtları
7. Ar Hanin
8. Gürbelcin
9. Somon-Tes
10. Mutrın Temdeg

Taryat bitiği, 1969-1970 yıllarında, Arhangay eyaleti, Taryat bölgesinde, Terh ırmağı yakınında bulunmuştur. Şu an Ulaan Baatur tarih müzesinde sergilenmektedir. Moyun Çor tarafından dikilen yazıt 29+1 satırdan oluşmaktadır. Kutlug Tarkan Senüj tarafından kaleme alınan bu yazıtta Moyun Çor ile babası Köl Bilgenin savaşları anlatılmaktadır. (Ercilasun 2004: 137)

Tes yazıtı, 1976'da Hövsgel eyaleti, Övörbulag mevkiinde bulunmuştur. Şu an Ulaan Baatur tarih müzesindedir. 757 yılında Moyun Çor tarafından dikilen bu yazıt 22 satırdan oluşur (Ercilasun 2004: 138).

Şine Usu yazıtı, 1909 yılında Ramdset tarafından bulunan bu yazıt Şine Usu gölü civarında bulunduğu için bu gölün adıyla anılır. Moyun Çor'un mezar yazıtı olan bu yazıt 51 satırdan oluşur. Uygur kağanlığının kuruluşuyla ilgili bilgiler içerir (Tezcan 1984:126).

Somon-Sevrey yazıtı, Güney Gobi'de Somon-Sevrey mevkiinde bulunmuştur. 7 satır Türkçe 7 satır da Soğdca olmak üzere 14 satırdan oluşur. Yazıt 762 yılında Böğü Kağan'ın Çin'e yaptığı sefer hakkında bilgi verir. (Ercilasun 2004: 138)

Suci yazıtı Kuzey Moğolostin'da Ar-Aşatu dağı, Dolon-Huduk yakınında bulunmuştur. Boyla Kutlug adına dikilen yazıt 11 satırdan oluşur. (Ercilasun 2004: 138)

Karabalgasun yazıtları, Türkçe, Çince ve Soğdca olmak üzere üç dilde yazılan bu yazıt Karabalsagun yakınlarında bulunmuştur. Bu yazının iki parçasını 1889'da Yandritsev, öteki parçalarını ise 1890'da A. Hiekel, 1891'de W. Radloff bulmuştur. (Tezcan 1984:126)

Ar Hanin yazıtı, Bulgan aймаğında Hişig Önder sumdadır. 3 satırdan oluşur. (Ercilasun 2004: 139)

Gürbelcin yazıtı, üzerinde üç defa *tengri kulu bitidim* "Tanrı kulu ben yazdım" cümlesi yazar. Semih Tezcan Manheist bir Uygur elinden çıktığını söyler. (Tezcan 1984:126)

Somon-Tes tek satırdan oluşan bir yazıttır. (Ercilasun 2004: 140)

Mutrın Temdeg üzerinde kutlug yazılıbakırdan bir mühürdür. (Ercilasun 2004: 140)

1.1.2.2. Maniheist Uygur Edebiyatı

762 yılında Böğü Kağan'ın Maniheizmi kabulü ile Soğdca metinlerin Türkçeye çevrilmesiyle başlayıp sonra orijinal ürünlerin verildiği Maniheist bir edebiyat oluşmuştur (Tezcan 1984:128). İlk örneklerini 8. yüzyılda veren bu edebiyat 10 yüzyıla kadar çok sayıda eser vermiş.10. yüzyıldan sonra bu kültür çevresi tarafından verilen eserler iyice azalmıştır.

Bu kültür çevresinde oluşturulan şiirler Türk şiirinin en eski örnekleridir. Manihesit Uygurlardan kalan elyazmaları küçük boyda olan eserlerdir. Bunların çoğu toprak altında kaldıkları için yıpranmıştır. Bu eserlerin ve eser parçalarının büyük bir kısmını Soğdca ve İran dillerinden çevrilmiş hikâyeler, dini metinler ve tövbe duaları oluşturur. Az da olsa bunların içinde aşk şiirleri de bulunmaktadır. (Tekin 1986: 8)

Bu kültür çevresine ait sekiz şiir bilinmektedir. Bunların ikisinin yazarının Alp Çor Tigindir. Bu çevreye ait mensur eserler ise azdır. Böğü Kağan'ın Mani dinine girişini anlatan bir metin bu çevrenin en önemli nesir örneklerindendir. Yaklaşık 930 yılında Göktürk harfleriyle yazılmış olan Irk Bitig bu çevrenin diğer mensur eser örneğidir. Turfan'da bulunan Huastuanift adlı eser Mani dinine ait bir tövbe duasıdır. Mani diniyle ilgili birçok kavramı içerdiği için önemli bir eserdir (Ercilasun 2004: 236, 237). Yine bu çevreye Uygurca *iki yultız nom* ("iki kök kitabı") Mani'nin yazdığı 7 kitaptan biri olan *Şahbuhrağan*'ın parçaları A. Von Le Coq tarafından yayınlanmıştır. (Tezcan 1984:128)

1.1.2.3. Budist Uygur Edebiyatı

Hoço ve Kansu Uygurları arasında en yaygın din Budizm idi. Bu devletlerin döneminde verilen Budist kültür çevresine ait eserler Uygur eserleri içinde nicelik bakımından diğer kültür çevrelerine oranla oldukça fazladır. Bu metinlerin çoğu Çince, Tibetçe, Toharca, Soğdca'dan yapılmış tercümelerdir. Bilinen çevirmenlerin en önemlisi Şıngko Seli Tutung'dur. (Tezcan 1984:129).

Budist Uygur döneminden bize ulaşmış manzum eserlerin tamamı dini içerikli eserlerdir. Çoğu didaktik parçalardır (Tekin 1984: 19). Mensur eserler içinde de manzum parçalara rastlanılır. Budist kültür çevresinden bize ulaşan şairler şunlardır: Pratyāşiri, Çısuva Tutung, An-tsang Hanlin Keyşi, Ki-Ki, Şıngku Şeli Tutung, Asıg Tutung, Çinari'dir. (Tekin 1986: 19)

Budizm'e ait mensur metinler kutsal kitaplar olan Viyanalar, Sûtralar, Abdimarlar ve diğer metinler olarak tasnif edilebilir.

Viyanalar; Budist rahip ve rahibelerin hayatını, günlük yaşamlarını, düzenleyen kuralları içerir (Özönder 2002: 496).

Sutralar; tarihi Buda ve ondan sonra gelen diğer Budaların verdikleri veya vermiş olduklarına inanılan vaazları içerir. Sutraların en hacimlişi Altun Yaruk'tur. Diğer sutraların bazılarının isimleri şöyledir: Sekiz Yükme, Kuanşi İm Pusar, İnsadi Sudur, Yitiken Sudur,

Kşanti Kılğuluk Nom Bitig. Budistlerden kalma çok sayıda sutra mevcuttur. Bunların bir kısmı üzerinde herhangi bir çalışma yapılmamıştır. (Ercilasun 2004: 248,249)

Sutralar içersinde yer alan Uygurlar tarafından çatık denilen Jâtaka türü Uygur metinleri arasında önemli eserlerdir. Çatik denilen bu parçalar Buda'nın hayatlarından herhangi birini anlatan olağanüstü olaylarla dolu masallardır. Çitakların en meşhuru Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesidir. Altun Yaruk içinde de bazı çatık parçaları mevcuttur. Bunların en meşhuru Şehzade ile Aç Pars Hikâyesidir. Diğer önemli çitak eseri Maytrisimt'tir. Prajnârağa tarafından Toharcadan çevrilen bu eser Maitreya Buda'nın efsanevi hayatı anlatılır. Uygur edebiyatının diğer çatık örnekleri bir kısmı Uigurica ve *Türkische Turfantexte* gibi yayınlar içerisinde neşredilmiş bir kısmı ise hiç neşredilmemiştir (Ercilasun 2004: 249, 250).

Abidarmalar ise Budizmin metafizik yönünü işleyen eserlerdir. Abidarım Kınlıg Koşavarti Şastir adlı eser Çince'den tercüme edilmiştir (Ercilasun 2004: 251).

Küentso (Hüen-Tsang) biyografisi ise içerik olarak yukarda verdiğimiz mensur eserlerden ayrılır. Çinli rahip Hsüan Tsang'ın 630-645 yılları arasında Türkistan üzerine yaptığı seyahat ve Çin'deki hayatı öğrencileri Huei-li ve Yen-Ts'ung tarafından Çince kaleme alınmıştır. Şingku Şeli Tutung bu eseri Türkçeye çevirmiştir (Tezcan 1984:130).

1.1.2.4. Sivil Metinler

1.1.2.4.1. Eski Uygurca Metinlerinin Bulunuşu ve Koleksiyonlar

Sertkaya (1980:380) uygur sivil belgelerinin bulunduğu ülkeleri ve o ülkelerde bu belgelerin yer aldığı koleksiyonların isimlerini ve belgelerin hangi kurumlarda muhafaza edildiğini belirtmiştir:

“Eski Uygurca metinler, 19. yüzyılın sonlarından itibaren Doğu Türkistan (Sincan) ve Çin'in Kansu bölgesinin içeresinde yer alan Dunhuang'da yapılan kazılarda bulunan bu metinler İngiltere'de Londra'da British Library'de (Sir Aurel Stein Koleksiyonu), Fransa'da Paris'te Bibliothèque Nationale'de (Paul Pelliot Koleksiyonu), İsveç'te Stockholm'de Etografya müzesinde (Sven Hedin koleksiyonu); Finlandiya'da Helsinki'de (C.G. Mannerheim koleksiyonu), Almanya'da (Grünwedel ve Albert Von Le Coq koleksiyonu), Japonya'da Kyoto'da (Kont Otani koleksiyonu), Türkiye'de İstanbul'da (Üniversitesi Kütüphanesi koleksiyonu), Ankara'da (Arkeoloji müzesi koleksiyonu), Rusya'da Saint Petersburg'da (önceden Leningrad) Asya müzesinde ve Çin Halk Cumhuriyeti'nde Pekin'de (Pekin Milli Müzesi Koleksiyonu) bulunmaktadır.”

Farklı ülkelerde bulunmuş olan Uygur sivil metinlerine yönelik bilgiler aşağıda açıklanmaktadır:

Berlin: Berlin koleksiyonuna ait materyaller Almanların Doğu Türkistan’a yaptığı dört keşif gezisinde yapılan kazılardan elde edilenler ile satın alınan materyallerden oluşur:

1. keşif gezisi Albert Grünwedel öncülüğünde 1902 Ekim ile 1903 Mart tarihleri arasında yapıldı.

2. keşif gezisi Albert Von Le Coq öncülüğünde 1904 Eylül ile 1905 Aralık tarihleri arasında yapıldı.

3. keşif gezisi Albert Von Le Coq öncülüğünde 1905 Aralık ile 1907 Haziran tarihleri arasında yapıldı.

4. keşif gezisi Albert Von Le Coq öncülüğünde 1913 Ocak ile 1914 Şubat tarihleri arasında yapıldı.

İkisi hariç bu materyallerin hepsi Doğu Berlin’deki Akademie der Wissenschaften der Deutsche Demokratische Republik’te muhafaza edildi. Bu metinlerin bir kısmı II. Dünya savaşı sırasında Mainz’deki Akademie der Wissenschaften und der Literatur’a taşındı. Daha sonra bu materyaller Marburg şehrindeki Staatsbibliothek’e taşındı. Yakın zamanda ise Batı Berlin’deki Deutsche Staatsbibliothek’e taşındı. Ayrıca yine Batı Berlin’de yer alan Museum für Volkerkunde’da bazı materyaller mevcuttur. (Cark 1975: 53)

Saint Petersburg: 1982 yılında Sovyetlerin Kaşgar elçisi N.R. Petrovskij gemi yoluyla Eski Uygur dönemine ait bazı materyalleri Rus Bilimler Akademisi’ne gönderdi. V.I. Roborovskij ve P.K. Kozlov 1893-1985 yıllarını kapsayan bir keşif gezisi yaptılar. 1897 yılında buldukları materyalleri Radloff’a verdiler. 1899 yılında Radloff bunları yayınladı. Leningrad’da bulunan Eski Uygur Türkçesi materyallerinin yaklaşık yüzde doksanı Doğu Türkistan’da bulunan Rus elçiliklerinin topladığı malzemelerden oluşur. Hem seferlerden hem de elçiliklerden toplanan materyaller Leningard’taki Institut Vostokovedeniya Akademii Nauk SSR çatısı altında toplandı. (Clark 1975: 57)

Kyoto: Japonlar 1902-194 yılları arasında Türkistan’a üç keşif gezisi düzenlediler. Bulunan belgeler bugün Kyoto şehrinde bulunan Ryukoku Üniversitesi’nde muhafaza edilmektedir. Bu koleksiyonda yaklaşık 2760 Uygurca materyal vardır.

Londra: İngilizler Marc Aurel Stein öncülüğünde Doğu Türkistan'a üç sefer düzenlemiştir. Bu seferlerde elde edilen materyaller British Museum'da muhafaza edilmektedir.

İstanbul: İstanbul'da bulunan metinlerin büyük bir kısmı İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde muhafaza edilmektedir. Bu materyallerin bir kısmı Yıldız Sarayı'ndan buraya taşınmıştır. Burada bulunan sivil belgelerin üzerinde Reşit Rahmeti Arat çalışmıştır.

Helsinki: C. Mannerheim tarafından 1907-1909 yılları arasında yapılan keşif gezisinde Eski Uygurlara ait yalnızca dört belge elde edilmiştir. Bu belgeler Finlandiya'da Helsinki'de Ulusal Müze'de muhafaza edilmektedir.

Çin: Çin'de sayıları az olan Eski Uygurca sivil belgeler Pekin Milli Müzesi ve Urumçi Bölgesel Müzesi'nde muhafaza edilmektedir. Burada bulunan sivil belgeler üzerine Feng, Tenişev ve Malov çalışmıştır.

Bu metinlerin yarsından fazlası Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, Almanya Demokratik Cumhuriyeti, Çin Halk Cumhuriyeti gibi sosyalist cumhuriyetlerde muhafaza edildiğinden araştırmacıların bu belgelere ulaşması kolay olmamıştır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılması, Doğu Avrupa'daki sosyalist rejimlerin çökmesi ve bu kaynakların dijital ortama aktarılmaya başlanması araştırmacıların bu kaynaklara ulaşımını kolaylaştırmıştır.

1990 yılında Almanya'da bulunan belgeler Berlin Ulusal Kütüphanesi'nin altında bulunan Berlin Bilimler Akademisi'nde (BBAW) çatısı altında toplandı. 1997 yılında "Digital Turfan Archiv" adı altında bu materyaller internet üzerinden araştırmacıların kullanımına sunuldu.¹ Bu veritabanında 6000 Eski Uygurca materyal, 1600 Çince ve Uygurcadan oluşan iki dilli materyal ve 130 Maniheizt yazma bulunmaktadır. Berlin Ulusal Kütüphanesi'nin yansıra Birleşik Krallık Kütüphanesi de "International Dunhuang Project" (IDP) adı altında Eski Uygurca metinleri internet ortamına taşıdı.² Bu veritabanında 308 Eski Uygurca materyal vardır.

1.1.2.4.2. Eski Uygur Sivil Metinleri Üzerine Yapılan Çalışmalar

Uygur Sivil metinleri üzerine ilk çalışma F. Wilhelm Radloff tarafından yapılmıştır. Radloff, 1897- 1909 yılları arasında bulunan Uygur sivil belgeleri üzerinde çalışmış ve bu

¹ <http://www.bbaw.de/forschung/turfanforschung/dta/index.html>

² <http://idp.bl.uk>

metinler öğrencisi Sergey Efimoviç Malov tarafından “Uigurische Sprachdenkmäler” (1928) adıyla yayınlanmıştır. S.E. Malov önsözde, düzeltme ve ekler bölümünde (Addenda et corrigenda) ve kitaba konulan sözlükte F.W. Radloff’un okuduğu metinlerdeki okuma yanlışlarına ve kendi düzeltmelerine de yer vermiştir (Clark 1975: 65-70).

Radloff ve Malov’dan sonra Albert Von Le Coq, Uygur sivil belgelerini inceler. Albert Von Le Coq 1918 yılında daha önce Radloff tarafından yayınlanan 4 hukuki belgeyi yayınlar (Le Coq 1918: 552-556). Von Le Coq’un bu yayındaki önsözünde sivil belgeler ile ilgili yorumları hala değerini korumaktadır. Le Von Coq 1919 yılında iki hukuki belgeyi daha yayınlar (Le Coq 1919: 93-109)

1920 yılında F.W.K. Müller “Uigurische Glossen” adlı eserinde sivil belgelerde geçen yastuk, sidir, nişan, tamga kelimelerini inceler (s. 325-328). 1932 yılında Malov beş sivil belge yayınlar (s. 144-149). 1934 yılında Ahmet Caferoğlu “Uygurlarda Hukuk ve Maliye İstilahları” adlı makalesinde sivil belgelerde geçen ekonomik ve hukuki terimleri inceler. Reşit Rahmeti Arat daha önce 1909 yılında Radloff tarafından yayınlanan Çağatay hükümdarı Tuglug Temür’e yazılmış bir dilekçeyi yayınlar (Arat 1936: 7). 1940 yılında Ramstedt (1940) 4 sivil belgeyi yayınlar. (Clark 1975: 72).

Malov’un 1951 yılındaki çalışmasına kadar sivil belgelerle ilgili bir çalışmaya rastlanmaz. 1951 yılında Malov kendisinin bulduğu iki belgeyle daha önce “Uigurische Sprachdenkmäler”de yayınlanan dört belgeyi “Pamjatniki drevnet jurkskoj pis’mennosti” adlı eserde yayınlar. 1954 yılında Feng Chia-sheng iki Uygur hukuki belgeyi (s. 101), 1958 yılında Pin-tung adlı kölenin satışı ve azat edilmesi ile belgeleri yayınlar (Feng 1958: 109-120).

D.I. Tikhonov 1985’den itibaren 10. -14. yüzyıllar arasındaki Uygur devletlerinin ekonomik ve sosyal yapıları ile ilgili makaleler yazar. 1966 yılında bu yazdıklarını “Khozjajstvo i obşçestvennj stroj Ujgurskogo gosudarstva” adlı eserde toplu olarak yayınlar.

1960 yılından itibaren Japon bilim adamları Nobuo Yamada ve Masao Mori’nin katkılarını görüyoruz. Masao Mori dikkatini daha çok belgelerin tarihi ve hukuki yönleri üzerine yoğunlaştırmıştır.

Yamada’nın Uygur sivil belgeleri üzerine çalışmaları bu saha için çok kıymetlidir. 1960, 1961 ve 1963 yıllarında Yamada “Monumenta Serindica VI”da satış belgeleriyle ilgili üç makale yayınladı. Reşit Rahmeti Arat (1964) “Eski Türk hukuk vesikaları” (s. 5-53) adlı çalışmasını yayınladı. Arat’ın bu çalışması hukuk belgeleri üzerine yapılmış çalışmaların en

önemlilerindedir. 1965 yılında Yamada kira belgeleriyle ilgili bir çalıma 1968 yılında da kölelik ve evlat edinme ile ilgili 15 belgeyi yayınlar. 1971 yılında ise belgelerdeki mühür ve imzalarla ilgili bir çalışma yayınlar.

1975 yılında Larry Vernon Clark “Introduction To The Uyghur Civil Documents Of East Turkestan (13th-14th cc.) ” adında sivil belgeler üzerine doktora tezi hazırlar. Clark 13. ve 14 yüzyıllara ait Doğu Türkistanda bulunan metinleri bu çalışmasında inceler. Clark’ın bu çalışmasına kendi zamanına kadar yapılan çalışmaların en kapsamlısıdır.

Larry Vernon Clark’tan sonra sivil metinlerle ilgili yapılan en kapsamlı çalışma 1993 yılında Nobuo Yamadaya’nın Oda Juten, Peter Zieme, Umemura Hiroshi, ve Moriyasu Takao’nun katkılarıyla hazırladığı “Sammlung Uigurischer Kontrakte” adlı yayındır. İki ciltten oluşan bu eserde Yamada sivil metinleri satış, değış-tokuş, kiralama ve kiraya verme, kredi sözleşmeleri, evlatlık alma, teminat, azat etme, vasiyet ve muhtelif konularla ilgili belgeler adları altında tasnif edip incelemiştir.

2.BÖLÜM

UYGUR SİVİL DOKÜMANLARININ SÖZ VARLIĞI

2.1. ÖZEL AD BİLGİSİ VE DİLBİLGİSİ ÖGELERİ

2.1.1. Kavim ve Boy Adları

Kıтай, kity Çinli (SUK, Sa24-2); [**TürkRun** Kıtān “X. yüzyılda Çin’de Liao sülalesini kuran, sonraki yüzyıllarda batıya yönelerek Karahıtayları oluşturan proto Moğol halk” (User, 2000: 161); **TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.**]

pintung atlg kıтай er krabaş-ım-nı.. “Pintung adlı Çinli erkek kölemi” (Sa24, 2)

Türk Türk (SUK, Sa19-6); (EDPT, 542); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. türk** gençlik çağının baharında, henüz olgunlaşmış (insan, meyve) (*türk yigit sen* “gençlik çağının baharındasın”) (U III 82, 15); **Türkİslm. türk** “Türk, Nuh’un oğlunun adı, bir şehir adı, meyvelerinin olgunlaşma evresinin ortası” (*türk üzüm ödi* “üzümün olgunlaşma evresinin ortası”) (Erdi-Yurtsever, 2007: 607)]

taş gra atlg Türk gra-başımın an tirek-ke tutuzu birtim “Taş Gra adlı Türk kölemi An Tirek’e devrederek verdim” (Sa19, 6)

Uygur Uygur (SUK, WP06-11); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.**]

uygur urug kadaş ükzinte sözleşip “Uygur soyundan olan aile huzurunda konuşup” (WP06, 11)

2.1.2. Niteleme Adları

2.1.2.1. Fiziksel-Bedensel Özellikleri İçeren Niteleme Adları

Bedizlig boyalı (SUK, WP03-6); (EDPT, 310); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. bedizlig** “süslü, boyalı” (*bedizlig ev* “süslü ev”) (DLT I, 507)]

bir bedizlig sır... könek “bir boyalı, vernikli kova” (WP03, 6)

Eski, esiki eski (SUK, Mi12-4); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. eski “eski” (*kamug eski neşler* “bütün eski şeyler”) (KB, 687)

bir esiki töşek bir eski taman çımdanı-nı biz toyın kulı şıla kamtsuin şıla-lar aldımız “Bir eski döşek, bir eski elbiseyi biz Toyın Kulı Şıla ve Kamtsuin Şilalar aldık” (Mi12, 4-5-6)

Kiçig küçük (SUK, WP04A25); (EPDT, 696); [TürkRun. kiçig “küçük” (*kiçig* atlıg “çocukluk adı”) (BK D 41); TürkMan. kiçig “küçük” (ulugka *kiçigke* tegi “büyükten küçüğe kadar”) (Huast. 86-7); TürkBuddh. kiçig “küçük” (*evindeki ulug kiçigke* “evindeki büyük ve küçüğe”) (PP 67, 7-8); kiçig Türkİslm. kiçig “küçük” (*ulugka kiçigke* “büyükten küçüğe”) (KB, 500)]

inşek üç eşşek bir bedük bir kiçig iki isiç.. “inek üç eşek, bir büyük, biri küçük iki kazan..” (WP04, 25)

Sınuk kırık (SUK, Ad03-15); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. sınıuk, sınıuk “kırık” (*sınıuk neş* “kırık şey”) (DLT III, 365)]

negü kim-im-ni orpak ayıg sınuk barım bulguça bolsa neçe oğlanlarım bolza ol oğlan-lar birle teş ön ülüş kopı birür men “Nasıl (olursa), kim olursa eski püskü, kötü, kırık malım bulacak olsa o evlatlar ile eşit payını (kendisine düşen) hisseyi tamamen veririm” (Ad03, 15-16-17-18)

Tas kötü, kaba, pürüzlü (Sa09-9); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. tas “kötü” (*bu at tas tegül* “bu at kötü değil”) (DLT I, 329)]

oşuz tas böz-ni iligde alıp toguru tomlıdı satdıımız “Otuz kaba (işlenmemiş) pamuklu kumaşı elden alıp dürüstçe sattık” (Sa09, 9)

2.1.2.2. Değer Yargılarını İçeren Niteleme Adları

Adın, atın başka, diğeri (SUK, Sa02-14); (EPDT, 61); [TürkRun. adın “başka, diğeri” (*anta adın ödkünç kagan ärmiş* “orada başka, sahte kağan imiş”) (User, 2000: 17); TürkMan. adın “başka, diğeri” (*adın yirliş er* “başka ülkeden bir adam”) (M I 34,19); TürkBuddh. adın “başka diğeri” (*adın bir toyun* “başka rahip”) (U III 35, 19); Türkİslm. adın “diğer, ayrı, gayrı, başkası” (*yaramaz seniñdin adınka bu at* “Bu isim senden başkasına uymaz”) (KB, 6)]

adın kişi-ke ödkürü sağzun “Başka kişiye devredip satsın” (Sa02, 14)

Alp zor, çetin, üstesinden gelmesi zor olan (Caferoğlu, 1968: 12) (SUK, Ad02-3); (EPDT, 128); [**TürkRun.** alp “1. zor, çetin, 2. cesur, yiğit, kahraman, 3. bir unvan niteliyicisi, 4. alplık, yiğitlik, kahramanlık” (*alp er kişi kagan* “hakan cesur bir kişidir”) (KT G 6) **TürkMan.** alp “cesur, güçlü, zor” (*atsar alp ertiñiz* “atış yaparken çok güçlüydünüz”) (Mal. 28, 2) **TürkBuddh.** alp “sağlam, cesur” (*alp yirçi suvçı* “sağlam rehber ve dümeni”) (PP 23,8); **Türkİslm.** alp “yiğit, kahraman, bahadır” (DLT I, 238); (*muñar meñzetü aydı alp er açuk* (Kaçalın: 2011) “bir kahramanın buna benzeyen açık bir sözü vardır”) (KB, 692)]

men titso agam ançuk bile aytışp akam-nıñ boguzın yigedgli alp bolmış-ka inimantso-nı tugmış-ızn toynak şilavanti-ka süt sevinç-i ygrmi stır kümüş alıp ogul-luk birtimz “Ben Titso ağabeyim Ançok ile konuşup abimin zorlaşan maişet durumunu düzeltmek için kardeşim, Antsoniyi akrabamız Toynak Şilavantiden süt hakkı (yetiştirme parası) için 20 stır gümüş alıp evlatlık verdi”) (Ad02, 3-4-5)

Ağır ağır, zor, çetin, değerli (SUK, Mi01, 19-20); (EDPT, 88); [**TürkRun.** ağır “değerli” (*bu ödkä özüm olurup bunça ağır törüg tört bulundagı [...]d²m* “bu zamanda kendim tahta çıkıp değerli dört taraftaki....) (BK, D 2); **TürkMan.** ağır “önemli, karşı konulmaz, külfetli, acı, üzücü” (*ağır sevinçin* “karşı konulmaz bir sevgi ile”) (M I 25, 5); **TürkBuddh.** ağır “derin, üzücü, ciddi, ağır” (*ağır ayagıg* “derin saygı”) (TT VIII E.5); **Türkİslm.** “ağır, değerli, güç” (*ağır neñ* “çok pahalı şey”) (DLT I, 52); *uçuz tutmasunı ağır tutsunı* “seni değersiz biri olarak değil saygı duyduğu biri olarak tutsun) (KB, 540)]

koço balık ayguçı-ka bir kümüş yastuk birip ağır kıyn-ka tegzün-ler “Koço şehrinin hazineline bir gümüş yastuk verip ağır ceza alsınlar” (Mi01, 19-20)

Arıg duru, temiz (SUK, Lo17-3); (EPDT, 213); [**TürkRun.** arıg “temizlik, temiz olma” *arig uvutu yeg* “temizin (yani “savaşıp yenilmeyeşin”) utancı (savaşıp yenileninkinden) daha iyidir (T 37); **TürkMan.** arıg “temiz, saf” (*arig yollarda yorıp* “temiz yollarda yürüyüp”) (TT I, 164-5); **TürkBuddh.** arıg “temiz, saf” *iki arig kızlar* “iki saf hizmetçi”) (PP 41, 2); **Türkİslm.** arıg “saf, temiz, tamamen” (*arig neñ* “temiz şey”) (DLT I, 66)]

tokuz küri arig silig bugday iki-ki tüş-ke birgü birdim “Dokuz küri temiz buğdayı iki faizle verdim” (Lo17, 3)

Asıra düşük, alçak (SUK, Ad03-21); (EPDT, 250); [**TürkRun.** asra “aşağı” (*üze kök teñri asra yagız yir kılıntukda* “yukarda mavi gök aşağıda yeryüzü yaratıldığı zaman”) (KT D 1); **TürkMan.** asra “sıradan, hakir, aşağı, düşük” (*asr[aj] köñilin* “sıradan zihinle”) (TT III 3); **TürkBuddh.** asra “sıradan, hakir, aşağı, düşük” (*arsasında agnalım* “Onun önünde aşağıya yuvarlanalım”) (USp. 101); **İslamîTürk.** asra, ısrā “alt, aşağı” (*ol andan ısrā ol* “O, ondan sonra ve aşağıdadır”) (DLT I, 126)]

kodı asır-a kişi-çe tuǵsar men “Aşağı, alçak kişiymiş gibi tutsam” (Ad03, 21)

Ayığ kötü, fena (SUK, Ad03-15); (EPDT, 182); [**TürkRun.** ańıǵ “kötü” (*ol amtı ańıǵ yok Türuk kagan* “Şimdi artık Türk kağanı için kötü (bir şey) yok” (KT G 3); **TürkMan.** ańıǵ, ayıǵ “kötü, fena, aşırı derecede” (*ańıǵ öǵrünçlüǵ* “ziyadesiyle mutlu”) (M I 16, 17); **TürkBuddh.** ańıǵ, ayıǵ “kötü, fena, aşırı derecede” (*ańıǵ körksüz* “ziyadesiyle çirkin”) (TT VI 443); **Türkİslm.** ayıǵ, ayı “Arapçadaki [övme eylemi] ni'me'ye ve [kötüleme eylemi] bi'se'ye tekabül eden bir edat” (*ayıǵ edǵü* “ne iyi (şey)”) (Yurtsever-Erdi, 2007: 162)]

negü kim-im-ni orpak ayıǵ sınıuk barım.. “herhangi bir değersiz, kötü, kırık malım..” (Ad03, 15)

[**Bek**], **bk** sarsılmaz, sağlam, sabit (SUK, Sa13-27); (EDPT, 323); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** bek “çok, sert, sağlam, sabit” (*bek katıǵ kirtǵünçlüǵ* “sağlam, sarsılmaz inanç”) (M I 30, 2-3); **TürkBuddh.** bek “çok, sert, sağlam, sabit” (*bek katıǵ kirtǵünçlüǵ* “sağlam sarsılmaz inanç”) (TT VII 40, 117); *bek tutup* “sımsıkı tutup” (TT V 26, III); **Türkİslm.** bek, berk “muhkem, kavi, pek, sağlam, sıkı” (Atalay, 1991: 79) (*bek neñ* “sağlam, sert şey”) (DLT I, 333); (*yañı talular ma özke bekim* “Ben (her zaman) yeni şeyler arıyorum ama özde (kalbim) sabit”) (KB, 686)]

///bu bk bitig.. “bu sağlam belge” (Sa13, 27)

Bışıǵ olgun, hevesli, istekli (Yamada, 1991: 248); (SUK, Ad03-8); (EPDT, 378); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** bışıǵ “olgun, kemale ermiş” (*çının bışıǵın ermek* “doğruluk ve olgunlukla yaşamak”) (M III 17, 12-13); **TürkBuddh.** bışıǵ “olgun, kemale ermiş” (*bışıǵ erser* “olgun olursa”) (TT VIII A.19); **Türkİslm.** bışıǵ “olgun, (yemeğin) pişmesi” (*bışıǵ aş* “pişmiş yemek”) (DLT I, 372); (*bilig bilig birdi tilke bışıǵ*) “irfan verdi dile olgunluk”) (KB, 168)]

köni bışıǵ tapınşun “Doğruluk ve olgunlukla hizmet etsin” (Ad03, 8)

Boş, boş boş; kullanılmamış (Yamada, 1993: 252); (WP04, 22); (EDPT, 376); [**TürkRun. Ø; TürkMan. boş** “serbest, salıverilmiş” (Mi17-2); **TürkBuddh. boş** “kontrol edilmiyen, serbest” (*burhan etözin boş kılmaşın* “Budanın vücudunu serbest bırakmış”) (TT V 6, 46); **Türkİslm. boş** “boş, hür, ergin; salıverilmiş” (Atalay 1991: 102) (*boş yulka* “salıverilmiş hayvan”) (DLT I, 330)]

taysaŋ-takı kum borlug-um-nı boş yir-i bile /// “Taysan’daki kumlu arazimi, üzüm bağıımı, kullanılmamış yerim ile..” (WP04, 22)

Çamsız sıkıntısız, problemsiz, kavgasız (SUK, Mi08-4); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.**]

apam... birgü ermez tiser men inaçi çamsız tutar men “Abim vereceğini vermem derse men İnaçi (onun) sıkıntı çıkarmamasını sağlarım” (Mi08, 3-4)

Çın (<Çin. *chên*) hakiki, gerçek (SUK, Mi21-3); (EDPT, 424); [**TürkRun. Ø; TürkMan. çın** “doğru, gerçek, hakiki” (M III 17, 12-13); **TürkBuddh.** “doğru, gerçek, hakiki” (*çın kişi titir* “doğru kişi denir (olarak bilinir)”) (TT V 26, 113); **Türkİslm.** çın “gerçek, doğru” (*çın sözler* “doğru sözler”) (DLT I, 339); (*ol köni çın kişi* “bu dürüst, doru sözlü insan”) (KB, 83).]

çın bitig “orijinal belge” (Mi21, 3)

Edgü iyi, ahlaken iyi (SUK, Ad03-21); (EDPT, 51); [**TürkRun.** “1. iyi, has, katışıksız, 2. soylu, safkan at, 3. iyilik, kazanç, yarar (*edgü bilge kişig* “iyi ve bilge kişi”) (KT G 6); **TürkMan.** edgü “iyi, ahlaken iyi, iyilik” (*edgüg anıgag* “iyi ve kötü”) (Huast. I 27-8); **TürkBuddh.** ed “iyi, ahlaken iyi, iyilik” (*edgü ögli* “iyi düşünceli”) (U I 17, 6); **Türkİslm.** edgü “iyi” (*edgü tawār* “iyi mal”) (Yurtsever-Erdi, 48: 2007)]

küçin alıp bod-ka tegmiş-te orun-ın yigin kılmayın edgü tuğmayın kodı asır-a kişi-ce tuğsar men “Güçlenip (gereken) boya ulaştığında yerini daha iyi yapmayarak, iyi tutmayarak aşağı, düşük tutarsam” (Ad03, 19-20-21-22)

Erklig, 'erklig güçlü, muktedir, sahip (SUK, Sa02-13); (EDPT, 224); [**TürkRun.** erklig “güçlü, bağımsız, özgür, otorite sahibi” (*tagda kamlamış teñride **erklig** “dağda büyü yapmış ve gökten bağımsız olmuş”*) (IrkB. 12); **TürkMan.** erklig “güçlü, bağımsız, özgür, otorite sahibi” (*kirtü **erklig** küçlüg teñri “gerçek, güçlü, Tanrı”*) (Huast. 18-19); **TürkBuddh.** erklig “güçlü, bağımsız, özgür, otorite sahibi” (***erklig** kan yirtinçüsin “dünyanın en kudretli Hanısın”*) (U II 33, 7-8); **Türkİslm.** erklig “güçlü, otorite sahibi, bağımsız” (*biliglig kişi tilke **erklig** kerek “bilgili kişi dilini kontrol etmeli”*) (KB, 971)]

*bu tört sıçılıg yir üze miñ yıl tümn künkeñdegi kutlug taş **erklig** bozlun.* “Bu dört taraftan çevrili (yer) üzerine bin yıl, on bin güne değin (sonsuz kadar) Kutlug Taş muktedir olsun.” (Sa02, 12-13)

Korsuz zararsız (SUK, Sa02-19); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø.]

*bu bitig tuğa kutlug taş **korsuz** bozlun* “Kutlug Taş bu belgeyi muhafaza ederek zarar görmesin” (Sa02, 19)

Küçek güçlü, kuvetli (SUK, Sa19-13); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø.]

*an tirek savı yorızun takı birök beg işi-nin küç **küçek** sav kelürüp ayıtsar isteser* “An Tirek’in sözü eğer bir bey ve maiyetinden güçlü bir söz getirip sorup isterse geçerli olsun” (Sa19, 13)

Şük sakın, sessiz (SUK, Ad03-5); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** şük “sessiz, sakın” (*timedin **şük** bolup “sessiz ve sakın olup”*) (U II 31, 50); **Türkİslm.** şük “susturma için kullanılan bir sözcük, sessiz” (*nelük **şük** turusen “niye sessizsin”*) (KB, 957)]

andın şük kalmış-ta “sonra sakın kaldığı sürece” (Ad03, 5)

Öñi farklı, -den başka (SUK, Em01-14); (EDPT, 270); [**TürkRun.** öñi “farklı, den başka” (*idişimte ayakımta **öñi** “kap ve tasımdan başka”*) (IrkB, 42); **TürkMan.** öñi “farklı, -den başka” (*antın **öñi** bolgay “bundan farklı olacak”*) (TT II 6,25); **TürkBuddh.** öñi “farklı, den başka” (*burhandın **öñi** “Burhandan başka”*) (U II 32, 65); **Türkİslm.** öñi “başka, başkası” (*bu attan **öñin** keldür “Bu attan başka (at) getir*) (DLT I, 94)]

*bu bitig-teki söz-tin **öñi** bolsar biz* “Bu belgedeki (verdiğimiz) sözden farklı olursak (davranırsak) (Em01-14)

Silig temiz, saf, düzgün (SUK, Lo17-3); [**TürkRun.** silik “saf, temiz, bakire” (*silik kız oğlın* “saf (bakire) kızın”) (KT D 7, 24); **TürkMan. Ø; TürkBuddh.** silig “saf, temiz” (*silig terken kunçuy teğrim* “özel isim”) (Pfahl. 6, 4); **Türkİslm.** silig “saf, temiz” (*silig er* “zarif, temiz, yakışıklı adam”) (DLT I, 390)]

tokuz kiri arıg silig bugday “dokuz küri temiz buğday” (Lo17, 3)

Turuş duruş, davranış, vaziyet (SUK, P102-8); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.**]

kalmış turuşı yğı tutug yğınca bolzun “(kendisine yapılacak) diğer davranışlar yine rehin hukukuna uygun olsun”) (P102, 8)

Tüz aynı, eşit; düz, doğru, kusursuz (Caferoğlu, 1968: 261); (SUK, Ad02-6); [**TürkRun.** tüz “barışık, uyumlu” (*begleri yeme bodunu yeme tüz ermiş* “Beyleri de halkı da barış ve uyum içinde imiş.”) (KT D 3); **TürkMan. Ø; TürkBuddh.** tüz “doğru, kusursuz” (*tüz köñül* “kusursuz zihin”) (TT VI 77); **Türkİslm.** tüz “eşit, düz, aynı” (*biş ernek tüz ermes* “beş parmağın (beşi de) eşit değildir.”) (DLT I, 128).]

men toynak şilavanti yme ogul-um sambodu bile tüz ülüş-lüg kılıp ogul-lanu altım “Ben Toynak Şilavanti de oğlum Sambodu ile eşit oranda pay kılıp (Antso’yu) evlat olarak aldım” (Ad02, 5-6)

Umugsuz umutsuz, arzusuz (SUK, Ad03, 1); [**TürkRun. Ø; TürkMan.** umugsuz “umutsuz” (*umugsuz irinç ylık* “umutsuz ve sefil hayvan sürüsü”) (TT III 25); **TürkBuddh.** umugsuz “umutsuz, arzusuz” (*umugsuz inagsız* “umutsuz ve güvensiz”) (U II 4, 7); **Türkİslm. Ø.**]

..umugsuz urısız kalgay tip “umutsuz, evlatsız kalacağım diyerek” (Ad03-1)

Yaragu uygun (SUK, Sa12-12); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.**]

il beg-ler-iñe eder-ke yara-gu at birip sözleri yorımazun “(itiraz ederlerse) İl beylerine eyerlenmeye uygun at verip sözleri geçerli olmasın” (Sa12, 12)

Yaraşu uygun (SUK, Sa11-20); (EDPT, 972); [**TürkRun. Ø; TürkMan.** yaraşı “uygun, yararlı, çekici” (*yaraşı körk* “çekici güzellik”) (TT III 127); **TürkBuddh.** yaraşı “uygun, yararlı, çekici” (*yaraşı körk* “çekici güzellik”) (TT X 441); **Türkİslm. Ø.**]

beget-ler-ke birer eder-ke yaraşu at kışgut birip söz-ler-i yorımazun “Beylere eyerlenmeye uygun at ceza verip sözleri geçerli olmasın” (Sa11, 19-20)

Yat yabancı (SUK, Sa24-9) (EDPT, 882); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** yat “yabancı” (*yat ellig toyın* “yabancı ülkeden (bir) keşiş”) (Hüen-ts. 294-5); **Türkİslm.** yat “yabancı” (*yat yaguk* “yabancılar ve komşular”) (DLT I, 433)]

apam birök erklig beg işi yat yalavaç küç-in tutup yulayın alayın sakınsar-lar “Eğer güçlü bir bey (devlet yetkilisinin)ve maiyetinin (ya da) yabancı bir elçinin nüfuzunu kullanarak ele geçiririp almayı düşünseler” (Sa24-9)

Yig iyi, daha iyi (SUK, Ad03-20); (EDPT, 910); [**TürkRun.** yig “daha iyi” (*ötüken yışda yig idi yok ermiş* “Ötüken ormanındaki (yerden) daha iyi (bir yer) asla yokmuş) (KT G 4); **TürkMan.** yig “daha iyi” (*ratnuda yig* “mücevherden daha iyi”) (M II 7, 5); **TürkBuddh.** yig “daha iyi” (*yig bolgay* “daha iyi olacak”) (M II 7, 5); **Türkİslm.** yig “daha iyi” (*bu at anda yig* “bu at bundan daha iyidir.”) (DLT III, 144)]

küçin alıp bod-ka tegmiş-te orun-in yigin kılmayın edgü tuğmayın kodı asır-a kişi-ce tuğsar men “Güçlenip (gereken) boya ulaştığında yerini daha iyi yapmayarak iyi tutmayarak aşağı, düşük tutarsam” (Ad03, 19-20-21-22)

2.1.3. Miktar, Hacim, Ölçü Bildiren Niteleme Adları

Bedük büyük (SUK, WP04-25); (EDPT, 302); [**TürkRun.** bedük “büyük, fazla” (*Tokuz Oguz etig yagı ermiş bedük ermiş* “Dokuz Oğuz ve Etig düşmanmış, (sayıları) büyük (fazla) imiş”) (O 6); **TürkMan.** bedük “büyük” (*küçlög bedük bolur* “güçlü ve büyük olurlar”) (M I 16, 3-4); **TürkBuddh.** bedük “büyük” (*kap kara bedük tag teg* “kapkara, büyük dağ gibi”) (U IV 8, 10); **Türkİslm.** bedük, bedük “büyük” (*bedük tevey* “büyük deve”) (DLT I, 385); (*bedük bir biçekig* “büyük bir bıçağı”) (KB, 58)]

üç eşgek bir bedük bir kiçig iki işiç.. “üç eşek, bir büyük, bir küçük iki kazan” (WP04, 25)

İnçe açık bir şekilde eksiz olarak, tam olarak, ince (Caferoğlu, 1968: 95); (SUK, Sa08-24); (EDPT, 945); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** inçe, yinçe “ince, narin, hassas (şey), incelikli, ustaca yapılmış” (*terin yinçe savlar* “derin, ustaca söylenmiş sözler”) (Hüen-ts. 126-7); **Türkİslm.** yinçe “ince şey, narin, zarif, ustaca” (*yinçe ayur* “zarif konuşur”) (KB, 748)]

inçe ayıdıp bitidim “dikkatlice sorup yazdım” (Sa08, 24)

Telim çok, sayısız, sınırsız (Caferoğlu, 1968: 238); (SUK, Mi19-3 (2)); (EDPT, 499); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. telim “çok, sayısız, sınırsız” (*nom bitiglerin telim yıgyuk men* “kutsal yazıtları çok toplarım”) (Hüen-ts. 58-9); Türkİslm. telim “çok” (*telim yarmak* “çok para”) (DLT I, 397)]

birim alım telim bolup alım-çı-larım m-a telim bolup “verecek ve alacaklarım çok olup, alacaklılarım da çok olup”) (Mi19, 3)

Ulam sonsuza kadar, sürekli (Zieme-Steuer, 245: 1981); (SUK, Sa25-5); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. ulam “sürekli” (*kesüksüz tutaşı ulam* “kesintisiz, devamlı, sürekli”) (KB 31)]

men kalimdu-nıñ kişi-tin ulam sağgın almış tulat aılg küñüm-ni toguru tomıdı sağtım “Ben Kalimdu (adlı) kişiden sonsuza kadar aldığım Tulat adlı bayan kölemi dürüstçe sattım” (Sa25, 5)

Ulug büyük (SUK, Sa05-9); (EDPT, 136); [TürkRun. ulug “ulu, çok büyük” (Tekin, 2007: 180) (*ulug ev* “çok büyük ev”) (IrkB 9); TürkMan. ulug “büyük, çok büyük, ulu” (*ulug asıg tusu* “büyük fayda”) (TT III 105); TürkBuddh. ulug “büyük, çok büyük, ulu” (*ulug ernek* “başparmak”) (TT V 8, 56); Türkİslm. ulug “büyük olan herhangi bir şey” (*uluglukug bulsa sen edgü kılın* “büyük itibar ve etki sahibi olduğunda doğru davran”) (Erdi, Yurtsever, 2007: 620)]

kündün yınak ulug yol adırar “Güneyden büyük yol (sınırı) ayırır” (Sa05, 9)

Yogun kalın, kaba (SUK, Lo04-4); (EDPT, 904); [TürkRun. yogun “kalın, yoğun” (*vinçge yogun bolsar* “ince kalın olursa”) (T 13); TürkMan. Ø; TürkBuddh. yogun “kalın, yoğun” (*evdeki yogun iş işletsermen* “evde yoğun iş yaptırsam”) (Usp 55, 7-8); Türkİslm. yogun “herhangi bir şeyin büyük, şişkin olanı” (Erdi-Yurtsever, 2007: 699)]

sayu iki yogun böz “herbiri kalın iki pamuk kumaşı” (Lo04, 4)

2.1.4. Renk Adları

Ak ak, beyaz (SUK, Sa27-22); (EPDT, 75); [TürkRun. ak “beyaz” *ak adgır* (“beyaz aygır”) (KT D 35, 36); TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. ak “beyaz” (*ak bulıt örlenüp* “bir yağmur bulutu yükselip”) (DLT I 258)]

ulug suü-ke ak yasđuk “majestelerine beyaz (gümüş) yastuk...” (Sa27, 22)

Bozak kirli beyaz (Yamada, 199: 253); (SUK, WP03-3); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø.]

biş bozak tarda töşek “beş tavuk (tüyünden) beyaz döşek” (WP03, 3-4)

[**Kara**], **kra** siyah (WP05-2); (EDPT, 644); [**TürkRun.** kara “kara ve siyah; avam, halk” (*kara bodun* “halk”) (BK D 41); **TürkMan.** kara “kara, siyah, karanlık; halk, avam” (*yaruklı karalı* “aydınlık ve karanlık”) (Huast. 166, 170-1); **TürkBuddh.** kara “kara ve siyah, karanlık; avam, halk” (*kara bodun* “halk”) (U II 31, 54); **Türkİslm.** kara “kara, siyah, karanlık” (*kara tün yaruttuñ yaruk kündüzün* (Kaçalın, 10: 2011) “karanlık geceyi ve aydınlık gündüzü yarattın”) (KB, 22)]

bir kra çuk... “bir siyah çanta (WP05,2)

Yürüñ beyaz (SUK, AdO 1-13) (EDPT, 970); [**TürkRun.** ürüñ “beyaz” (*ürüñ kümişin* “beyaz gümüşü”) (T 48); **TürkMan.** yürüñ “beyaz” (*yürüñ tonlug* “beyaz elbiseli”) (M I 22, 4); **TürkBuddh.** yürüñ “beyaz” (*yürün yipin yaruk* “beyaz ve menekşe renkli ışık”) (TT V 4, 12); **Türkİslm.** ürüñ “beyaz, tırnağın üzerinde bulunan beyaz leke, kahine verilen ücret”) (*tırnak ürüñi* “tırnaktaki beyazlık”) (Erdi, Yurtsever, 639: 2007)]

yürüñ ağan “beyaz deve” (AdO1-13)

2.1.5. Gösterme-Belirtme Niteliyicileri

Bu bu (SUK, WP06, 26); (EDPT, 291)**TürkRun.** bu “bu” (BK K 15); **TürkMan.** bu “bu” (*bu munı teg* “bunun gibi”) (TT III 26, 104); **TürkBuddh.** bu, bo, po “bu” (TT VIII); **Türkİslm.** bu “bu” (*bu er* “bu adam”) (DLT III, 206)]

atamız-nın bular-ka üliş kılıp kodmuş yir-işe.. “atamızın bunlara pay yayıp bıraktığı araziye” (WP06, 26-27)

Ol 1. o, 2. fiil çekim ögesi (SUK, Sa18, 4); (EDPT, 123); [**TürkRun.** ol “1. o, 2. fiil çekim ögesi” (*Oguzı yeme tarkınç ol* “Oğuz da huzursuzdur” (T 22); **TürkMan.** ol “1. o, 2. fiil çekim ögesi” (*ol ödün* “o zaman”) (Huast. I 6-7); **TürkBuddh.** ol “1. o, 2. fiil çekim ögesi” (*ol taluy suvı ertinü korkınçig adalıg ol* “O deniz çok korkunç ve tehlikelidir”) (PP 26, 4-6); **Türkİslm.** “1. o, 2. fiil çekim ögesi” 3. adlara ve eylemlere eklenen bir pekiştirme ilgeci (Yurtsever-Erdi, 355: 2007) (*ol meniñ oglum ol* “O, benim oğlumdur”) (DLT I, 137)]

ol altın yınak “o aşağı taraf” (Sa18, 4)

2.1.6. Tarz-Durum Bildiren Adlar

Anıça böyle, öyle (SUK, Sa19-14) (EDPT, 172); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø.]

an tirek-ke taplamış anıça tenlig krabaş “An Tirek bunun gibi bir köle istemiş” (Sa19, 14)

Bütün, бүдүн bütün, tüm, tam, hepsi (SUK, Sa24-13); (EDPT, 306); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** bütün “tam, bütün, hepsi” (*bütünün katagın turzun* “Tam ve güçlü bir şekilde dursun”) (M I 28, 26); **TürkBuddh.** bütün “tam, bütün, hepsi” (*bütün yirtünçü* “bütün yeryüzü”) (TT X 251); **Türkİslm.** “bütün, tam, sağlam, güvenilir, emin” (*bütün yarmak* “sağlam para”) (DLT I, 398); (*çın bütün er* “güvenilir adam”) (KB, 868)]

men tğrim kutı sevinç bütün ayıtp bitidim “Ben Tenrim Sevinç Kutı tamamını söyleyip yazdım” (Sa24, 13)

Inça böyle, şöyle, bu surette (SUK, Sa02-5); (EDPT, 173); [**TürkRun.** ança “böyle, şöyle” (*anı körüp ança biliş* “onu (dikili taşları) görüp böylece bilin”) (KT G 13); **TürkMan.** ança, inça, inçe, inçe “böyle, şöyle” (*inçe tip yarlıkadı olarka* “şöyle diyerek emir verdi onlara”) (U I 5, 3); **TürkBuddh.** ança, inça, inçe, inçe “böyle, şöyle” (*inça tip yarlıkadı* “şöyle diyerek buyurdu”) (TT VIII H.1); **Türkİslm.** ança “böyle, şöyle” (*avcı neçe al bilse adığ ança yol bilir* “avcı ne kadar hile bilse ayı o kadar yol bilir”) (DLT I, 63)]

satış kunpusın inça sözleşdmz “Satış kunpusı (üzerinde) şöyle sözleştik.” (Sa02, 5)

Kağa defa, kere, kez (SUK, Sa09-24); (EDPT, 596) [**TürkRun.** kata “kez, defa” (*ikinti kata* “ikinci kez”) (Toyok IVr. 2); **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** kata “kez, defa” (*bir kata* “bir defa”) (U II, 34); **Türkİslm.** kata “kez, defa anlamında edat” (*bir kata aydım* “bir defa söyledim”) (DLT III, 218)]

üç kağa inçge ayıdıp “Üç defa eksiz olarak ifade edip” (Sa09, 24)

Kop tümüyle, bütünüyle, tamamen (SUK, Ad03-18); (EDPT, 579) [**TürkRun.** “tümüyle, bütünüyle, tamamen” (*tört bulun kop yağı ermiş* “dört taraf da bana düşmanmış”) (KT D 2); **TürkMan.** kop “tümüyle, bütünüyle, tamamen” (*kop kanka bulganmış* “bütünüyle kana bulanmış”) (M I 6, 6); **TürkBuddh.** kop “tümüyle, bütünüyle, tamamen” (*kop törlüg ağır tsuy* “ağır günahların bütün çeşitleri”) (TT IV 14, 64); **Türkİslm.** kop “bir şeyi vurgulamak için kullanılan eda, aşırı derecede” (*kop edgü neş* “aşırı derecede iyi şey”) (DLT I, 319)]

neçe oğlanlarım bolza ol oğlan-lar birle teş öş üliş kopı birür-men “Kaç oğlanım olsa onlar birle eşit pay ve kendisine düşen payın hepsini veririm” (Ad03, 16-17-18)

Munça böyle, bu suretle, bu gibi, bunca (Caferoğlu, 1968: 332) (SUK, WP05-6); (EDPT, 349); [**TürkRun.** bunca “bunca, bu kadar (çok)” (Tekin, 2008: 135) (*bunca yirke süledim* “bu kadar (çok) yere sefer ettim”) (KT G 4); **TürkMan.** bunca “bu kadar (çok), bu kadar, bu suretle, böyle, bunca” (*munça üküş tınlıgka* “bu kadar çok canlı”) (Huast. 119); **TürkBuddh.** munça “bunca, bunun kadar, bunun gibi” (*bu munça korkınçığ adaka kirip ölgey siz* “bunca korkunç tehlikelere girip öleceksiniz” (Hamilton, 2001: 19); **Türkİslm.** munça “bu kadar (çok), bu kadar, böyle” (*munça bediz* “bu kadar (çok) süs”) (KB, 96)].

munça tavar-nı men il üşünmiş oglum yrp turmuş-ka bg turmuş-ka aniçük-ke birür-men
“Bunca malı ben İl Üzünmüş, oğlum Yrp Turmuş, Bg Turmuş ve Aniçük’e veririm” (WP05, 6-7)

Tükeđi tamamen, bütünüyle (SUK, Sa19-6); (EDPT, 479); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** tüketi “tamamen, bütünüyle” (*teñri aygın tüketi işlayur biz* “Tanrının buyruklarını tamamen işliyoruz”) (TT II 6, 3); **TürkBuddh.** tüketi “tamamen, bütünüyle” (*alku tüketi birip* “herşeyi tamamen verip”) (PP 28, 3); **Türkİslm.** Ø.]

bu yüz kunpu bir at birle bitig kılmiş künte tükeği altm “Bu yüz kunpuyu ve bir atı, bu belge yazıldığı zaman tamamen aldım” (Sa19, 6)

Tükel tam, tamamen, tamamını, bütün (SUK, Sa04-8); (EDPT, 480); [**TürkRun.** tükel “tam, bütün, tamamı” (*kop esen tükel* “hepsi güvenli ve tam”) (IrkB, 15); **TürkMan.** tükel “tam, tamamen, tamamını, bütün” (*tükel erdemlig* “tamamen erdemli”) (M I 12, 18); **TürkBuddh.** tükel “tam, tamamen, tamamını, bütün” (*on ayag kılınç tükel kıldımız* “on kötü işin tamamını yaptıysak”) (TT IV 8, 75); **Türkİslm.** tükel “tam, bütün, eksiksiz” (*tükel algıl* “tamamını al”) (DLT I, 412)]

men şabi yme bir egsüksüz tükel sanap altm “Ben Şabi de bir eksiksiz tamamını sayarak aldım.” (Sa04, 8-9)

Yene, yne ayrıca; yine, tekrar (Caferoğlu, 1968: 293) (SUK, Ad03-12); [**TürkRun.** yana “yeniden, tekrar” (*yagı bolup itinü yaratunu umaduk yana içikmiş* “düşman olmuş (fakat) kendini düzene sokup (iyi) örgütlenmemiş, yine (Çinlilere) bağlı olmuş.”) (KT, D10); **TürkMan.** yana “yine, tekrar” (*yana ıgaçag örteyür* “yeniden ağacı yakıyor”) (M I 7, 3); **TürkBuddh.** yana “yine, tekrar, ve” (U IV 50, 128); **Türkİslm.** yana “yine, tekrar, ve” (*yana keldi* “tekrar geldi”) (DLT III, 26)]

yen- e minde kız ogul kız togsa.. “ayrıca benden ogul ve kız doğsa” (Ad03, 12)

2.1.7. Yer-Zaman Sözləri

Amtı şimdi (SUK, Mi20-11) (EPDT, 156); [**TürkRun.** amtı “şimdi, şimdiki, bu zamanki” (*Türük amtı bodun begler* “bugünün Türk milleti ve beyler” (KT G 11); **TürkMan.** amtı “şimdi” (*amtıka tegi* “şimdiye kadar”) (TT III 65); **TürkBuddh.** amtı “şimdi” (*amtıkan ökünser biz* “eğer şimdi biz tevbe edersek”) (TT IV 10, 24-5); **Türkİslm.** amdı, emdi “şimdi” (*amdı keldim* “şimdi geldim”) (DLT I, 125)]

uçagur turı-nın üçün amtı bu kün başlap “Uçagur Turı’nın şimdi bu gün başlayarak...”
(Mi20, 11)

Anta orda, ondan sonra; ol zamirinin bulunma eki almış şekli (SUK, Em01-2); (EPDT, 176); [**TürkRun.** anta “1. oraya, orada, oradan, oradan, o sırada, 2. o sıradan, o zamandan, ondan” (*anta kisre* “ondan sonra” (KT D 5, 39); **TürkMan.** anta “orada, bundan (dolayı)” (*anta ötrü* “bundan dolayı”) (TT II 10, 86); **TürkBuddh.** anda, anta “orada, bundan (dolayı)” (*anda munda* “her yönde”) (Suv. 625, 10-11); **Türkİslm.** anda “burada” (DLT I, 125)]

anta basa aka ini ogul-lar-ka buyan-ı tegzün “Ondan sonra büyük, küçük oğullarına sevabı ulaşsın.” (Em01, 2)

Antakı oradaki (SUK, Mi28-11); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø.]

antakı akam inim tugmuş-ım kataş-ım kim kim m-e bolup talaşmasun-lar “Oradaki küçük kardeşim, akrabam ve aile dostum birbirine girip ihtilafa düşmesinler.” (Mi28-11)

Arkun daha sonra, gelecekte, gelecek yıl (SUK, Sa19-10); (EPDT, 216); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** arkun “gelecek yıl” (*ınçıp arkun ada tuğa kelser* “sonra gelecek yıl ciddi tehlikeler gelse (ortaya çıksa)”) (TT VI 262-3); **Türkİslm.** arkun “gelecek yıl” (*arkun ızı* ”gelecek yıl ve bir sonraki yıl”) (DLT I, 108)]

kin arkun men külüg tıntaçnıñ kam kadaşım oglum kızım bu krabaş-ıg ayıtsar isteser savları yorımazun “Sonra men Külüg Tıntaç’nın ailem, oğlum, kızım bu köleyi dava etmek isterlerse sözleri geçerli olmasın” (Sa19, 10-11)

Burun önceden, vaktiyle, eskiden (SUK, Mi20-9); (EPDT, 366); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** burun ‘burun’ (M II 11,19); **TürkBuddh.** burun ‘burun’ (*körtle burunı* ”güzel burnu”) (U IV 30, 50); **Türkİslm.** “burun, dağ zirvesi, önce” (*ol mendin burun bardı* “O, benden önce vardı”) (DLT I, 398)]

biz-niñ burun birgüçi kr-a toyın atlg kalan-çımız-nı yañdurup altımız “Bizim eskiden verilmiş Kra Toyın adlı vergi memurumuzu geri aldık” (Mi20, 9)

Uđuru karşı, karşıdaki (SUK, RH04-4); (EDPT, 64); [**TürkRun.** utru “karşı, karşı karşıya gelmek, tanışmak” (*utru eki aylık kişi oğlın sokuşmış* “Karşı (da) iyi aylık insanoğlu ile karşılaşmış.”) (IrKB 2); **TürkMan.** utru “karşı, mükabil” (*yüzümüz utru* “yüzümüze karşı”) (TT II 6, 6); **TürkBuddh.** utru “karşı, mükabil” (*añın utru turdaçı yok* “onun karşısında duracak yok”) (U IV 22, 283); **Türkİslm.** utru “herhangi bir şeyi karşı karşıya gelmesi, yüz yüze bakması” (*ol manja utru geldi* “(O, benimle tanışmaya geldi”) (Erdi-Yurtsever, 627: 2007)]

bu suv-takı uğuru borlugin on tñ kepez yak-a ka tuttum “Bu suyun üzerindeki karşıdaki üzüm bağın on tñ pamuğa kiralık tuttum”) (RH04, 4)

Üskinte, üzkinde, üksinte, ükşinte [=üşk+inte] önce, evvelce, -den önce; huzurunda, katında, nezdinde (Caferoğlu, 1968: 274) (SUK, Sa08-6); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø.]

tokuz stır kümüş-ke sibilkasar üskinte togru tomlıdı satdım “Dokuz stır gümüşe Sibilkasar’ın huzurunda dürüstçe sattım” (Sa08, 6)

2.1.8. Soru-Belirsizlik Sözleri

Kayu hangi, kim (SUK, Sa03-24); (EDPT, 632-633); [**TürkRun.** kanı “hani, nerde” (*ilim amtı kanı* “devletim şimdi nerede?”) (KT D 9); **TürkMan.** kanyu, kañu, kayu “ne, nerede, hangi, hangisi, kim” (*kayu ol?* “nedir?”) (TT II 16, 36); **TürkBuddh.** kanyu, kan, kayu “ne, nerede, hangi, hangisi, kim” (*kanda erser* “nerede ise”) (TT IV 12, 45); **Türkİslm.** kayu, kanu, kan, kanı (*oğlum kanı* “oğlum nerede”) (DLT III, 237)]

bu sav-ta kayu-sı agısar- biz “bu sözden hangimiz saparsak” (Sa03, 11)

Kim kim, ne, kimse, herhangi (SUK, Sa05-15); ola ki, eğer (Caferoğlu, 1968: 110); (EDPT, 720); [**TürkRun.** kem “kim, ne” (*kemke ilig kazganurmen* “kim (için) ülke kazanıyorum”) (KT D 9); **TürkMan.** kim “kim, ne, ki, hangi” (*yirig teñrig kim yaratmış tipen biltimiz* “Yeri ve göğü kimin yarattığını bildik”) (Huast. 167-8); **TürkBuddh.** kim “kim, ne, ki” (*negü kim* ‘hangi’) (TT VII 28, 37-52); **Türkİslm.** kim, kim “kimler, kim” (*bu kim* “bu kim?”) (DLT I, 138)]

inim içim tugmış-ım kadaş-ım kim yme çam çarım kılğalı sakınsar-lar “Büyük kardeşim, küçük kardeşim, soyumdan gelenler, yakınlarım herhangi (biri) ayrıca dava etmeyi düşünürlerse” (Sa05, 14-1)

Neçe, niçe ne kadar, kaç (SUK, Ad03-16) (EDPT, 775); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** neçe “ne kadar, kaç” (*beş teyrig ...neçe sıdımız bertdimiz erser* “Beş tanrıyı....ne kadar kırdıysak ve ne kadar yaraladıksa”) (Huast. 51-2); **TürkBuddh.** neçe “ne kadar, kaç” (*neçe... bar erser* “ne kadar varsa”) (TT IV 16,62); **Türkİslm.** neçe “ne kadar, kaç” (*neçe yarmak birdin* “Kaç dirhem verdin?”) (DLT III, 220)]

neçe oğlanlarım bolza ol oğlan-lar birle teñ öñ ülüş kopı birür-men “Kaç oğlanım olsa onlar birle eşit pay ve hissenin hepsini veririm” (Ad03, 16-17-18)

Negü nasıl, niçin, ne şekilde, herhangi, hiçbir (SUK, Sa06-21); (EDPT, 776); [**TürkRun.** negü “nasıl” (*tün ortu kanta negüde bolgay ol* “O, gece yarısı nerede, nasıl olacak”) (IrKB 24); **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** negü “ne, herhangi (bir şey), hiçbir şey” (*negü erser timedin* “hiçbirşey söylemeden” (U II 31, 50); **Türkİslm.** nü, negü “ne” (*negü bar ajunda biligde küşüş* “Bu dünyada erdemden daha arzulanabilir ne var”) (KB, 260)]

bu yir-niñ negü irti birti yok “Bu arazinin (verilmemiş) herhangi bir vergisi yok.” (Sa06-21)

2.1.9. Zamirler

2.1.9.1. Kişi Zamirleri

Biz biz (SUK, Sa06,2) (EDPT, 388); [**TürkRun.** biz “biz” (*kagan at bunta biz birtimiz* “Kağan unvanını bunun üzerine biz verdik”) (KT D 20); **TürkMan.** biz “biz” (*biz arıg biz* “biz safız”) (TT II 6); **TürkBuddh.** biz “biz” (*kim biz kılmadımız* “bizim yapmadığımız şey”); **Türkİslm.** biz “biz” (*biz keldimiz* “biz geldik”) (DLT I, 325)]

biz ikegü-ke yunlak-lık böz kergek bolup “Biz ikimize kullanmak için pamuktan yapılmış kumaş gerekip” (Sa06, 2)

Men ben (SUK, Sa01-18); [**TürkRun.** ben, beni, beniñ, baña, men, meniñ “ben” (ETY II 180); **TürkMan.** men “ben” (Huast. 135-6); **TürkBuddh.** men “ben” (U IV 48, 86); **Türkİslm.** men “ben” (DLT, I 340)]

alguçı-ka birgüçi-ke inçe ayıtıp men pusartu singay ky-a bitidim “Alıcı ve satıcıya dikkatlice sorup ben Pusartu Singay Kya yazdım”) (Sa01, 18)

Ol ‘1. o, 2. fiil çekim ögesi’ (SUK, Sa02-22) (EDPT, 123); [**TürkRun.** ol “1. o, 2. fiil çekim ögesi” (*Oguzı yeme tarkınç ol* “Oğuz da huzursuzdur” (T 22); **TürkMan.** ol “1. o, 2. fiil çekim ögesi” (*ol ödün* “o zaman”) (Huast. I 6-7); **TürkBuddh.** ol “1. o, 2. fiil çekim ögesi” (*ol taluy suvı ertinü korkınçig adalıg ol* “Bu deniz çok korkunç ve tehlikelidir”) (PP 26, 4-6); **Türkİslm.** ol “1. o, şu, 2. adlara ve eylemlere eklenen bir pekiştirme ilgeci” (*ol meniñ oglum ol* “O, benim oğlumdur”) (DLT I, 137)]

bu tamga yig bürt-nün’ol “Bu mühür Yig Bürt’nündür.” (Sa02, 22)

Olar onlar (SUK, Sa26-3) bknz. ol

kutlug temür er tugmış tokdamış olar-ka yunlak-lık yarmak kümüş kerek bolup “Kutlug Temür, Er Togmış, Tıkdamış onlara kullanmak için gümüş para gerekip” (Sa26, 3)

2.1.9.2. Dönüştürme Zamirleri

Öz, öş, öz, kendi (SUK, Sa02-14) (EDPT, 278); [**TürkRun.** öz “kendi, benlik, manevi varlık, öz” (User, 2010: 528) (*özi anca kergek bolmış* “Kendileri öylece vefat etmişler”) (Tekin, 2008: 24); **TürkMan.** öz “kendi, benlik, öz, ruh” (*öz tilin* “kendi dili ile”) (M I, 19); **TürkBuddh.** öz “kendi, benlik, öz, ruh” (*öz öz biligleri tuta* “her (tanrı) kendi öz sıfatlarını tutarak”) (TT V 8, 64); **Türkİslm.** öz “kendi, benlik, öz, ruh, nefis, can” (*körklüg tonug özüñke* “Kendi üzerine güzel giysiler (giy).) (Yurtsever-Erdi, 2007: 383)]

özi tarızun taplamasar adın kişi-ke ödkürü sadzun “Kendisi tarım yapmak istemezse başkasına satsın” (Sa02, 14)

2.1.9.3. Belirsizlik Zamirleri

Alku bütün, hepsi, herkes, tüm (Caferoğlu, 1968: 12) (SUK, Em01-4) (EPDT,137); [**TürkRun.** alku “herkes” (*ançıp alku kentü ülüğü erklig ol* “Böyle herkes kendi kaderin üzerinde muktedir”) (IrkB ek); **TürkMan.** alku “hepsi, herkes” (*alkunı ölürgey* “Hepisini öldürecekler”) (TT 11 6, 16); **TürkBuddh.** alku “hepsi, herkes” (*alkuka birip* “herkese verip”) (U II 78,39); **Türkİslm.** Ø]

alku tınlğ uguş-ıña ... “bütün canlı soyuna....” (Em01, 4)

Sayu her biri; herkes (Caferoğlu, 1968: 99); (SUK, Lo04-4); (EDPT, 858); [**TürkRun.** sayu “her, hepsi” (*yir sayu bardıg* “her ülkeye gittin”) (KT G 9); **TürkMan.** sayu “her” (*ol yaruk örtüg sayu* “O ışık her zaman (gözlerden) gizlidir”) (M III 7, 5-6); **TürkBuddh.** “her, herbiri” (*ol lınhwa sayu* “o nilüferlerin her biri”) (PP 38, 3); **Türkİslm.** sayu “her” (*tünle sayu* “her gece”) (KB, 2314)]

sayu iki yogun böz “her biri kaba iki pamuk kumaşı” (Lo04, 4)

2.1.9.4. İşaret Zamirleri

Bu bu (SUK, Sa02-6); (EDPT, 291); **TürkRun.** bu “bu” (BK K 15); **TürkMan.** bu “bu” (*bu munı teg* ‘bunun gibi’) (TT III 26, 104); **TürkBuddh.** bu, bo, po “bu” (TT VIII); **Türkİslm.** bu “bu” (*bu er* “bu adam”) (DLT III, 206)]

bu bitig kılınış kün üze men kutlug taş üç yüz otuz kunpunı egsüksüz tükel snp birtim “Bu belgenin yapıldığı gün Ben Kutlug Taş 325 kunpuyı eksiksiz, tam sayarak verdim” (Sa02, 6)

Ol ‘1. o, 2. fiil çekim ögesi’ (SUK, Sa02-22) (EDPT, 123); [**TürkRun.** ol “1. o, 2. fiil çekim ögesi” (*Oğuzı: yeme: tarkınç ol* “Oğuz da huzursuzdur” (T 22); **TürkMan.** ol “1. o, 2. fiil çekim ögesi” (*ol ödün* “o zaman”) (Huast. I 6-7); **TürkBuddh.** ol “1. o, 2. fiil çekim ögesi” (*ol taluy suvı ertinü korkınçig adahg ol* “Bu deniz çok korkunç ve tehlikelidir”) (PP 26, 4-6); **Türkİslm.** ol “1. o, şu, 2. adlara ve eylemlere eklenen bir pekiştirme ilgeci” (*ol meniñ oglum ol* “O, benim oğlumdur”) (DLT I, 137)]

bu tamga yig bürt-nün’ol “Bu mühür Yig Bürt’nündür” (Sa02, 22)

2.2. DILBİLGİSİ GÖREVLERİ (EDATLAR-BAĞLAÇLAR)

2.2.1. Edatlar

Apam eğer, şayet (SUK, Sa05-15) (EPDT, 11); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** apam “eğer” (*apam birö...kodmasar* “eğer (vaaz vermeyi...) durdurmazsa”) (TT III 64-5); **TürkBuddh.** apam “eğer” (*apam birök bu etözümün titsermen* “eğer bu vücudumu bırakırsam” (Suv. 614, 1-2); **Türkİslm.** apañ “eğer” *apañ sen barsasen* “eğer gidersen”) (DLT I, 133)]

çam çarım kılmazun-lar apam çam çarım kılğalı sakınsar bu borluk teñinçe iki borluk basa tog(r)ıl yarağu birip yulup alzunlar. “İtiraz etmesinler. Eğer itiraz etmeyi düşünüyorlarsa bu üzüm bahçesine denk iki üzüm bahçesini Basa Tugrı’ın (verip) onun da rızasıyla satın alıp (geri) alsınlar” (Sa05, 15)

Andın –dıktan sonra, bu nedenle ol zamirinin ayrılma eki almış şekli, sonra (SUK, Ad03-4) (EPDT, 177); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** andın “ondan” (*andın tamar tükel tüz* “Ondan bütün güzellikler damlar”) (Atalay, 1991: 61)]

andın sük kalmış-ta bu ogul sutmakıñ birmiş aşın yip aymış işin kılıp ogıl törüsi birle ölginçe köni bışığ tapınşun “(Bundan) sonra sessiz kaldıkça Sukmak’ın verdiği yemeği yiyip söylediği işi yapıp evlatlık hukukuna göre ölünceye kadar doğruluk ve olgunlukla hizmet etsin” (Ad03, 4)

Artuk, arđuk daha, fazla, ek (SUK, RH09-17); [**TürkRun.** artuk “-den çok, -i aşkın, 2. (sayıca) çok, fazla” (*kırk artukı yeti* “kırk yedi”) (KT D 15); **TürkMan.** artuk (*artuk erüş erür* “aşırı derecede çeşitli”) (TT II 8, 61); **TürkBuddh.** artuk (*otuz artuk ulug il ulularıg* “otuzdan fazla büyük diyar ve ülke”) (Suv.3, 20); **Türkİslm.** artuk “aşırı, fazla miktar” (*ortuk erden artuk almas* “bir ortak adamdan (diğer ortağından) daha fazla pay almaz”) (DLT I, 199)]

arpa-tın arđuk beğza ikigü teñ urug ündür(ü)p...“arpadan fazla eksilse iki aynı ölçekte buğday çıkarıp..” (RH09, 17-18)

Basa daha sonra, sonra, ayrıca (SUK, EmOI-2) (EDPT, 371); [**TürkRun.** basa “sonra, -den sonra” (*bas[aj] tabgaçda..* “sonra Tabgaçdan”) (O 5); **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** basa “sonra, daha sonra” (*basa basa* “daha çok, daha fazla, artan şekilde” (*yana munda basa* “ve bundan sonra”) (TT V 26, 85-6); (*basa basa seviglig közin* “giderek artan sevgi dolu gözlerle”) (U IV 46,49); **Türkİslm.** basa “sonra, sonraki” (*men anda basa keldim* “Ben ondan sonra geldim”) (DLT III, 224); (*anınca basa* “ondan sonra”) (KB, 132)]

anta basa aka ini ogul-lar-ka buyan-ı tegzün “Bundan sonra büyük, küçük kardeşlerine, evlatlarına sevabı ulaşsın” (EmOI, 2)

Berü beri, -den beri, -den itibaren, beri yan (SUK, Mi08-3) (EDPT, 353); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** “beri, -den beri, -den itibaren” (*kirtü teyrig arıg nomug biltükümüzde berü* “gerçek tanrıyı ve inancı bildiğimizden beri”) (Huast. 158); **TürkBuddh.** “beri, -den beri, -den itibaren” (*barça berü kelzünler* “hepsi beri gelsinler”) (U II 21, 6); **Türkİslm.** berü “beri, tarafına” (*keldi berü* “(bizim) tarafa geldi”) (DLT I, 219)]

men inaçı koyın yıl-tınberü tüşi bile köni birürmen “Ben İnaçı Koyun yılından itibaren faiziyle beraber dogru bir şekilde (tam olarak) veririm” (Mi08, 3)

Bile ile, ve, birlikte; birle (SUK, Sa02-3) (EPDT, 364); [**TürkRun.** birle “ile, ve, birlikte” (*içim kagan birle* “amcam kağan ile”) (KT K 17); **TürkMan.** bile, birle “ile, ve, birlikte” (*iki oğlın birle ölti* “iki oğlu ile birlikte öldü”) (Mal. 31, 5); **TürkBuddh.** bile, birle “ile, ve, birlikte” (*men il- tüzmiş birle* “Ben ve El Tüzmiş”) (TT IV 4, 5); **Türkİslm.** birle, bile “ile, ve, birlikte” (*ol meniñ birle erdi* “O, benimleydi”) (DLT I, 430)]

içim kancuk bile tüz ülüş-lüg iç[=üç] sıg yirim atı kutlug taş-ka toguru tomıldı sağım “Ağabeyim Kançuk ile eşit parçadan oluşan yerimin üç şığını Kutluk Taş’a dürüstçe sattım” (Sa02, 3-4-5)

Birök eğer, -dığında (SUK, Sa02-16) (EDPT, 362); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** birök “eğer, -dığında” (TT II 6, 20); **TürkBuddh.** birök “eğer, -dığında” (TT IV 6, 25); **Türkİslm.** Ø.]

bir ok [=birök] erklig beg işi küçin tuğup kam küç kılıp yulğı alğı sakınsar-lar... “Güçlü bir bey (devlet yetkilisinin) ve maiyetinin nüfuzunu kullanarak ve şamanlardan güç alarak ele geçirerek almayı düşünseler..”) (Sa02, 16-17)

Inaru den başka, den beri, den itibaren; buraya (Caferoğlu, 1968: 86) (SUK, Sa06-9); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø.]

bu kün-te inaru “bu günden itibaren” (Sa06-9)

Kin sonra; arkada (yer), sonra (zaman) (SUK, Mi05-6, 8); (EPDT, 725); [**TürkRun.** kin “sonra” (*kin yana edgü bolur* “sonra yine iyi olur”) (IrkB 57); **TürkMan.** kin “sonra” (*mende*

kin “benden sonra”) (M I 29, 16); **TürkBuddh.** kin “sonra” (*sakinmişta kin* “düşündüktün sonra”) (TT V 6, 16); **Türkİslm.** Ø.]

bu künte kin negü yme kalan basıg bolsar üçegü kalan-mız-ka üleşip birür-biz “Bu günden sonra ayrıca ne kadar toprak vergisi veya basıg vergisi varsa üçümüz (kendi vergimizi ekleyip üçe) bölüp veririz” (Mi05, 8-9)

Ok, ’ok, ök enklitik edatı (SUK, Sa03-3); [**TürkRun.** ök “enklitik edatı” (*özüm ök* “ben kendim”) (T 6); **TürkMan.** ok “enklitik edatı” (*ol ok ot teŋri* “bu ateş tanrısı”) (M I 20); **TürkBuddh.** ok “enklitik edatı” (*anda ok* “derhal, hemen”) (U II 20, 2); **Türkİslm.** ök “enklitik edatı, fiilere gelerek fiilin anlamını kuvvetlendiren bir edat; hâl anlamına yakın anlamlı bir edat; vakit, zaman” (Atalay, 1991: 429); (*bargıl ok* “git!”) (DLT I, 137)]

bu ’ok ögen-te bu yer tñinçe iki yer birip alzunlar “Mutlaka bu nehir üzerinde, bu yere denk iki yer verip alsınlar” (Sa03, 3)

Öğdünki önceki, önceden olan, önce (zaman) (SUK, Mi05-5); (EDPT, 181); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø.].

bu kün-te öğdün-ki tüşiki-niñ tangut-ta kıtay-ta negü yme birimi bar erser toyınçoğ basıki bilmez men tüşiki bilir men “Bundan önceki Tüşiki’nin Tangut’da ve Çin’de herhangi bir vergisi varsa Toyınçoğ Basıki sorumlu olmaz Tüşiki ben sorumlu olurum” (Mi05, 4-5-6-7)

Öñi farklı, -den başka (SUK, Em01-14); (EDPT, 270); [**TürkRun.** öñi “farklı, -den başka” (*idişimte ayakımta öñi* “kap ve tasımdan başka”) (IrkB, 42); **TürkMan.** öñi “farklı, den başka” (*antın öñi bolgay* “bundan farklı olacak”) (TT II 6,25); **TürkBuddh.** öñi “farklı, den başka” (*burhandın öñi* “Burhandan başka”) (U II 32, 65); **Türkİslm.** öñi “başka, başkası” (*bu attan öñin keldür* “Bu attan başka (at) getir) (DLT I, 94)]

bu bitig-teki söz-tin öñi bolsar biz “Bu belgedeki (verdiğimiz) sözden farklı olursak (davranırsak)) (Em01-14).

Soñ sonra, gelecekte (SUK, Sa27-16); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** soñ “sonra” (*munda soñ* “bundan sonra”); **Türkİslm.** soñ “sonra” (*sen meniñ soñda kel* “Sen benden sonra gel”) (DLT III, 357)]

bu yungç-niñ soñ bayan ogrısı yalganı bolza tav-i kaş-a-sı bolsa onlukı yüzlükı bolup çam çarım kulsar “Bu Yungç’nın sonra zenginden (mal çalan bir) hırsız olsa, yalanı olsa, hilesi ve kazası olsa (onun taraftarları) onarlı yüzlü sayılara ulaşip iftira atsalar” (Sa27, 15-16)

Soğara sonra (SUK, Mi24-8); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø.].

mundın soğara “bundan sonra” (Mi24, 8)

Takı ve ayrıca, dahi (SUK, Sa04-18); (EDPT, 466); [**TürkRun.** takı “dahi, daha” (*anca takı erig yerte irser anca* “ayrıca kolay erişilir bir mevki olduğundan”) (KT G 13) (Tekin, 2008: 22); **TürkMan.** takı “ve” (TT III 92); **TürkBuddh.** takı “ve, ayrıca” (*yüz takı sekiz altmış* “üç yüz ve elli sekiz”); **Türkİslm.** takı “daha, dahi, öteki gibi, ayrıca, ile” (*takı yarmak bir* “Bana (öteki gibi) bir para ver”) (Erdi-Yurtsever, 2007: 553)].

takı birök erklik beg iş işin küçin tutup alayın yulayın tiser-ler “Ayrıca eğer güçlü bir bey (devlet yetkilisinin) ve maiyetinin nüfuzunu kullanarak alalım, ele geçirelim derlerse” (Sa04, 18-19)

Tegi, değgi, tgi dek, değin, kadar (SUK, Sa02-13); (EDPT, 477); [**TürkRun.** tegi “-e kadar, değin” (*Şantun Yazıkka tegi süledim* “Şantun ovasına kadar sefer düzenledim”) (KT G 3); **TürkMan.** tegi “değgi, -e kadar” (*ulugka kiçigke tegi* “büyükten küçüğe değgi”) (Huast. 86-7); **TürkBuddh.** tegi “değgi, -e kadar” (*bu küinki küinke tegi* “bugüne kadar”) (TT X 97-8); **Türkİslm.** tegi “değgi, -e kadar” (bu ödke tegi “bu zamana kadar”) (KB, 1259)]

bu dört sıçılığ yir üze miş yıl tümn küinkedegi kutlug taş erklik bolzun. “Bu dört taraftan çevrili (yer) üzerine bin yıl, on bin güne değgi (sonsuzca kadar) Kutlug Taş muktedir olsun” (Sa02, 12-13)

Uçagur (<Moğ. *ujagur*) aslen, asıl (SUK, Mi20-11); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø.]

bu borluk uçagur turı-nıñ üçün “Bu üzüm bağı asıl Turı’nın (olduğu için”) (Mi20, 11)

Üçün için (SUK, Mi20-26); (EDPT, 28); [**TürkRun.** üçün “için” (*begleri bodunı tüzsüz üçün* “Beyleri, halkı disiplinsiz olduğu için”) (KT D 6); **TürkMan.** üçün “için” (ne üçün? “ne için?”) (M III 6, 7); **TürkBuddh.** üçün “için” (*oglı üçün* “oğlu için”) (PP 8, 5); **Türkİslm.** üçün “için” (*seniñ üçün keldim* “Senin için geldim”) (DLT I, 176)]

il-ke asıgı bar üçün borlug iges-i turı-nı borluk-çı birip kra-a toyın-nı yañdurup altımız “Devlete yararı olduğu için (bu) bağın sahibi Turı’yı bağcı yapıp (bu bağı) Kra Toyını vazgeçirip (bu bağı) geri aldık” (Mi20, 26)

Yalnız yalnız, sadece, tek (SUK, PI01-15) (EDPT, 926); [**TürkRun.** yalnız “yalnız, tek başına, sadece” (*yalnusun yorıyor* “yalnız yürüyor”) (IrkB 40); **TürkMan. Ø**; **TürkBuddh.** yalnız “yalnız, tek başına” (*yalnus bir* “sadece bir”) (U III 69); **Türkİslm.** yalnız, yalnız “yalnız, tek başına, sadece” (“*özüm kalsa yalnız* “Kendim yalnız kalsam”) (KB, 395)]

yalnuz yorıp ogri tev kılsar “yalnız yürüyüp hırsızlık ve hile yaparsa” (SUK PI01, 15)

2.2.2. Bağlaçlar

Bile, birle ile, ve, birlikte (SUK, Sa02-3); (EPDT, 364); [**TürkRun.** birle “ile, ve, birlikte” (*içim kagan birle* “amcam kağan ile”) (KT K 17); **TürkMan.** bile, birle “ile, ve, birlikte” (*iki oğlin birle ölti* “iki oğlu ile birlikte öldü”) (Mal. 31, 5); **TürkBuddh.** bile, birle “ile, ve, birlikte” (*men il- tüzmiş birle* “ben ve El Tüzmiş”) (TT IV 4, 5); **Türkİslm.** birle, bile “ile, ve, birlikte” (*ol meniñ birle erdi* ‘o benimleydi’) (DLT I, 430)]

içim kancuk bile tüz ülüş-lüg iç[=üz] sıg yirim atı kutlug taş-ka toguru tomıldı sağım
“ağabeyim Kançuk ile eşit parçadan oluşan yerimin üç şığını Kutluk
Taş’a dürüstçe sattım.” (Sa02, 3-4-5)

Takı ayrıca, dahi (SUK, Sa04-18); (EDPT, 466); [**TürkRun.** takı “dahi, daha” (*anca takı erig yerte irser anca* “ayrıca kolay erişilir bir mevki olduğundan”) (K G 13) (Tekin, 2008: 22); **TürkMan.** takı “ve” (TT III 92); **TürkBuddh.** Takı “ve ayrıca” (*yüz takı sekiz altmış* “üç yüz ve elli sekiz”); **Türkİslm.** takı “daha, dahi, öteki gibi, ayrıca, ile” (*takı yarmak bir* “bana [öteki gibi] bir para ver”) (Erdi-Yurtsever, 2007: 533)]

takı birök erklik beg işi işin küçin tutup alayın yulayın tiser-ler. “Ayrıca eğer güçlü bir bey
(devlet yetkilisinin) ve maiyetinin nüfuzunu kullanarak alalım, ele geçirelim derlerse” (Sa04,
18-19)

Yme ve, ayrıca, dahi, de/da (SUK, Sa03-17); (EDPT, 944); [**TürkRun.** yeme “de/da, dahi, ve” (*begleri yeme bodunı yeme tüz ermiş* “Beyleri de halkları da barış ve uyum içindeymişler”) (BK D 4) (Tekin, 2008: 51); **TürkMan.** yeme “ve, ayrıca, dahi, de/da” (yana yme “ve yine”) (TT IX, 58); **TürkBuddh.** yeme “ve, ayrıca, dahi, de/da” (TT VII, 42); **Türkİslm.** yme, yeme “tekrar, de/da, dahi” (*yana sözlediñ sen yeme sözledim* “Sen tekrar konuştun ve ben konuştum”) (KB, 665)]

küntün yınak yme ağılık sanlıg yir “Güney tarafı da (sınır) ayrıca hazine arazisidir” (Sa03,
17)

2.3. KONULARINA GÖRE ADLAR

2.3.1. Zaman

2.3.1.1. Yıl, Mevsim, Ay, Gün

Ay ay, bir aylık zaman dilimi (SUK, Sa02-1); (EPDT, 265); [**TürkRun.** ay “ay, bir aylık zaman dilimi” (*ay onunç ay* (User, 2010: 213) “onuncu ay”) (BK G 10); **TürkMan.** ay “ay, bir aylık zaman dilimi” (*ol aylarka* “bu aylarda”) (Wind. 19); **TürkBuddh.** “ay, bir aylık zaman dilimi” (*ay yılın ayın* “aylar ve yıllar için”) (TT, VI 62); **Türkİslm.** ay “ay, bir aylık zaman dilimi” (*ay iki yıl sekiz ay bir ewde kalır* (Kaçalın: 2011); “bir burçta iki yıl sekiz ay kalır”) (Arat, 1998: 20); (KB 131)]

aram ay “aram ayı” (Sa02, 1)

Bükün bugün (SUK, Ad02-9); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø]

bükünki kün başlap inim antso-ni ilip tarđıp çam çarım kılmaz-men “Bugünden başlayarak küçük kardeşimi kendime alıp götürerek ve elinden tutarak (ona) sıkıntı yapmam” (Ad02, 9-10)

Kün gün, zaman, vakit (SUK, Sa02-6); (EDPT, 725); **TürkRun.** kün “gün, güneş” (*yadag süsin ekinti kün koop ölürtüm* “Piyade ordularını ikinci gün tamamıyla öldürdüm”) (BK G 2); (Tekin, 2008: 67); **TürkMan.** kün “gün, güneş” *ellig kün* “elli gün”) (Huast. 245); **TürkBuddh.** kün “gün, güneş” (*ödün kün ortu* “gün ortası zamanı”) (TT V 10, 88-9); **İslamîTürk.** kün “güneş, gün” (*kün tugdı* “Güneş doğdu”) (DLT I, 340)]

bu bitig kılmış kün üze men kutlug taş üç yüz otuz kunpunı egsüksüz tükel snp birtim “Bu belgenin yapıldığı gün Ben Kutlug Taş 325 kunpuyı eksiksiz, tam sayarak verdim” (Sa02, 6-7)

Küz güz, sonbahar, hasat (SUK, Lo14-5); (EDPT, 757); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** küz “sonbahar” (DLT I, 327)]

küz yañıda oduzar tenbin süçüg-ni bir kap biriür men “Yeni sonbahar başında otuzar testi tatlı şarabı (ve) bir deri kırba veririm” (Lo14, 5)

Yaz ilkbahar (SUK, Mi17-7); (EDPT, 982); [**TürkRun.** yaz “ilkbahar” (*yazın tatabı tapa süledim* “İlkbahar Tatabı’lara doğru sefer ettim”) (BK G1); **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** yaz “yaz, ilkbahar” (*yaruk yaz* “parlak ilkbahar”) (KB, 65).]

ogul tigin yengemiz-ke yaz küz kim kelser tegürüp birürbiz “Ogul Tigin (adlı) baldızımıza ilkbahar güz (ne zaman olursa) kim gelirse ulaştırıp veririz” (Mi17, 7)

Yıl yıl (SUK, Sa02-1); [**TürkRun.** yıl “yıl” (*üçünç yılda* “üçüncü yılda”) (IrkB, 15); **TürkMan.** yıl “yıl” (*bir yılda* “bir yılda”) (Huast. 244); **TürkBuddh.** yıl “yıl” (*yılın ayın* “yıldan yıla, aydan aya”) (TT VI 62); **Türkİslm.** yıl “yıl” (*bir yıl geçti* “Bir yıl geçti”) (DLT III, 5)]

koyn yıl aram ay bir yañıka “Koyun yılının ilk ayının ilk on gününün birinci günü” (Sa02, 1)

Yıllık yıllık (SUK, PI01-30) (EDPT, 925); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø.]

titso atlg ogulum-nı çintso şıla-ka üç yıllık tutug [birtim] “Titso adlı oğlumu keşiş Çintso’ya üç yıllığına rehin verdim” (PI01, 29-30)

2.3.1.2. Takvim

Aram yılın ilk ayı, birinci ay (SUK, Sa02-1); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø.]

koyn yıl aram ay bir yañıka.. “Koyun yılının birinci ayının ilk on gününün birincisinde..” (Sa02, 1)

Bars kaplan, leopar, on iki hayvanlı Türk takviminde bir yıl (SUK, Mi28-1); (EPDT, 368); [**TürkRun.** bars “kaplan, leopar, on iki hayvanlı Türk takviminde bir yıl” (*bars yıl* “leopar yılı”) (IrkB 10); **TürkMan.** bars “kaplan, leopar” (TT IX, 114); **TürkBuddh.** bars “kaplan, leopar, on iki hayvanlı Türk takviminde bir yıl” (*bir tişi pars* “bir dişi kaplan”); “kaplan, leopar, on iki hayvanlı Türk takviminde bir yıl” (*anıñ eti bars boldı* “onun (derisi) kabarcıklarla kaplandı”) (DLT I, 344-8)]

bars yıl “kaplan yılı” (Mi28, 1)

Biçin maymun, on iki hayvanlı Türk takviminde bir yıl (SUK, Sa04-1); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø.]

biçin yıl “maymun yılı” (Sa04, 1)

Çahşaput, çahşapud, çahşpat, çxşapt, cxşapud (<San. *şikṣāpada*), çxşput on ikinci ay (SUK, Sa03-1); (EPDT, 412); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan** çhşapt “emir” (*on chşapt* “on emir”); **TürkBuddh.** çhşapt “emir, güzel davranış” (*yazınçsız arıg çhşapat tutmak üze* “günahsız (olmak için), saf (olmak için) emirleri tutmak üzere”) (Suv. 205, 15-16)]

koyın yıl çxşapt ay üç otuz –ka “Koyun yılının on ikinci ayını yirmi üçünde.” (Sa03, 1)

İt köpek, on iki hayvanlı Türk takviminde bir yıl (SUK, Sa23-1); (EDPT, 34); [**TürkRun.** ıt “köpek” (*ıt yıl* “köpek yılı”) (BK G 10); **TürkMan.** ıt “köpek” (*ıt ürdükü* “köpek havlaması”) (M III 45, 1); **TürkBuddh.** ıt “köpek” (*ıt sütün* “köpeğin sütü”) (H I, 21); **Türkİslm.** ıt “köpek” (*ıtin* “köpeğin”) (KB, 5379)]

ıt yıl “köpek yılı” (Sa23, 1)

Koyın, koyın koyun, on iki hayvanlı Türk takviminde bir yıl (SUK, Sa02-1); [**TürkRun.** koñ “koyun” (*koñ yılka* “koyun yılında”) (KT KD); **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** koy, koyın “koyun” (*koy lagzın* “koyun ve domuzları”) (PP 3, 1); **Türkİslm.** Koy, kon “koyun” (*koy yılı* “koyun yılı”) (DLT III, 142)]

koyın yıl aram ay bir yañıka. “koyun yılının ilk ayının ilk on gününün birinci günü.” (Sa02, 1)

Küşkü, küs’kü fare on iki hayvanlı Türk takviminde bir yıl (SUK, Sa05-1); (EDPT, 750); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø.]

küşkü yıl “fare yılı” (Sa05, 1)

Takıgu, tkıgu tavuk, on iki hayvanlı Türk takviminde bir yıl (Sa10-1) (EDPT, 468); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** takıgu “tavuk, kümes hayvanı” (M I 36, 5); **TürkBuddh.** Takıgu “tavuk, kümes hayvanı” (*takıgu igidgüçi* “tavuk besleyici”) (TT VIII); **Türkİslm.** takagu “tavuk, kümes hayvanı” (*erkek takagu* “horoz”) (DLT I, 447)]

takıgu yıl “tavuk yılı” (Sa01, 1)

Tavışgan tavşan, yabani tavşan, on iki hayvanlı Türk takviminde bir yıl (SUK, Sa06-1); (EDPT, 447); [**TürkRun.** tavişgan “tavşan, yabani tavşan” (*tavişgan yeyü* “tavşan yiyerek”) (T 8); **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** tavişgan “tavşan” (*tavişgan yıl* “tavşan yılı”) (DLT I, 513)]

tavişgan yıl “tavşan yılı” (Sa06, 1)

Toğuz domuz, on iki hayvanlı Türk takviminde bir yıl (SUK, Sa09-5); (EDPT, 527); [TürkRun. toğuz “domuz” (*adıglı toğuzlu art üze sokışmış ermiş* “ayı ve domuz dağ geçidinde karşılaşmış”) (IrkB 6); TürkMan. Ø; TürkBuddh. toğuz “domuz” (U II 84, 9); Türkİslm. toğuz “domuz, Türk takviminin 12 yılından biri” (DLT III, 363)]

toğuz yıl “domuz yılı” (Sa09, 5)

Ud öküz, on iki hayvanlı Türk takviminde bir yıl (SUK, Sa07-1); [TürkRun. Ø; TürkMan. ud “öküz” (*kentü sürüg udug koyanıg* “kendi sürüsünü, öküz ve koyun”) (M I 8, 8); TürkBuddh. ud “öküz” (*yerin ud mayakı üze suvatıp* “yeri öküz gübresi ile ıslatıp”) (U I 29, 6-7); Türkİslm. ud “öküz” (*ud yılı* “öküz yılı”) (DLT II, 293)]

ud yıl “öküz yılı” (Sa07, 1)

Yağı, yığı yeni, ayın ilk on günden biri (Clark, 1975: 292-297) (SUK, Sa02-1) (EDPT, 943); [TürkRun. yağı “ayın ilk on gününden biri” (*[eñ il]ki ay altı yağıka* “Birinci ayın ilk on gününün altıncısı”) (Şu. K 9); TürkMan. Ø; TürkBuddh. “yeni, ayın ilk on günden biri ” (*yağı kün* “birinci gün”); Türkİslm. yağı “yeni” (*yağı neñ* “yeni bir şey”) (DLT III, 369)]

koyın yıl aram ay bir yağıka. “Koyun yılının ilk ayının ilk on gününün birinci günü” (Sa02, 1)

Yılan yılan, on iki hayvanlı Türk takviminde bir yıl (SUK, Mi25-1); (EDPT, 930); [TürkRun. yılan “yılan” (*yılan yıl onunç ayka* “yılan yıl onuncu ayda”) (ETY II, 112); TürkMan. yılan “yılan” (*on yılan başlık ernekiñ* “on yılan başlı parmağı”) (Huast. 54); TürkBuddh. yılan “yılan” (U II 31, 54); Türkİslm. yılan “yılan” (*yılan yıl* “yılan yılı”) (DLT III, 29)]

yılan yıl “yılan yılı” (Mi25, 1)

Yunt at, on iki hayvanlı Türk takviminde bir yıl (SUK, Sa08-1); (EDPT, 946); [TürkRun. yunt “at” (*beg er yuntıñaru barmış* “Bir bey (bakmak için) atına doğru gitmiş”) (IrkB 5); TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. yunt “at, atlar” (*yund yılı* “at yılı”) (DLT III, 7)].

yunt yıl “at yılı” (Sa08, 1)

2.3.2. Bitkiler-Hayvanlar

Adan deve, hadım edilmiş deve (SUK, Ad01-13) (EPDT, 60); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** atan “igdiş edilmiş deve” (*atan yūki aş bolsa açqa az körnūr* “igdiş edilmiş devenin yükü yemek olsa, az görünür”) (Yurtsever-Erdi, 2007: 157)].

Ögödey suü-siñe iki yurūñ adan ötünüp... “Ögödey ordusu için iki beyaz deve dileyip..”
(Ad01, 13)

At isim (SUK, Sa01-2); (EPDT,33); [**TürkRun.** at “1. ad 2. unvan 3, kimlik, bodun kimliği” (*Türk bodun atı küsi yok bolmazun tiyin* “Türk milletin adı ve sanı yok olmasın diyerek”) (KT D 25); **TürkMan.** at “isim, ad” (*teñri atına* “Tanrı adına” (M I 26, 27-8); **TürkBuddh.** (*burhan atın* “Buda’nın adı”) (U I 29, 16); **Türkİslm.** at “ad, isim” (*beg añar at birdi* ‘Bey ona ad verdi’) (DLT I 78); *yaramaz seniñdin adınka bu at* (Kaçalın : 2011) “Senden başkasına bu at yakışmaz”) (Arat : 1998) (KB, 6)]

ç/mguk-ta bir şıg yirim atı alp sangun-ka ok(?) toguru tomluk sağtım “Çımguk’ta bir şık yeri adı Alp Sangun’a dürüstçe sattım.” (Sa01, 2-3)

Bars kaplan; leopar, on iki hayvanlı Türk takviminde bir yıl (SUK, Mi28-1) (EPDT, 368); [**TürkRun.** bars “kaplan, leopar” (*bars yıl* “leopar yılı”) (IrkB 10); **TürkMan.** bars “kaplan, leopar” (TT IX, 114); **TürkBuddh.** bars “kaplan, leopar” (*bir tişi pars* “bir dişi kaplan”); “kaplan, leopar, on ikili Türk hayvan takviminde bir yıl, pire bit gibi hayvanların ısırmasından dolayı oluşan kabarıklık ” (*anıñ eti bars boldı* “onun (derisi) kabarcıklarla kaplandı”) (DLT I, 344-8)].

bars yıl “kaplan yılı” (Mi28, 1)

Biçin maymun, on iki hayvanlı Türk takviminde bir yıl (SUK, Sa04-1); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø.].

biçin yıl “maymun yılı” (Sa04, 1)

Eşgek, ’eşek eşek (SUK, RH13-3); (EDPT, 260); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** eşgek “eşek” (M I 16, 11-12); **TürkBuddh.** eşgek “eşek” (*eşgek karnında* “eşeğin karnında”) (U III 26, 21); **Türkİslm.** eşgek, eşyek “eşek” (*er eşgeklendi* “adam eşek sahibi oldu”) (Yurtsever-Erdi, 2007: 268)].

mña sranguç-ka uzun-ka bargu ’eşek ulag kergek bolup “Bana Sranguç’a uzağa gidecek eşek, yük hayvanı gerekip” (RH13, 3)

İgaç ağaç, tahta, çalılık (SUK, WP03-6); (EDPT, 179); [**TürkRun.** ıgaç “ağaç” (*çıntan ıgaç kelürüp* “sandal ağaç kütükleri getirip”) (BK G 11); **TürkMan.** ıgaç “ağaç, çalılık” (*biş törlüg ot ıgaç* “beş türlü sebze ve ağaç”) (Huast. 59, 317); **TürkBuddh.** ıgaç “ağaç, çalılık” (*sırık ıgaç başında* “sırık ağacının başında”) (Usp. 104,1 2-13); **Türkİslm.** yıgaç “ağaç, ağaç parçası, erkeğin erkeklik aygıtı, fersah –eski bir yer ölçüsü” (DLT IV, 780: 1991) (*yimişsiz yıgaç* “meyvesiz ağaç”) (KB, 2455)].

tört ıgaç tepsi “dört tahta tabak” (WP03, 6)

İt köpek, on iki hayvanlı Türk takviminde bir yıl (SUK, Sa23-1) (EDPT, 34),[**TürkRun.** ıt “köpek” (*ıt yıl* ‘köpek yılı’) (BK G 10); **TürkMan.** ıt “köpek” (*ıt ürdükü* “köpek havlaması”) (M III 45, 1); **TürkBuddh.** ıt “köpek” (*ıt sütin* “köpeğin sütü”) (H I, 21); **Türkİslm.** ıt “köpek” (*ıtın* “köpeğin”) (KB, 5379)]

ıt yıl “köpek yılı” (Sa23, 1)

Koyn, koyın koyun, on iki hayvanlı Türk takviminde bir yıl (SUK, Sa02-1); [**TürkRun.** koñ “koyun” (*koñ yılka* “koyun yılında”) (KT KD); **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** koy, koyn “koyun” (*koy lagzın* “koyun ve domuzları”) (PP 3, 1); **Türkİslm.** Koy, kon “koyun” (*koy yılı* “koyun yılı”) (DLT III, 142)]

koyn yıl aram ay bir yañıka “Koyun yılının ilk ayının ilk on gününün birinci günü” (Sa02, 1)

Kölük yük hayvanı (Caferoğlu, 1968: 115) (SUK, Lo03-4); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø.]

ap yarılсар kölük bertinser “deri çanta yarılса (parçalansa) yük hayvanı yaralansa” (Lo03, 4)

Küşkü, küş’kü fare (SUK, Sa05-1) (EDPT, 750); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø.]

küşkü yıl “fare yılı” (Sa05, 1)

Takıgu, tkıgu tavuk, kümes hayvanı, on iki hayvanlı Türk takviminde bir yıl (Sa10-1); (EDPT, 468); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** takıgu “tavuk, kümes hayvanı” (M I 36, 5); **TürkBuddh.** Takıgu “tavuk, kümes hayvanı” (*takıgu igidgüçi* “tavuk besleyici”) (TT VIII); **Türkİslm.** takagu “tavuk, kümes hayvanı” (*erkek takagu* “horoz”) (DLT I, 447)]

takıgu yıl “tavuk yılı” (Sa01, 1)

Tavışgan tavşan, yabani tavşan, on iki hayvanlı Türk takviminde bir yıl (SUK, Sa06-1) (EDPT, 447); [**TürkRun.** tavışgan “tavşan, yabani tavşan” (*tavışgan yeyü* “tavşan yiyerek”) (T 8); **TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm.** tavışgan “tavşan” (*tavışgan yıl* “tavşan yılı”) (DLT I, 513)]

tavışgan yıl “tavşan yılı” (Sa06, 1)

Toñuz domuz, on iki hayvanlı Türk takviminde bir yıl (SUK, Sa09-5); (EDPT, 527); [**TürkRun.** toñuz “domuz” (*adıǵlı toñuzlu art üze sokışmış ermiş* “ayı ve domuz dağ geçidinde karşılaşmış”) (IrkB 6); **TürkMan. Ø; TürkBuddh.** toñuz “domuz” (U II 84, 9); **Türkİslm.** toñuz “domuz, Türk takviminin 12 yılından biri” (DLT III, 363)]

toñuz yıl “domuz yılı” (Sa09, 5)

Ud öküz, on iki hayvanlı Türk takviminde bir yıl (SUK, Sa07-1); [**TürkRun. Ø; TürkMan.** ud “öküz” (*kentü sürüg udug koyanıg* “kendi sürüsünü, öküz ve koyun”) (M I 8, 8); **TürkBuddh.** ud “öküz” (*yerin ud mayakı üze suvatıp* “yeri öküz gübresi ile ıslatıp”) (U I 29, 6-7); **Türkİslm.** ud “öküz” (*ud yılı* “öküz yılı”) (DLT II, 293)].

ud yıl “öküz yılı” (Sa07, 1)

Ulag yük hayvanı (Caferoğlu, 1968: 264) (SUK, RH13-3); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm.** ulag “beyin emriyle bir habercinin hizmetine koşulan ve habercinin böylesi başka bir ata ulaşana kadar kullandığı at” (Erdi-Yurtsever, 2007: 618)]

mıña sranguç-ka uzun-ka bargu 'eşek ulag kergek bolup “Bana Sranguç’a uzağa gidecek eşek yük hayvanı gerekir” (RH13, 3)

Yılan yılan, on iki hayvanlı Türk takviminde bir yıl (SUK, Mi25-1); (EDPT, 930); [**TürkRun.** yılan “yılan” (*yılan yıl onunç ayka* “yılan yıl onuncu ayda”) (HT VII I); **TürkMan.** yılan “yılan” (*on yılan başlık ernekiñ* “on yılan başlı parmağı”) (Huast. 54); **TürkBuddh.** yılan “yılan” (U II 31, 54); **Türkİslm.** yılan “yılan” (*yılan yıl* “yılan yılı”) (DLT III, 29)]

yılan yıl “yılan yılı” (Mi25, 1)

Yunt at, on iki hayvanlı Türk takviminde bir yıl (SUK, Sa08-1); (EDPT, 946); [**TürkRun.** yunt “at” (*beg er yuntıǵaru barmış* “bir bey (bakmak için) atına doğru gitmiş”) (IrkB 5); **TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm.** yund “at, atlar” (*yund yılı* “at yılı”) (DLT III, 7)]

yunt yıl “at yılı” (Sa08, 1)

2.3.3. İnsan Bedeni, Vücut Salgıları, Beden Sağlığı

Baş başlangıç, baş, sermaye; *baş bitig* “orijinal belge (Clark, 1975: 225); (SUK, Sa21-24); (EDPT, 375); [**TürkRun.** baş “1. baş, kafa 2. bir kavim, boy, topluluk veya ordunun lideri 3. tepe, zirve, doruk, ırmak başı” (User, 2010: 519) (*kamuş ara başım* “başım kamışların arasında”) (IrKB 10); **TürkMan.** baş “başlangıç, baş, yüz, zirve” (*eki agulug yol başıya* “iki zehirli yolun başında”); **TürkBuddh.** baş “baş, yüz, başlangıç” (*başın töñitip* “başını aşağı eğip”) (PP 19, 4); **Türkİslm.** baş “kafa, baş, lider” (*erdem başı tıl* “erdemini başı dildir”) (DLT I, 107); (*başı erdi öñdün kamuğ başçıka* “(Muhammed) öne çıkan diğer liderlerin (de) lideriydi”) (KB, 45)]

er karabaş-nın baş bitigi ol “Erkek kölenin (satışına dair olan) orijinal belgedir” (Sa21,24); *ıt yıl altınç ay bir yanık elig kanpu başınta urup yüz elig kanpu birür-men* “Köpek yılının altıncı ayının ilk on gününde 50 kanpu sermaye koyup 150 kanpu veririm (L01, 3-4)

Bod vücut, boy (Caferoğlu, 1968: 46) (SUK, Ad03-20); (EDPT, 297); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** bod “boy” (Suv. 60, 6-8); (**Türkİslm.** bod “boy, endam” (*uzun bodlug kişi* “uzun boylu kişi”) (DLT III, 121)]

küçin alıp bod-ka tegmiş-te “güçlenip (gereken) boyu ulaştığında” (Ad03, 20)

Boguz boğaz (SUK, Ad02-2); (EDPT, 322); [**TürkRun.** boguz “boğaz” (*bogzu tok erti* “boğazları toktu”) (T 8), **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** bogaz “boğaz” (*yalın bogazı toğmaz* “çıplak boğazı doymadı”) (TT VI 14); **Türkİslm.** boguz “boğaz” (DLT I, 364)]

akam-nıñ boguz-ın yigedg(e)li alp bolmış-ka “Ağabeyimin geçimini sürdürmekte zorlanmaya başladığında” (Ad02, 2-3)

Boyn boyun; boynunun arkası (SUK, Ad03-28); (EPDT, 386); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** boyn “boyun” (*sıgun beginiñ boynın kesip* “dişi geyiklerin beyinin başını kesip”) (U IV 38, 133); **Türkİslm.** boyn “boyun” (*kılıç ursa bıçsa yağı boynını* “kılıç vursa düşmanın boynunu bıçse”) (KB, 286)]

ogul törüsinçe tuğup kulgak boyn tolap üner-men tiser “Evlatlık hukukuna uygun olarak kulaklarını ve boynunu dolayıp çıkarım der ise” (Ad03, 28)

Elig, 'elig, ilig, ilg el, kolun ön kısmı (SUK, Sa09-9); (EDPT, 141); [**TürkRun.** elig “el” (*han eligin tutmuş* “Han elini tutmuş”) (IrkB 63); **TürkMan.** elig “el” (*elgin sunup* “elini (elimize) uzatıp”) (Huast. 314); **TürkBuddh.** elig “el” (*eliglerinde* “ellerinde”) (TT V 10, 103); **Türkİslm.** elig “el, kol” (*muşadmış yirimde elig tut maşa* “Bunaldığım yerde elimi tut”) (KB, 29)]

oğuz tas böz-ni iligde alıp toguru tomlıdı satdımız “Otuz kaba (işlenmemiş) pamuklu kumaşı elden alıp dürüstçe sattık” (Sa09, 9)

Kulgak kulak (SUK, Ad03-28); (EDPT, 615) (EDPT, 621); [**TürkRun.** kulgak “kulak” (*közin körmedük kulkakın eşidmedük* “Gözün görmediği, kulağın işitmediği (şey)) (BK K 11); **TürkMan.** kulgak “kulak” (*at kulkakları* “at kulakları”) (TT IX 70); **TürkBuddh.** kulgak “kulak” (PP 50, 7); **Türkİslm.** Kulak, kulgak “kulak” (*elig köz kulak tuttu* “Hükümdar bütün memlekete göz- kulak kesildi” (Arat, 1998: 41); (KB, 436)]

ogul törüsinçe tuğup kulgak boyın tolap ünner-men tiser “Evlatlık hukukuna uygun olarak kulaklarını ve boynunu dolayıp çıkarım der ise”) (Ad03, 28)

Teri deri (SUK, Mi18-2); [**TürkRun. Ø**; **TürkMan.** teri “deri, post” (*kim kişiniş terisinde ünüp* “hangisi kişinin derisinden ortaya çıkarsa”) (M I 8, 4-5); **TürkBuddh.** teri “deri, post” (*terisin soyup* “postunu soyup”) (U III 52, 9); **Türkİslm.** teri “deri, post” (DLT III, 221)]

yarım teri “yarım deri” (Mi18-2)

Yüz yüz (SUK, Sa02-6); (EDPT, 983); [**TürkRun.** yüz “yüz” (*yüz artuk okun* “yüzden fazla ok ile”) (KT D 33); **TürkMan.** yüz “yüz” (*beş yüz artukı iki* “522”) (M I 12, 15-16); **TürkBuddh.** yüz “yüz” (*beş yüz* “500”) (PP 22, 8); **Türkİslm.** yüz “yüz” (DLT I, 80)]

yüz biş otuz kunpu-ka... “325 kunpuya..” (Sa02, 6)

2.3.4. Coğrafya

2.3.4.1. Kara Kütleleri, Su Kütleleri

Atız alan, parça küçük tarla (SUK, Sa03-20); (EPDT,73); [**TürkRun. Ø**; **TürkMan. Ø**; **TürkBuddh. Ø**; **Türkİslm.** atız “suyun iki yanı arasındaki dar toprak parçası” (Yurtsever-Erdi, 2007: 158)]

yazı kişiş-te bir ulug atız “Küçük Ova’da büyük bir yer..” (Sa03, 20)

Borluk bağ, üzüm bağı (SUK, Sa05-8); (EDPT, 365); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. bor “üzüm bağı” (*borlukumni közedzün* “Üzüm bağımı gözetsin”) (TT IV, 10). Türkİslm. Ø.]

öñdün yıñak basa tog<r>ıl-nın borlug adırar “Dogu taraftan Basa Tog<r>ıl’ın üzüm bağı (sınırı) ayırır” (Sa05, 8)

Çeçeklik çiçek bahçesi (SUK, Mi28-5); (EDPT, 401); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. çeçeklig “çiçek bahçesi, çiçek bozuğu” (*hwalıg çeçeklig yir* “çiçeklerle kaplı yer”) (U III, 56); Türkİslm. çeçeklig, çiçeklik “çiçek bahçesi, çiçeklik” (*çeçeklikte sandwaç öter miñ ünün* “bülbul çiçeklikte binlerce şarkı söyler”) (KB, 78).].

çeçek-lik-deki tört şıg yir-im-ni birtim “Çiçek bahçesindeki dört şıklık arazimi verdim” (Mi28, 5)

Eniz, ’eniz anızlık (SUK, Ex02-3); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

’eniz yir “anızlık yer” (Ex02, 3)

Kıra bozkır, nadasa bırakılmış arazi (SUK, Sa12-3); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

“koço-takı goçin apam birleki küdegüm tapmış-ka kır-a suvdun yir-ler-im-ni .. “Koçodaki Koçin ağabeyim ile birlikte güveyim Tapmış’a, nadasa bırakılmış ve su tarafındaki yerlerimi...” (Sa12,3)

Köl gölet, göl (SUK, Mi25-21); (EDPT, 715); [TürkRun. köl “gölcük, gölet, havuz” (*Kara Köl* “Kara Göl”) (KT K 2); TürkMan. Ø; TürkBuddh. köl “göl” (*yürüñ köl boltı* “beyaz (bir) göl oldu”) (TT V 6, 47); Türkİslm. köl “göl” (*Yulduz köl* “Yılduz Göl”) (DLT III, 135)]

köl üze suvaklıg on şıg yir “gölün yukarısında sulama imkânına sahip on şıklık arazi” (Mi25, 21)

Kösür (<Moğ. *kösür*) toprak, arazi, yer (SUK, Mi25-20); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

..şıg kösür yir “..şıg arazi” (Mi25, 20)

Kum, kuum kum, kum çölü (SUK, WP04-22); (EDPT, 625); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh.** Kum “kum” (*kum sanınca burhanlar* “kum taneleri sayısınca Budalar”) (U III, 57); **Türkİslm.** Kum “kum” (*kurug kumka okşar* “kuru kuma benzer”) (KB, 3626)]

taysay-takı kum borlug-um-nı boş yir-i bile /// “Taysan’daki kumlu arazimi, üzüm bağıımı, boş yerim ile..” (WP04, 22)

Küley “sürülmemiş alan, nadas alanı (Yamada, 1993: 268) (SUK, RH06-4); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.**]

kü-ley yaz-lıg küz-lüg /// “sürülmemiş alan, yazlık, güzlük...” (RH06, 4)

Ögen dere, çay, nehir, kanal (SUK, Sa02-11); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh.** ögen “dere, çay, ırmak” (*ögen ögüz suvı* “dere ve suyu”) (TT V 15, 16); **Türkİslm. Ø.**]

kodı yınak ögen lusay yirin-ke bargu ögen atırr. “Aşağı tarafından (sınırı) Lusay nehrinin olduğu yere akan nehir (sınırı) belirler” (Sa02, 10-11)

Ögüz nehir, akarsu (Sa08-4); (EDPT, 120); [**TürkRun.** ögüz, ögüz “nehir, ırmak” (*togan ögüz kuşı* “doğan ve nehir kuşu”) (IrkB. 43); **TürkMan.** ögüz “nehir, akarsu” (*taluy ögüzteki balıklar* “denizdeki balıklar”) (TT III 90); **TürkBuddh.** ögüz “nehir, akarsu” (*kan ögüz* “kan nehri”) (PP 3, 4); **Türkİslm.** ögüz, ögüz “nehir, akarsu” (*negü tir eşitgil ay bilgi ögüz* “Ne der işit! Ey bilgisi nehir (gibi geniş olan)”) (KB, 2243)]

ögüz içinteki açgu öleñ-ni. “nehrin üstünde yer alan açık (temiz) çayırı..” (Sa08-4)

Öleñ çayır, mera (SUK, Sa08-4) (EDPT, 147); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh.** öleñ “çayır, otlak” (*bir kurug öleñde* “bir kuru çayırdı”) (Suv. 599, 13); **Türkİslm. Ø.**]

ögüz içinteki açgu öleñ-ni “nehrin üstünde yer alan açık (temiz) çayırımı” (Sa08, 4)

Say taşlık; kır, çöl, bozkır (Caferoğlu, 1968: 199) (SUK, Sa08-11) (EDPT, 858); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm.** say “taşlık zemin, çakıl” (*kerek yinçü bolsun kerek say taşı* “ister inci olsun ister çakıl taşı”) (KB, 212)]

tag-tın yınak sıçısı say a ırar “Kuzey tarafından sınırı taşlık ayırır” (Sa08, 11)

Suvag sulama kanalı (SUK, Sa13-7); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

suvag ögen “sulama kanallı nehir” (Sa13, 7)

Suvaglık, suvglık sulama kanalına sahip (SUK, Sa09-19); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.].

bu ögen üze suvlag-lık bu yir tñinçe iki yir birip yulup alsınlar “Bu nehir üzerinde bu yere denk ve sulama kanalı olan iki yeri verip alsınlar” (Sa09, 19)

Suvdun su tarafında (SUK, Sa12-3); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

“koço-takı goçin apam birleki küdegüm tapmış-ka kır-a suvdun yir-ler-im-ni .. “Koçodaki Koçin ağabeyim ile birlikte güveyim Tapmış’a nadasa bırakılmış, su tarafındaki yerlerimi ..” (Sa12, 3)

Tag dağ, tepe (SUK, Em01-13) (EDPT, 463); [TürkRun. tag “dağ” (*tag üze* “dağın üstünde”) (IrkB 17); TürkMan. Ø; TürkBuddh. tag “dağ” *tag töpüsünde* “dağ zirvesinde”) (Suv. 201-11); Türkİslm. tag “dağ” (*yazı tag* “ovalar ve dağlar”) (KB, 21)]

örü tag-ka koçı kuum-ka barsar öz köñül-inçe buyan birip yorızun “Yukarı dağa aşağı çöle giderse kendi gönlünce mutlu olup yaşasın” (Em01-13)

Yaşı ova, geniş düzlük (SUK, WP04-18); TürkRun. yazı “ova, geniş düzlük” (*şantun yazı* “Şantun Ovası”) (KT G 3); TürkMan. Ø; TürkBuddh. yazı “ova, geniş düzlük” (*körkle yazı* “güzel ova”) (TT V 12, 123); Türkİslm. yazı “ova, geniş düzlük” (DLT III, 24)]

sıkap ögen-tki yaşı-lar “Sıkap deresinin (kıyısındaki) geniş düzlükler” (WP04, 18)

Yir zemin, toprak, arazi, arazi parçası (SUK, Sa04-3); (EDPT, 954); [TürkRun. yir “yer, toprak, memleket, ülke” (*teñri yir* “gök ile yeryüzü”) (BK D 29); TürkMan. yir “yer, arazi, toprak, yeryüzü” (*sançduk yirde* “savaşığımız yerde”) (S 6, 9); TürkBuddh. yir “yer, arazi, toprak, yeryüzü” (*yir teñri törimişte* “yeryüzü ve gökyüzü yaratıldığında”) (PP 5, 8); Türkİslm. yir “yer, toprak, arazi” (*yagız yer* “yeryüzü”) (DLT I, 45)]

bir şığ sekiz küri urug kirür yir-imin basmıl-ka toguru tomlıdı satdım “Bir şık, sekiz kürilik tohum ekilir yerimi Basmıl’a dürtüştçe sattım” (Sa04, 3-4)

2.3.4.2. Coğrafi Yönler ve Yer-Yön Adları

Altın, altın altında, aşağıda, aşağı, alt (SUK, Sa18-4); (EPDT, 131); [TürkRun. Ø; TürkMan. altın “aşağıda” (*bu yir altın vajırlıg yirde* “Vajra’nın ülkesi yeri altında”) (TT V 6,

41); **TürkBuddh. Ø**; **Türkİslm.** altın “aşağı, aşağı dercede” (DLT I,109) (*bularada en altın bu yalçık yorır* “bunlardan en aşağı dercede olanı aydır”) (KB, 137)]

sırtıgçı taz(?)’nin evi ol altın yınak “Sırtıgçı Taz(?)’nin evi alt tarafında.” (Sa18, 4)

Asıra düşük, alçak, aşağı (SUK,Ad03-21); (EPDT, 250); [**TürkRun.** asra “aşağı” (*üze kök teñri asra yagız yir kılıntukda* “yukarda mavi gök aşağıda yeryüzü yaratıldığı zaman”) (KT D 1); **TürkMan.** asra “sıradan, hakir, aşağı, düşük” (*asr[al] köñilin* “sıradan zihinle”) (TT III 3); **TürkBuddh.** asra “sıradan, hakir, aşağı, düşük” (*arsasında agnalım* “onun önünde aşağıya yuvarlanalım”) (USp.101); **İslamîTürk.** asra, ısrā “alt, aşağı” (*ol andan ısrā ol* ‘O, ondan sonra ve aşağıdadır’) (DLT I, 126)]

kodı asır-a kişi-çe tuğsar men “Aşağı, alçak kişiymiş gibi tutsam” (Ad03, 21)

İç iç, bir şeyin içi (SUK, Sa04-13); [**TürkRun.** iç “iç, bir şeyin içi” (*için taşın* “içteki ve dıştaki (mezar)”) (KT G 12); **TürkMan.** iç “iç, bir şeyin içi” (*kaş içinte törümiş* “Kaş içinde doğmuş”) (TT III, 115); **TürkBuddh.** iç “iç, bir şeyin içi” (*karam içinte* “hendedin içinde”) (PP 39, 5); **Türkİslm.** iç “iç, bir şeyin içi” (*ay iç taş biligli* “Ey (her şeyin) içini dışını bilen (Allahım!)”) (KB 11)]

bu dört sıçı içindeki yir mñ yıl tümen kün-ketgi basmıl erklig bolzun “Bu dört sınırın içindeki yere bin yıl on bin güne kadar (sonsuz kadar) sahip olsun” (Sa04, 13)

Kidin batı; bölge (Özyetgin, 2004: 92); (SUK, Sa02-3); (EPDT, 704); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** kedin “geride, batıya doğru” (TT VI 83-5); **Türkİslm.** kedin “sonra, geride” (*kidin telim ökündi* “sonra çok pişman oldu”) (DLT I, 200)]

kitin kırata kazi kitrin-te... “Batıdaki bozkırda Kazi Kitrin’de..” (Sa02, 3)

Kodı, koñı aşağı (SUK,Ad03-21); (EPDT, 596); [**TürkRun.** kodı “aşağı, aşağıya doğru” (*seleñe kodı yorıpan* “Selene (nehrinden) aşağı yürüyerek”) (BK D 37); **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** kodı “aşağı” (*orunlıkdın kodı öz kemişti* “Tahtından aşağıya kendisini attı”) (PP 23, 8); **Türkİslm.** kodı “herhangi bir şeyin sağ kısmı” (*kodı ıldı* “aşağıya indi”) (DLT III, 220)]

kodı asır-a kişi-çe tuğsar men “Aşağı, alçak kişiymiş gibi tutsam” (Ad03, 21)

Kündin, kündün, künün, küntün güney (SUK, Sa03-17); (EDPT, 729); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** kündün “güney” (TT VI 83); **Türkİslm.** Ø.]

küntün yınak yme ağılık sanlıg yir “güney taraf(ındaki) (sınır) ayrıca hazine arazisidir” (Sa03, 17)

Öñdün, öñtün doğu (SUK, Sa02-9); (EDPT, 178); [**TürkRun.** öñdün “doğu (tarafı)” (*öñdün kagañaru sü yorılım* “Doğu tarafından Kağanın üzerine askeri sefer yapalım”) (T 29); **TürkMan. Ø**; **TürkBuddh** öñdün “doğu” (*öñtün yıñak orunda* “doğu tafaındaki yerde”) (Suv. 466, 5-10); **Türkİslm.** öñdün “ön(de)” (*öñdün yorit* “önde sür”) (DLT I, 115)].

öñ-tün yıñak toyıçak yiri adırar “Doğu tarafından (sınırı) Toyıçak’ın arazisi ayırır” (SUK, Sa02-9)

Örü yukarı, kuzey (Suk, Sa02-9); (EDPT, 197); [**TürkRun. Ø**; **TürkMan. Ø**; **TürkBuddh.** örü, örö “yükselmek, kalmak, yukarı” (*örü kodı* “yukarı ve aşağı” (U III 31,8); **Türkİslm.** “yükselmek, yukarı, dik, üst “ (*törü birle atın kopurdı örü* “ töre ile ününü yükseltti”) (KB, 269)]

bu yir-niñ sıçısı örü yıñak ögen atırar “Bu tarlanın sınırı(nı) yukarı tarafta(ki) nehir ayırır” (Sa02, 9)

Sıçı (<Çin *si-zhi*) sınır, hudut (Mori : 1967); (SUK, Sa02-9); [**TürkRun. Ø**; **TürkMan. Ø**; **TürkBuddh. Ø**; **Türkİslm. Ø.**].

bu yir-niñ sıçısı örü yıñak ögen atırar “Bu yerin sınırını kuzeyden nehir belirler” (Sa02, 9)

Sıñar yön, taraf (Caferoğlu, 1968: 204); (SUK, Sa23-5); (EDPT, 840); [**TürkRun.** sıñar “1. (savaş düzeninde) ordunun iki kanadından biri 2. den yana, -den tarafa, 3. yüzde elli, yarım, yarı” (*sıñarça artuk* “yarım fazla”) (T 40); **TürkMan.** sıñar “yön” (*koptın sıñar* “her yönde”) (TT III 60); **TürkBuddh.** sıñar “yön” (*kayudun sıñar* “hangi yönden”) (U II 29); **Türkİslm.** sıñar “bir şeyin yanı” (*sıñardın yori* “yanımda yürü”) (DLT III, 375)]

altı sıñar şulug tamga-lıg skiz on böz-ke keşidimiz “Altı tarafı imzalı mühürlü (olan) 80 pamuk kumaşına anlaşmayı sonuçlandırdık” (Sa23, 5)

Tagdın, tagtın kuzey (SUK, Sa04-12); [**TürkRun. Ø**; **TürkMan. Ø**; **TürkBuddh. Ø**; **Türkİslm. Ø.**]

tagdın yıñak ulug yol atırar “Kuzey tarafında (sınırı) büyük yol ayırır.” (Sa04, 12)

Başı taşı birle tamamen bütünüyle (Zieme, 1980: 231); (SUK, RH04-7); (EDPT, 556); [**TürkRun. Ø**; **TürkMan. Ø**; **TürkBuddh. Ø**; **Türkİslm. Ø.**]

bu on tñ kepez-ni küz yañıda başı taşı birle birür men “Bu on tañ pamuğu yeni sonbahar (başında) tamamen veririm” (RH04, 6-7)

Taştın dış, hariçte (SUK, Mi03-6) (EDPT, 561); [**TürkRun. Ø**; **TürkMan. Ø**; **TürkBuddh. Ø**; **Türkİslm. Ø.**]

....atlg kıty oylan-ı **taşın** sın-ka kağılı yolın körgeli barıp bir böz ton tapıp kelmiş “...adlı
Çinli adam dış mezarlığa araba yoluna bakarak gidip pamuklu bir elbise bulup gelmiş”
(Mi03, 5-6-7)

Tegşintürü çevre (SUK, Mi28-2); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø.]

tıyuk-takı taş köprüg-nün öñdün sıñar-kı tegşintürü tam-lıg kavlalıkım-nı “Tıyuk-takı taş
köprünün doğu tarafındaki çevresi duvarla çevrili sebze bahçemi” (Mi28, 2)

Tegre çevre, huzurunda (SUK, Sa26-22) (EDPT, 485); [**TürkRun.** tegre “çevre, etraf”
(yagımız **tegre** oçuk teg erti “düşmanlarımız çepeçevre ocak gibiydi” (T 8); **TürkMan.** tegre
“çevre, etraf” (**tegresi** eli “çevresi, ülkesi”) (Şu K 2); **TürkBuddh.** tegre “çevre, etraf” (**tegre**
tolı tururlar erdiler “çevresinde dururlardı”) (PP 71, 4); **Türkİslm.** “halka; yuvarlak herhangi
bir şeyin dış kenarı” (*kudug tegresi* “kuyu çevresi”) (DLT I, 421)]

begi adar-nı tegresinte bitidim “Begi Adar’nın huzurunda yazdım” (Sa26, 22)

Uç uç, son (SUK, Sa04-5); (EDPT, 18); [**TürkRun.** uç “uç, kanat” (*bizinte eki uçu sıñarça*
artuk erti “Bizden iki kanadı yarım kat kadar fazlaydı.”) (T 40); **TürkMan.** uç “uç, hadd,
sınır, son” (*orukunuz uçın bulmadın* “yolunuzun sonuna ulaşmadan”) (TTT III 46);
TürkBuddh. uç “uç, hadd, sınır, son” (*yir orun uç kızıg* “sınır bölgesi”) (Hüen-ts. 177);
Türkİslm. uç “uç, son, sınır” (*uç il* “sınır bölgesi”) (DLT III, 426)]

...iki **uçu** kinlig.. “...iki ucu taşlarla çevrili..” (Sa04, 5)

Uđuru karşı, karşıdaki (SUK, RH04-4); (EDPT, 64); [**TürkRun.** utru “karşı, karşı karşıya gelmek, tanışmak” (*utru eki aylıg kişi oğlın sokuşmış* “Karşı(da) iyi aylık insanoğlu ile karşılaşmış”) (İrkB 2); **TürkMan.** utru “karşı, mükabil” (*yüzümüz utru* “yüzümüze karşı”) (TT II 6, 6); **TürkBuddh.** utru “karşı, mükabil” (*añın utru turdaçı yok* “onun karşısında duracak yok”) (U IV 22, 283); **Türkİslm.** utru “herhangi bir şeyi karşı karşıya gelmesi, yüz yüze bakması” (ol *maña utru geldi* “O, benimle tanışmaya geldi”) (Erdi-Yurtsever, 2007: 627)]

bu suv-takı uğuru borlugin on tñ kepez yak-a ka tuttum “Bu suyun üzerindeki karşıdaki üzüm bağın on tñ pamuğa kiralık tuttum”) (RH04, 4)

Üstün, üşdün, üztün yukarı, kuzey (SUK, Sa13-11); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** üstün “yukarıda” (*bularda eñ üstün* “bunların en üstü”) (KB, 131)]

////si *üztüny* [= *üztün yıñak*] üst taraf (Sa13, 11)

Üşdüñki yukarıdaki (SUK, RH11-6); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø].

üşdüñki yir “yukardaki yer” (RH11, 6)

Üze üzerinde, üstünde, de, da (SUK, Sa03,3); (EDPT, 280); [**TürkRun.** üze “üstte, yukarıda, üzerine, gereğince” (Tekin, 2008: 183) (*üze kök teñri asra yagız yer kılıntukda* “üstte mavi gök altta (da) yeryüzü yaratıldığında”) (KT D 1); **TürkMan.** üze “üzerinde, üstünde, yukarı, üst” (*bu yir üze* “bu yer üzerinde”) (M II 5, 8); **TürkBuddh.** üze “de, da, gereğince, üstünde” (*ertinilig orunluk üze olgurdu* “mücevherli taht üstüne oturdu”) (PP 46, 2-3); **Türkİslm.** üze “üzerinde, üstünde, üst” (*yaşıl kök yarattı üze yulduzı* “Mavi göğü ve üzerinde yıldızları yarattı”) (KB, 127)]

bu 'ok ögen-te üze bu yer tñinçe iki yer birip alzunlar “Bu nehir üzerinde olması şartıyla, bu yere denk iki yer verip alsınlar.” (Sa03, 3); *biğig kalmış kün üze men bedrüz bir egsük-süz tükel snp kırıp birdim* “belgeniz düzenlendiği günde ben Bedrüz eksip sayıp ölçüp verdim” (Sa29, 6-7)

Yan yan, cihet, taraf, yön (SUK, WP04-13); (EDPT, 940); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** yan “kalça kemiğinin uçları, kalça kemiğinin kendisine de yan denir”) (Erdi-Yurtsever, 2007: 657)]

öñdün yan “doğu tarafı” (WP04, 13)

Yıpak yön, taraf, cihet (SUK, Sa06-18); (EDPT, 949); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** yıpak “yön, taraf, cihet” (*ozku kutrulku yol yıpakıg* “kurtulmanın yolu ve yönü”) (TT III, 63); **TürkBuddh.** yıpak “yön, taraf, cihet” (*öntün yıpak* (doğu tarafı); **Türkİslm.** yıpak “yön, taraf, cihet” (*tegme yıpakın* “her yönden”) (DLT I, 241)].

bu yir-niñ sıçısı öñdün yıpak burhan kılı-nıñ örgtün “Bu yerin sınırı doğu tarafında Burhan Kılı’nın harman yeri(dir)” (Sa06, 18)

2.3.4.3. Yol, Geçit

Köprüg köprü (SUK, Mi28-2) (EDPT, 690); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** köprüg “köprü” (*köni nomlug köprügüg* *körkittiniz* “doğru öğretiyeye sahip köprüyü gösterdiniz”) (TT III 55-6); **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** köprüg “köprü” (DLT I, 478)]

taş köprüg “taş köprü” (Mi28, 2)

Yol yol; seyahat, gezi (Caferoğlu, 1968: 301); (SUK, Sa04-12); [**TürkRun.** yol “yol” (*kögmen yolu bir ermiş* “Kögmen yolu tek imiş”) (T 23); **TürkMan.** yol “yol” (*barkug yolug bilmedin* “gidilecek yolu bilmeden”) (TT III 128); **TürkBuddh.** yol “yol” (*kurtulmak yolka teginelim* “Kurtuluş yoluna ulaşalım”) (PP 52, 1-2); **Türkİslm.** yol “yol” (*könki yolka kirdiñ* “Doğru yola girdin”) (KB 36)].

tagdın yıpak ulug yol atırar “Kuzey tarafında (sınırı) büyük yol ayırır” (Sa04, 12)

2.3.5. Madenler, Mineraller

Altun altın (SUK, Sa11-18); (EDPT, 131); [**TürkRun.** altun “altın” (*altun kümüş* “altın ve gümüş”) (KT G 5); **TürkMan.** altun “altın” (*altun Arugu uluş* “Arguların altın ülkesi”) (M I 26, 29); **TürkBuddh.** altun “altın” (*biş yüz altun yarmak* “500 madeni altın para” (U III 68, 12); **Türkİslm.** altun “altın” (DLT I, 120) (*yagız yir katındaki altun taş ol* “(kara toprak altındaki altın taştan farksızdır”); (Arat, 1198: 26); (KB, 213)]

ulug suü-ke bir altun yasduq içger-i agılık-ka... “büyük orduya bir altın yastık, saray hazinesine..” (Sa2, 5)

Bakır, ba'kır bkır bakır, para (SUK, Lo07-5); (EPDT, 317); [**TürkRun.** bakır “bakır” (*bakırı buşsız erti* “Bakırının limiti yoktu”) (Mal. 26,7); **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** bakır “bakır, Çin parası” (*yagız yir bakır bolmagınça kızıl* “yeryüzü bakır gibi kırmızı olmadığı zaman”) (KB,)]

yarım bakır gümüş asığı 120 bile köni birürmen “Yarım bakır gümüşü faizi ile dürüstçe veririm” (Lo07, 5)

Kümüş, kümiş, küsmiş gümüş (Suk, Sa05-2) (EDPT, 723); [**TürkRun.** kümüş “gümüş” (*altun kümüş işgit kuutay buşsız ança birür* “Çinliler altını, gümüşü, ipeği ve ipekli kumaşları günlük çıkarmaksızın (bize) öylece veriyorlar”) (Tekin, 2008: 21); **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** kümüş “gümüş” (*kümüşnüñ* “gümüşünün”) (TT VIII E 47); **Türkİslm.** kümüş “gümüş” (*kümüş kalsa altun meniñdin saña* “benden sana altın ve gümüş kalırsa”) (KB, 188)]

men ozmış tog<r>ıl-ka yuñlak-lık kümüş krgek bolup “Ben OZmış Togrı’la kullanmak için gümüş gerektiğinden” (Sa05, 1-2)

Taş taş (SUK, Mi28-2); (EDPT, 557); [**TürkRun.** taş “taş” (*bitig taş* “yazılı taş”) (KT K 13); **TürkMan.** taş “taş” (Frag. 400, 9-10); **TürkBuddh.** taş “taş” (*taş yirde* “taş yerde”) (TT VI, 115); **Türkİslm.** taş “taş” (*taş birle* “taşla”) (KB, 290)]

tıyuk-taki taş köprüg-nüñ öñdün sınar-ka tegşintürü tam-lig kavlılıkım-nı “Tıyuk-taki taş köprünün doğu tarafındaki çevresi duvarla çevrili sebze bahçemi”) (Mi28, 2)

2.3.6. Gündelik Yaşam Ögeleri

2.3.6.1. Beslenme, Yiyecek, İçecek

Aş yemek, gıda (SUK, Ad03-6); [**TürkRun.** aş “yemek” (*yagımız tegre oçuk teg erti biz aş teg ertimiz* “Düşmanlarımız çepeçevre ocak gibiydi; biz (ortadaki) aş gibiydik”) (T 8); **TürkMan.** aş “yemek” (*aş içkü* “yiyecek ve içecek”) (Huast. 56); **TürkBuddh.** aş “yemek” (Suv. 168, 23) **Türkİslm.** aş “yemek” (DLT I, 80) (*biligligke bilgi tükel ton aş ol* (Kaçalın : 2011) “bilgili bir insan için onun bilgisi kafi bir yiyecek ve giyecektir”) (Arat : 1998) (KB, 321)].

aşın yip aymış iş-in kılıp.. “yemeğini yiyip söylemiş olduğu işi yapıp” (Ad03, 6)

Bor (<Frs. *bōr*) şarap (SUK, Sa09-6); (EDPT, 354); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** bor “şarap” (*bir bor içse sevse* “bir şarap içip sevse”) (KB, 339)].

bir küp bor “bir küp şarap” (Sa09, 6)

Suv su (SUK, Sa12-13); (EDPT, 783); [**TürkRun.** sub “su, ırmak” (*eçümüz apamız tutmuş yir suv idisiz bolmazun* “atalarımızın aldığı toprak sahipsiz olmasın”) (KT D 19); **TürkMan.** suv “su” (*suv teğri* “su tanrısı”) (Huast. 36); **TürkBuddh.** suv “su” (*suvda suv önlüg taglar* “suda su renginde dağlar”) (PP 17, 4); **Türkİslm.** suw “su” (DLT III, 129)]

bu kün-tin minçe bu borluk-ka yir-ke suv-ka ev-ke bark-ka vapso tu erklig bolzun “Bu günden itibaren bu üzüm bahçesinde, yerde, suda, ev ve barkta muktedir olsun (sahip olsun)” (Sa12, 13)

Süçüg tatlı şarap, üzüm suyu (SUK, Lo14-5); (EDPT, 796); [**TürkRun.** süçig “tatlı” (*savı süçig* “sözü tatlı”) (KT G 5); **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** süçig “tatlı olan herhangi bir şey, tatlı şarap” (*süçig tutgu tıl söz* “Dil ve sözünü tatlı tut”) (KB, 547)].

küz yañıda oduzar tenbin süçüg-ni bir kap birür men “Yeni sonbahar başında otuzar testi tatlı şarabı (ve) bir deri kırba veririm” (Lo14, 5)

2.3.7 Giyim

Çaruk, çruk çizme (SUK, PIO1-10); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** çaruk “kaba çizme, bot, sandalet” (DLT I, 381)]

bu ogul ky-a-ka bir yıl-ta bir üm kökümşek bir kay bir uyug çruk iki yıl-ta bir çekrek üç yıl-ta bir kürk bile birür men “Bu oğulcağıza birinci yılda bir pantolon, (bir) ceket, bir ayakkabı ve keçeden çizme ikinci yılında (da) pamuk gömlek üçüncü yılında (bunlarla) birlikte bir kürk veririm” (PIO1, 9-10-11-12)

Çekrek pamuktan yapılmış gömlek (Yamada, 1991: 255); (PIO1-10); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** çekrek “yünden yapılan kölelerin giydiği cepsiz bir kaftan” (Atalay, 1991: 141)]

bu ogul kya-ka bir yıl-ta bir üm kökümşek bir kay bir uyug cruk iki yıl-ta bir çekrek üç yıl-ta bir kürk bile birür men “Bu oğulcağıza birinci yılda bir pantolon, (bir) ceket, bir ayakkabı ve keçeden çizme ikinci yılında (da) pamuk gömlek üçüncü yılında (bunlarla) birlikte bir kürk veririm” (SUK, PIO1, 9-10-11-12)

Çımdan süslü bir elbise (Zieme-Steuer, 241: 1981); (SUK, Mi12-5); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø.]

bir esiki töşek bir eski taman çımdanı-nı biz toyın kulı şıla kamtsuin şıla-lar aldımz “Bir eski döşek, bir eski elbiseyi biz Toyın Kulı Şıla ve Kamtsuin Şilalar aldık” (Mi12, 4-5-6)

Etük çizme (SUK, PI02-7); (EDPT, 50); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm.** etük “çizme” (*er etüklendi* “adam bir çizme edindi”) (Yurtsever-Erdi, 2007: 272)].

ton etük adak baş birmez men “elbise, çizme ayak baş (hiçbir şey) vermem” (PI02, 7)

İtig takı, süs (Caferoğlu, 1968: 101); (SUK, WP05-5); (EPDT, 50); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh.** itig “süs, takı” (*etözindeki itigleri barça yankıra turur* “vücudundaki süslerin hepsi yankılanır, çınlar”) (U II 24,5); **İslamîTürk. Ø.].**

iki stır itig altun “iki stır altın takı” (WP05, 5)

Kay (<Çin *ān*) ayakkabı (Yamada, 1993: 274); (SUK, PI01-10); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.].**

bu ogul ky-a-ka bir yıl-ta bir üm kökümşek bir kay bir uyug cruk iki yıl-ta bir çekrek üç yıl-ta bir kürk bile birür men “Bu oğulcağıza birinci yılda bir pantolon, (bir) ceket, bir ayakkabı ve keçeden çizme ikinci yılında (da) pamuk gömlek üçüncü yılında (bunlarla) birlikte bir kürk veririm” (SUK, PIO1, 9-10-11-12)

Kökümşek ceket (SUK, PI01-10); (EDPT, 714); [**TürkRun.** köküzmek “zırh” (*bir köküzmek* “bir zırh”) (ETY II 68); **TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.].**

bu ogul ky-a-ka bir yıl-ta bir üm kökümşek bir kay bir uyug cruk iki yıl-ta bir çekrek üç yıl-ta bir kürk bile birür men “Bu oğulcağıza birinci yılda bir pantolon, (bir) ceket, bir ayakkabı ve keçeden çizme ikinci yılında (da) pamuk gömlek üçüncü yılında (bunlarla) birlikte bir kürk veririm” (PIO1, 9-10-11-12)

Kürk kürk, post (SUK, PI01-11); (EDPT, 741); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm.** kürk “kürk” (DLT I, 353)].

bu ogul ky-a-ka bir yıl-ta bir üm kökümşek bir kay bir uyug cruk iki yıl-ta bir çekrek üç yıl-ta bir kürk bile birür men “Bu oğulcağıza birinci yılda bir pantolon, (bir) ceket, bir ayakkabı ve keçeden çizme ikinci yılında (da) pamuk gömlek üçüncü yılında (bunlarla) birlikte bir kürk veririm” (PIO1, 9-10-11-12)

[**Sanaç**], **snaç** deri çanta (SUK, WP04-3); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm.** sanaç “kırmızı deri çanta” (*sanaç kösürgü* “kırmızı deriden çanta”) (DLT I, 358)]

bir snaç “deri çanta” (WP04-3)

Taman dış elbise, giysi (SUK, Mi12-5); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.**].

bir esiki töşek bir eski taman çımdanı-nı biz toyın kulı şıla kamtsuin şıla-lar aldımz “Bir eski döşek, bir eski elbiseyi biz Toyın Kulı Şıla ve Kamtsuin Şilalar aldık” (Mi12, 4-5-6)

Ton elbise, giysi (SUK, Mi03-7); (EDPT, 513); [**TürkRun. Ø; TürkMan. ton** “elbise, giysi” (M I 5, 13); **TürkBuddh.** ton “elbise, giysi” (U II 15, 13); **Türkİslm.** ton “elbise, giysi” (DLT III, 137)]

bu tonug soyup almış-ka kulum ölti tip men kıty ky-a çamlasar “Bu elbiseyi çalıp aldığında kölem öldü diyerek men Kıty Kya’ya iftira etsem” (Mi03, 7)

Uyuk keçe çizme (SUK, PI01-10); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.**].

bu ogul ky-a-ka bir yıl-ta bir üm kökümşek bir kay bir uyuk cruk iki yıl-ta bir çekrek üç yıl-ta bir kürk bile birür men “Bu oğulcağıza birinci yılda bir pantolon, (bir) ceket, bir ayakkabı ve keçeden çizme ikinci yılında (da) pamuk gömlek üçüncü yılında (bunlarla) birlikte bir kürk veririm” (PIO1, 9-10-11-12)

Üm “hose” pantolon (Yamada, 1993: 298); iç donu (Caferoğlu, 1968: 272); (SUK, PI01-10) (EDPT, 155); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm.** üm “pantolon” (DLT I, 38)].

bu ogul ky-a-ka bir yıl-ta bir üm kökümşek bir kay bir uyug cruk iki yıl-ta bir çekrek üç yıl-ta bir kürk bile birür men “Bu oğulcağıza birinci yılda bir pantolon, (bir) ceket, bir ayakkabı ve keçeden çizme ikinci yılında (da) pamuk gömlek üçüncü yılında (bunlarla) birlikte bir kürk veririm” (PIO1, 9-10-11-12)

2.3.8. Ölçü, Miktar

Bölük bölüm, hisse (SUK, Lo15-10); (EDPT, 339); [**TürkRun. Ø; TürkMan. bölüg** “bölüm, kısım” (*biş ye[girmi **bö]lüg** hwaswanift* “on iki bölümden oluşan Hwaswanift”) (AKPAW, Berlin, 1910, s.25); **TürkBuddh.** bölük “bölüm, kısım” (*iki yigirmi **bölük** yarlık* “on iki bölümlü emir”) (TT VI 201); **Türkİslm** bölük “bölüm, hisse” (*bir bölük **koy*** ‘koyunların bir bölümü’) (DLT I, 385)]

*mña teger bölük ülüş-lüg yirim **biržün*** “Bana düşen hisseli yerimi versin” (Lo15, 10)

Çıg (<Çin. *chǐ*) uzunluk ölçü birimi (SUK, Sa19-3) (EPDT, 404); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh.** çıg “uzunluk ölçüsü” (*tört **çıg*** “dört çıg”) (Suv. 544, 5); **Türkİslm.** çıg “bir Türk arşını, göçebeler bununla bez ölçerler” (DLT III, 128)]

*onar **çıg** tmga-lıg kunpu* “onar çıg tamgalı kunpu” (Sa19, 3)

Egsüksüz, ’egsüksüz eksiz, tam (SUK, Sa04-8); (EDPT, 116); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh.** egşüksüz “eksiz, tam” (*e]gşüksüz altı ///* ‘eksiksiz altı///’) (U III 13, 3); **Türkİslm. Ø.].**

*men şabi yme bir **egşüksüz** tükel sanap altım* “Ben Şabi de bir eksiksiz tamamını sayarak aldım” (Sa04, 8-9)

Kaplıg kubik ölçü (Yamada, 1993: 271); (SUK, WP03-12); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.].**

*üç üçer **kaplıg** küp üç birer kaplık idiş* “üç tane üç kaplıg ölçüsünde testi, üç tane bir kaplıg ölçüsünde kap” (WP03, 12)

[**Karıla-], grıl-** “karı” ölçü birimini kullanarak ölçü alma (SUK, Sa29-7); (EDPT, 659); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm.** karıla- “‘karı’ ölçü birimini kullanarak ölçme” (*ol yirig **karıladı*** “O, araziyi ölçtü”) (DLT III, 324)]

*men bedrüz bir ’eksük-süz tükel snp **krıl*** birdim “Ben Bedrüz eksiksiz sayıp karı ölçüsüyle ölçüp birdim” (Sa29, 7)

Kışlık, [=kişilik] herhangi bir kişiye yetecek miktarda olan (SUK, WP03-10); (EDPT, 754); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm.** “insanlık, nezaket” (*kişilikke himmet mürüvvet kerek* “insanlığa himmet ve mürüvvet lazım”) (KB, 414)])

Küri (<Çin. *tou*) ölçü birimi, litre, ölçek, kap; 1 şığ= 10 küri (Clark, 377: 1975); kile (Yamada,1993: 264); (SUK, Sa04-3); (EDPT, 737); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. küri** “ölçü birimi” (U II 77, 26); **Türkİslm. Ø.**]

bir şığ sekiz küri urug kirür yir-imin basmıl-ka toguru tomlıdı satdım “Bir şık, sekiz kürilik tohum ekilir yerimi Basmıl’a dürüstçe sattım” (Sa04, 3-4)

Öñ pay (SUK, Ad03-15); (EDPT, 167); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.**]

negü kim-im-ni orpak ayıg sinuk barım bulguça bolsa neçe oğlanlarım bolza ol oğlan-lar birle teñ öñ ülüş kopı birür men “Nasıl (olursa) kim olursa eski püskü, kötü, kırık malım bulacak olsa o evlatlar ile eşit payını (kendisine düşen) hisseyi tamamen veririm” (Ad03, 15-16-17-18)

Sıtır (<Soğd. *st'yr*) satır, str ölçü birimi, bara birimi; 1 sıtır 10 bakır (Yamada,282. 1993); bir sikke para çeşidi (Caferoğlu, 1968: 198); (SUK, Sa05-4); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.**]

bir yastuk biş sıtır kümüş-üg.. “bir yastuk beş sıtır gümüşü..” (Sa05, 4)

Şığ (< Çin. *shih*) hacim ölçü birimi, arazi ve alan ölçü birimi, tahıl ölçü birimi; (SUK, Sa02-4); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.**]

içim kancuk bile tüz ülüş-lüg iç[=üç] şığ yirim atı kutlug taş-ka toguru tomlıdı sadım. “Ağabeyim Kançuk ile eşit parçadan oluşan yerimin üç şığını Kutluk Taş’a dürüstçe sattım.” (Sa02, 3-4-5)

Şiñ (<Çin. *shēng*) ölçü birimi (SUK, Lo24-4); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.**]

tört şıñ küñçid aldım “Dört şıñ susam aldım” (Lo24, 4)

Şulug, şuulug (< Çin. *shǔ*) imzalı (Yamada, 285: 1993) (SUK, Sa06-5); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.**]

şuulug tamgalıg üç otuz ikilik böziñe kesişdimz “İmzalı mühürlü otuz çift pamuktan yapılmış kumaşa anlaşılmayı sonuçlandırdık” (Sa06, 5)

Tançu parça, bölüm (SUK, Sa04-20); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. tançu** “lokma” (*er etmek tançuladı* “adam ekmeği çiğnedi”) (Erdi-Yurtseven, 2007: 528)]

iki tançu yir “iki parça yer” (Sa04, 20)

Tembin, tenbin, tmbin (<Çin. t'an) ölçü birimi; şarap testisi (Clark, 1975: 382); (SUK, Lo14-5); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

küz yañıda oduşar tenbin sücüg-ni bir kap birür men “Yeni sonbahar başında otuzar testi tatlı şarabı (ve) bir deri kırba veririm” (Lo14, 5)

Teñ, tñ (<Çin. dēng) denk, eşit, benzer (SUK, Sa03-3); [TürkRun. Ø; TürkMan. teñ “eşit, denk” (*yagıka tegmiş sü teñi yeti biñ oğlan erti* “Düşmana hücum eden askerlerin sayısı yedi bin gence eşitti.”) (Mal. 26, 8); TürkBuddh. teñ “eşit, denk” (*süli aşı kirtgünçli üçegü teñ kergek* “Ordu, erzak, inanç üçü de eşit (derecede) gereklidir” (TT V, 26, 105-6); Türkİslm. teñ “eşit, denk, eşdeğer” (*teñ tuş* “eş, akran) (DLT III, 355)]

bu 'ok ögen-te bu yer tñginçe iki yer birip alzunlar “Mutlaka bu nehir üzerinde, bu yere denk iki yer verip alsınlar” (Sa03, 3)

Tenlig eşit, denk, aynı (SUK, Sa08-19); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. tenlig “eşit, aynı, denk, benzer” (*maña tenlig kisig* “bana benzer kadın”) (TT X 499); Türkİslm. Ø.]

bu ok yir tenlig iki yir birip alşunlar yulşunlar “Bu yerin aynısına denk iki yer verip alsınlar” (Sa08, 19)

Uşun uzun (SUK, Sa10-2); (EDPT, 288); [TürkRun. uzun “uzun” (IrkB 47); TürkMan. uzun “uzun” (*uzun tonlug* “uzun elbiseli”) (Huast. 17); TürkBuddh. uzun “uzun” (U III 76, 15); Türkİslm. uzun “uzun” (*uzun kiç yaşagıl* “Uzun yaşa!”) (DLT, I 77)]

yüz iki bag-lig uşun karı-ta böz alıp “100 adet iki deste Uzun Karı’dan pamuk kumaşı” (Sa10, 2)

Ülüşlög, ılışlög pay, bölüm (SUK, Ad02-6); (EDPT, 154); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

men toynak şilavanti yme ogul-um sambodu bile tüz ülüş-lög kılıp ogul-lanu altım “Ben Toynak Şilavanti de oğlum Sambodu ile eşit oranda pay kılıp oğlanı aldım” (Ad02, 5-6)

Yarım yarım (SUK, RH08-4) (EDPT, 947); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. yarım “yarım” (*yarım etözi* “yarım vücut”) (U II 68, 5); Türkİslm. yarım “yarım” (*almıla yarım* “yarım elma”) (DLT III, 19)]

kayımdu-nıñ yol toğan-takı yarım eniz yir-in anuk-ka tutdım “Kayımdı’nun Yol Togandaki yeri (tarım yapmak için) hazırladım” (RH08, 4)

2.3.9. Ticaret, Endüstri

2.3.9.1. Ticaret, Takas, Para

Alguçı alıcı, müşteri (SUK, Sa06-4); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

alguçı-ka birgüçi-ke inçe ayıtıp men pusartu singay ky-a bitidim “Alıcıya (ve) satıcıya dikkatlice sorup ben Pusartu Singay Ky-a yazdım” (Sa06, 4)

Alımçı alacaklı borçları toplayan kişi (SUK Sa29, 11); (EPDT, 146); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. “alacaklı” (*alımçı arslan birimçi sıçgan* “alacaklı biri arslan (gibi) borçlu fare (gibi)”) (DLT I, 75)]

alımçım birimçim kim kim m-e bolup çam çarım kılsar-lar... “Alacaklılarım, borçlularım bir birini bolup kavga etseler” (Sa29, 11-12)

Alış biriş iş ticaret, vergi (çeşitli vergilerin genel adı olarak (SUK Mi04, 3); (EPDT, 152); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. alış “alacak almakta yardım etmek” (*ol maña alım alışdı* “O, bana alacağımı almada yardım etti”) (DLT I, 188)]

men ozmış togrıl inim basa togrıl bileki alış biriş tıltagınta kıtay yalavaç alp turmuş. “Ben Ozmış Togrıl kardeşim Basa Togrıl ile alışveriş için Kıtay Yalavaç Alp Turmuşa (gittik) onlar önce görüşüp (sonra) alışverişte anlaştılar”) (Mi04, 3)

Altun altın (SUK, Sa11-18); (EDPT, 131); [TürkRun. altın “altın” (*altun kümüş* “altın ve gümüş”) (KT G 5); TürkMan. altın “altın” (*altun Arugu uluş* “Arguların altın ülkesi”) (M I 26, 29); TürkBuddh. altın “altın” (*biş yüz altun yarmak* “500 madeni altın para” (U III 68, 12); Türkİslm. altın “altın” (DLT I, 120) (*yagız yir katındaki altun taş ol* “(kara toprak altındaki altın taştan farksızdır)”; (Arat, 1198: 26); (KB, 213)]

ulug suü-ke bir altun yasduk içger-i agılık-ka... “büyük orduya bir altın yastık, saray hazinesine..” (Sa2, 5)

Bag kat, deste, balya (SUK, Sa10-5) (EPDT,311); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

borluk-nıñ satığı yüz iki bag böz-ni bitig kılmış kün üze men sada tükel aldım “Bağın fiyatı (olan) yüz iki deste pamuğu belgenin yapıldığı günde ben Sada (pamuğun) hepsini aldım” (Sa10, 5-6)

Baglık kat, deste (SUK, Sa10-2); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

yüz iki bag-lig uşun karı-ta böz alıp “100 adet iki deste Uzun Karı’dan pamuk kumaşı”
(Sa10, 2)

Bakır, ba’kır, bkır bakır, para (SUK, Lo07-5); (EPDT, 317); [TürkRun. bakır “bakır” (*bakırı buşsız erti* “Bakırının limiti yoktu”) (Mal. 26,7); TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. bakır “bakır, Çin parası” (*yagız yir bakır bolmaginça kızıl* “yeryüzü bakır gibi kırmızı olmadığı zaman”) (KB, 120)]

yarım bakır gümüş asıgı bile köni birürmen “yarım bakır gümüş faiz ile gerçekten veririm”
(Lo07, 5)

Baoçao (<Çin. *ch’ao*) kâğıt para (Clark, 1975: 164); (SUK, Sa12-5); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

sekiz on yastuk çuñduñ bao-çao-ka vapso tu-ka toguru tomlıdı satdım “Seksen yastuk çuñduñ bao-çaoya dürüstçe sattım” (Sa12, 5)

Birgüçi satıcı (SUK, Sa01-18); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

alguçı-ka birgüçi-ke inçge ayıtıp men pusartu singay ky-a bitidim “Ben Pusartu Singay Kya alıcı ve satıcıya dikkatlice sorup dikkatlice sorup yazdım” (Sa01, 18)

Birimçi alacaklı, borç veren (SUK, Sa29-11); (EPDT, 366); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

alımçım birimçim kim kim m-e bolup çam çarım kulsar-lar “Alacaklım, borçlulum ola ki ayrıca sıkıntı çıkarsalar” (Sa29-11)

Böz pamuktan yapılmış kumaş; tedavüldeki para (Matsui : 2005) (SUK, Sa06-2); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

biz ikegü-ke yunlak-lık böz kergek bolup “Biz ikimize kullanmak için pamuktan yapılmış kumaş gerekip” (Sa06, 2)

Çunduş döviz, para birimi (SUK, Sa12-5); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

sekiz on yastuk çuñduñ bao-çao-ka vapso tu-ka toguru tomlıdı satdım “Seksen yastuk çuñduñ bao-çaoya dürüstçe sattım” (Sa12, 5)

İş iş, çalışma, şey (SUK, P102-7); (EDPT, 254); [**TürkRun.** iş “iş, hizmet, çalışma” (*yeme ne iş yarlıg yarlıkasar kop[ka] işi yorık bolgay* “ayrıca ne iş yapmayı emrederse iş tamamen başarılı olacaktır”) (Toy. 18-20) (ETY II 58); **TürkMan.** iş “iş, hizmet, çalışma” (*işig nece işledimiz erser* “iş nasıl işlediysek”) (Huast. 115-16); **TürkBuddh.** “iş, çalışma, hizmet” (*sidi tigma işig küdüg* “Sidi olarak adlandırılan iş”) (U I 34, 17)]

yogun iş işletser men il-nin tutug yañınça birürmen “Yoğun iş (yaptırarak) çalıştırsam rehinlere için olan örfi hukuka göre veririm” (P102, 7-8)

Kepez pamuk (SUK, Sa04-7); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø]

üç miñ biş yüz kuanpu-ka kepezi birle keşişdimz “3500 kuanpuya pamuğu ile anlaşılmayı sonuca bağladık” (Sa04, 7)

Kuanpu, kanpu, kunpu resmi pamuk bezi; keten kumaş (Gül, 2004: 338); (SUK, Sa02-6); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø.]

yüz biş otuz kunpu-ka... “125 kunpuya..” (Sa02, 6)

Kümüş, kümiş, küsmiş gümüş (Suk, Sa05-2); (EDPT, 723); [**TürkRun.** kümüş “gümüş” ((a)ltun **küm(ü)ş** işg(i)t kuut(a)y buñs(u)z (a)nça birür ‘(Çinliler altını, gümüşü, ipeği ve ipekli kumaşları güçlük çıkarmaksızın (bize) öylece veriyorlar’ (Tekin, 2008: 21); **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** kümüş “gümüş” (**kümüşnüñ** ‘gümüşünün’) (TT VIII E 47); **Türkİslm.** kümüş “gümüş” (**kümüş** kalsa altun meniñdin saña ‘benden sana altın ve gümüş kalırsa’) (KB, 188)]

men ozmış tog<r>ıl-ka yuñlak-lık kümüş krgek bolup “Ben Osmiş Togrıl’a kullanmak için gümüş gerektiğinden” (Sa05, 1-2)

Ortuk ortak (SUK, WP04-27); (EDPT, 205); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** ortak “ortak” (*begi birle ortuk* “beyi ile ortak”) (KB, 2997)]

ödekçi bile ortuk altı şıg yir bile munça.. “Ödekçi ile ortak altı şıg yer ile bunca...” (WP04, 27)

Orduklug birlikte, ortak (SUK, Mi26-2); (EDPT, 211); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** ortuklug “*men ol edgü menjike ortuklugu bolayın* “Ben o güzel neşede ortak olayım”); **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø.]

men sadı-nıñ orduklug adak toğok-taki üç bakır lal-nı “ben Sadı ortağım Adak Todok’taki üç bakır değerindeki yakutu ...” (Mi26,2-3-4)

Ötkürü, öğkürü, ötkürüü devrederek, naklederek (SUK, Sa03-11); (EDPT, 54); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** ötgürü “dolayısıyla, neticesinde, sonucunda, sonra” (bu

üçegünün kavışmakından ötgürü ötrü kölige belgürür “Bu üçünün kavuşmasından dolayı, sonra (bir) gölge ortaya çıkar”) (Suv. 52, 18-20); **Türkİslm. Ø.]**

a tın kişi-<-ke> ötkürü satzun. “Başka kişiye devredip satsın” (Sa03, 11)

Satıg, sağıg, satg, stig, sđıg satış fiyatı, fiyat, satış, ticaret, alış-veriş (SUK, Sa02-5); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. satıg “satış, ticaret” (*nom üze neñ satıg yulug kılğuluk ermez* “doğru öğreti üzerine (bir adam) ticaret yapmamalı”) (TT VIII E.9); **Türkİslm.** satıg “ticaret, alışveriş, fiyat” (*satıg birle tınmaz* “ticaret yapmaktan yorulmaz”) (KB, 4419)]

satıg kunpusın inça sözleşdmz “Satış fiyatında şöyle sözleştik.” (Sa02, 5)

Sakış hesap, sayma (SUK, WP04-15); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Sakış “hesap, sayış, sayma” (*ayıg kılınçlarımız sanı sakıştı idi yok* “Kötü işlerimizin sayısı sayılamayacak kadar çoktur”; **Türkİslm.** sakış “hesap, sayma, sayış” (*maña tegdi sakış anıñdın ülüş* “Onlardan benim hisseme ancak hesap vermek düştü” (Arat, 1998: 107); (KB, 1363)]

sakış///// “hesap” (WP04-15)

Siliñ ipek kumaş (SUK, WP03-5); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; **Türkİslm. Ø.].**

bir siliñ ///// kızıg keviz “bir ipek kumaş///// köşeli halı” (WP03, 4)

Ter, tr kira, kira bedeli (SUK, RH13-7); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; **Türkİslm. Ø.].**

bu eşek-ni teri birle köni birür men “Bu eşiği kira bedeli ile tam olarak veririm” (RH13, 7)

Toguru tomlıdı “dürüstçe” (SUK, (Sa04-3); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; **Türkİslm. Ø.].**

bir şıg sekiz küri urug kirür yir-imin basmıl-ka toguru tomlıdı satdım “Bir şık, sekiz kürilik tohum ekilir yerimi Basmıl’a dürüstçe sattım” (Sa04, 3)

Torgu “ipek” (SUK, WP05-3); (EDPT, 539); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; **Türkİslm.** torgu “ipek” (*yagız yir yaşıl torku yüzke badı* “yeryüzü yüzüne yeşil ipek bağladı”) (KB, 68)].

ala torgu “benekli ipek” (WP05, 3)

Yaka kira, kiralamak (SUK, RH04-5); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

tmiçi-niñ bu suv-takı uturu borlugin on tñ kepez yak-a-ka tuttum “Tmçi’nin bu suyun karşısındaki üzüm bağını on tñ (ölçü birimi) pamuğa kiraladım” (RH04, 4-5)

Yarmak para birimi (SUK, Sa21-5)

TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. yartmak “para, madeni para” (*altun yartmak* “altın madeni para”) (U III 67, 11); **Türkİslm.** yarmak “para, madeni para” (*yarmak* için “para için”) (KB, 6470)

yiti elig stir yarmak kümüş-ke toguru tomlıdı satdım “47 stir gümüş paraya dürüstçe sattım” (Sa21, 5)

Yastuk, yasduk, ystug para birimi, 1 yastuk =50 kümüş (Yamada, 1993: 301) (SUK, Sa05-4); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

ini tigitler-ke birer altun yastuk “Küçük prenslere birer altın yastık” (Mi01, 16-17)

2.3.9.2. Vergi

Alım vergi, borç; arazi vergisi (Matsui : 2005); (SUK Mi04, 5); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. “birisine olan borç” (*kayusı birim kayusı alım* “bazısı birisinin borcu olması gibi, bazısı birisine borcu olmak gibidir”) (DLT I,175)]

olar üşkinte tişip alım birim üzüşdümüz “Onlar önce görüşüp (sonra) alım birim vergisinin miktarında anlaştılar” (Mi04, 5-6)

Basıg bir tür vergi (SUK, Mi05, 6-8); (EPDT, 373); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. basıg “gece baskını yapılacak olan ve ansızın düşmanın yakalanacağı yer” (Atalay 1993: 71) (*ol anı basıgında tuttu* “Gece ansızın yapılan baskın yerinde onu yakaladı”) (DLT I, 372)]

bu künte kin negü yme kalan basıg bolsar üçegü kalan-mız-ka üleşip birür-biz “Bu günden sonra ayrıca ne kadar kalan veya basıg vergisi varsa üçümüz (kendi vergimizi ekleyip üçe) bölüp veririz” (Mi05, 8-9)

Birim bir tür vergi, borç; *alım birim* arazi vergisi (Matsui, 2005: 69) (SUK, RH08-7); (EDPT, 366); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. birim “borç” (DLT 109) (*kayusı birim teg kayusı alım* “bazısı borç bazısı alacak gibidir”) (KB, 309)]

bu yir-ke birim alım kelse “bu yere vergi gekirse” (RH08, 7)

Birt bir tür vergi (SUK, Sa06-21) (EPDT, 358); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.] birt “bir tür vergi” (TT VI 11) **Türkİslm. Ø.** birt “efendinin köleden aldığı yıllık vergi”(DLT I, 341)]

bu yir-niñ negü irti birti yok “Bu arazinin (verilmemiş) herhangi bir vergisi yok.” (Sa06, 21)

Kalan toprak vergisi (Özyetgin, 2009: 451); (SUK, RH04-8); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

bu borlug-nın negü kim kalanı kavıdı boslar tmçi bilür men “Bu üzüm bağının ne şekilde, hangi kalan ve kavıt vergisi varsa bilirim (sorumlu olurum)” (RH04-8)

Kavıd, kavuğ bir çeşit vergi (SUK, RH04-8); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

bu borlug-nın negü kim kalanı kavıd bolsar tmçi bilür men “Bu üzüm bağının ne şekilde, hangi kalan ve kavıt vergisi varsa bilirim (sorumlu olurum)” (RH04-8)

Salıg bir tür vergi (SUK, Mi20-14); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

..basıg salıg negüm-e kağılmaz-biz salmaz-biz tip bu budaşırı bahşı-ka tapşurup birtimiz
“Basıg vergisi, salıg vergisi ne olursa (olsun) müdahale etmeyiz, sorumlu olmayız, diyerek bu Budaşırı Bahşı’ya aktarıp veririz”) (Mi20-14)

Tüğün bir tür vergi (SUK, Mi20-12); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

bu kün başlap turı-ta negüm-e kalan kavuğ tüğün “Bugünden başlayarak Turı’da ne şekilde kalan, kavuğ, tüğün..” (Mi20, 11-12)

Umdu bir tür vergi (SUK, Mi20-13); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

..umdu...birtimiz “..umdu vergisini..... verdik.” (Mi20-13)

2.3.9.3. Ticari Taşımacılık

Arkış kervan (SUK, Lo06-4); (EPDT, 216); [**TürkRun.** arkış “kervan, elçi, temsilci” (*arkış ıdmaz teyin süledim* “Temsilci göndermediği için ona karşı sefer ettim”) (BK D 25); **TürkMan. Ø; TürkBuddh.** arkış “elçi, temsilci” (*tört yınaktın kelmiş arkış yalvaçlar okıp* “dünyanın dört tarafından gelmiş elçi ve temsilcileri çağırıp” (U III 29, 2-3); **Türkİslm.** arkış “kervan, seyyah, elçi, temsilci” (*anın arkışı keldi* “Onun elçilik heyeti geldi”) (DLT I, 97)]

arkış yanmış-ta altı böz birip ıdurmen “Kervan döndüğünde altı (tane) pamuk kumaşı verip gönderirim” (Lo06, 4-5)

2.3.10. Mal, Mülk, Servet

Bag (<Far. *bāğ*) bağ, bahçe, meyve bahçesi (WP06- 27); (EPDT, 311); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm.** bağ “bağ kütüğü, asma, bağçe” (*bagka kir* “Üzüm bağına gir”) (DLT III, 152)].

yir-işe suv-ıya bag-ıya.. “yerine, suyuna, bağına..” (WP06, 27)

Barım mal varlığı, sahip olunan maddi eşyaların tümü, mal, mülk (SUK, Ad03-15); [**TürkRun.** barım “mal, varlık, servet, mülk” (*agısın barımın* ‘hazine ve servet’) (I SW); **TürkMan.** “mal, varlık, servet, mülk” (*yılıkıka barımka bolup* “çiftlik hayvanı ve servet bulup”) (Huast. 200, 250); **TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø]**

negü kim-im-ni orpak ayığ sınık barım bulguça bolsa neçe oğlanlarım bolza ol oğlan-lar birle teñ ön ültüş kopı birür men “Nasıl (olursa) kim olursa eski püskü, kötü, kırık malım, olacak olsa o evlatlar ile eşit payımı (kendisine düşen) hisseyi tamamen veririm” (Ad03, 15-16-17-18)

Bark ev; hükümdar sarayı, mülk (Caferoğlu, 1968: 33); taşınabilir servet, ev eşyası (SUK, Sa12-13) (EPDT, 359); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]**

bu kün-tin minçe bu borluk-ka yir-ke suv-ka ev-ke bark-ka vapso tu erklig bozlun “Bu günden itibaren bu üzüm bahçesinde, yerde, suda, ev ve barkta muktedir olsun (sahip olsun)” (Sa12, 13)

Borluk bağ, üzüm bağı (SUK, Sa05-8) (EDPT, 365); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh.** bor “üzüm bağı”(*borlukumnu közedziün* ‘Üzüm bağımı gözetisin’) (TT IV, 10). **Türkİslm. Ø.**]

öñdün yıñak basa tog<r>ıl-nın borlug adırar “Dogu taraftan Basa Tog<r>ıl’ın üzüm bağı (sınırı) ayırır” (Sa05, 8)

Çeçeklik çiçek bahçesi (SUK, Mi28-5) (EDPT, 401); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh.** çeçeklig “çiçek bahçesi, çiçek bozuğu” (*hwalıg çeçeklig yer* “çiçeklerle kaplı yer”) (U III, 56); **Türkİslm.** çeçeklig, çiçeklik “çiçek bahçesi, çiçeklik” (*çeçeklikte sandwaç öter miñ ünün* “Bülbül çiçeklikte binlerce şarkı söyler”) (KB, 78).]

çeçek-lik-deki tört şıg yir-im-ni birtim “Çiçek bahçesindeki dört şıklık arazimi....verdim” (Mi28, 5)

Ed mal (SUK, Mi26-8) (EDPT, 33); [**TürkRun. Ø; TürkMan.** ed “mal, el işi, tainabilir mal” (*kaltı uz kişi uzlañu ed bulmasar* “nasıl bir usta el işi için malzeme bulamazsa”) (M I 17, 1); **TürkBuddh.** “mal, el işi, tainabilir mal” (*ed tavar* “mal-mülk”) (U I, 27); **Türkİslm.** ed “imal edilmiş mal, iyi şans, iyiye işaret” (*edgü ed* “iyi imal edilmiş mal ”); (*iglig tutruğı ed bulur* “Hasta adamın vasiyetini sunması onun için iyidir”) (Yurtsever-Erdi, 247: 2007) (DLT I, 79)]

elig yasduk-luk edni men sadı adak toğok-ka kelürüp birtürmen “Elli yastukluk malı ben Sadı Adak Todok’a getirip veririm” (Mi26, 8)

Ev ev, çadır (SUK, (SUK, Sa12-13); (EDPT,3); [**TürkRun.** ev “ev, çadır” (İrkB 59); **TürkMan. Ø; TürkBuddh** ev “ev, çadır” (Caf. TT I-V); **Türkİslm.** ew “ev” (*akı ewi altun kümüşkapğı bil* “Bil ki cömerdin evi altın kapısı gümüştür”) (Arat, 1998: 79); (KB, 948)]

bu kün-tin minçe bu borluk-ka yir-ke suv-ka ev-ke bark-ka vapso tu erklig bolzun “Bu günden itibaren bu üzüm bahçesinde, yerde, suda, ev ve barkta muktedir olsun (sahip olsun)” (Sa12, 13)

Tavar, tav’ar, tvar çiftlik hayvanı; mal, mülk, ipek (Clark, 1975: 375); davar, çin kumaşı, ticaret eşyası (Caferoğlu, 1968: 228) (SUK, Lo16-4); (EDPT, 442); [**TürkRun.** tavar “çiftlik hayvanı” (*tavarın alıp* “çiftlik hayvanlarını alıp”) (Şu G 5); **TürkMan. Ø; TürkBuddh.** Tavar “mal, mülk, varlık, servet” (*ed tavar* “mal mülk”); **Türkİslm.** tavar “mal, eşya” (*neñ tavar* “eşyalar ve mallar”) (KB, 485)]

bir tavar altım “bir ipek aldım” (Lo16, 4)

2.3.11. Hukuk, Ticaret Hukuku

Alguçı alıcı, müşteri (SUK, Sa06-4); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

alguçı-ka birgüçi-ke inçge ayıtıp men pusartu singay ky-a bitidim “Ben Pusartu Singay Ky-a, alıcıya (ve) satıcıya dikkatlice sorup yazdım” (Sa06, 4)

Asıg getiri, faiz (SUK, Lo06-6); (EPDT, 244); [TürkRun. asıg “fayda” (*asıgı bar edgü* “Fayda var, (bu) iyidir”) (IrKB 32); TürkMan. asıg “yarar, fayda” (*maña ol kişi asıg bolgay* “Bu adam bana yararlı olacak”) (M I 34, 20); TürkBuddh. asıg “yarar, fayda” (PP 20, 5); Türkİslm. asıg “fayda, kazanç” (DLT I, 64) (*asıg kılgu emes* “Sana fayda vermez” (DLT I, 494, 4); (*asıg kolsa barça özün yassızın* “Her şeyde hiç kaybın olmadan yarar istersen”) (KB, 106)]

birer ay birer böz asıg birle köni birür men “Her ay bir adet pamuktan yapılmış kumaşı faizi ile gerçekten veririm.” (Lo06, 6)

Baş bitig orijinal belge (Clark, 1975: 225); (SUK, Sa21-24); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

er karabaş-nın baş bitigi ol “erkek kölenin (satışına dair olan) orijinal belgedir.” (Sa21,24);

Bk bitig sağlam belge (Sa18, 17); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

ikigü taplaşıp bk bitigi “ikisi karşılıklı kabul edip (bu) sağlam belgeyi...” (Sa18, 17)

Birgüçi satıcı (SUK, Sa01-18); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

alguçı-ka birgüçi-ke inçge ayıtıp men pusartu singay ky-a bitidim “Ben Pusartu Singay Kya alıcı ve satıcıya dikkatlice sorup dikkatlice sorup yazdım”) (Sa01, 18)

Birimçi alacaklı, borç veren (SUK, Sa29-11); (EPDT, 366); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

alımçım birimçim kim kim m-e bolup çam çarım kulsar-lar “Alacaklım, borçlumu ola ki ayrıca sıkıntı çıkarsalar” (Sa29-11)

Bitig belge, kayıt, yazı (SUK, Sa02-6); (EDPT, 303); [**TürkRun.** bitig “yazı, yazıt” (*bu bitig bitigme atısı yollug tigin bitidim* “Bu yazıtı yazma (işini) ben (Bilge Kağan’ın) yeğeni Yollug Tigin yazdım.”) (KT G 13); **TürkMan.** bitig “yazıt, yazı” (*nom bitig* “dini kitap”) (M I, 25); **TürkBuddh.** bitig “yazıt, yazı” (*nom bitig* “dini kitap”) (TT IV 14, 68); **Türkİslm.** bitig “mektup, belge, kayıt, yazı, kitap” (*bu türlü bitig* “bu türlü belge”) (KB, 2218)].

bu bitig kılmuş kün üze men kutlug taş üç yüz otuz kunpunı egsüksüz tükel snp birtim. “Bu belgenin yapıldığı gün Ben Kutlug Taş 330 kunpuyı eksiksiz, tam sayarak verdim.” (Sa02, 6-7)

Bitkeçi yazıcı (SUK, Mi20-20) (EPDT, 304); [**TürkRun.** bekteçi “yazıcı” (*yañılmaz bekteçi* “hatasız yazıcı”) (Tun. IV, 10-11); **TürkMan.** bitgeçi “yazıcı” (*bitgeçi oğlan* “çömez yazıcı”) (M III 14, 6-7); **TürkBuddh.** bitkeçi “yazıcı” (*bitkeçi körümçi* “yazıcılar ve kâhinler”) (TT VI 264); **Türkİslm.** Ø.]

men baçak turmış bitkeçi il-ke bodun-ka üç kağa inçge ayıdıp bitidim “Ben yazıcı Baçak Turmış (bu) topluluğa, cemaate üç defa dikkatlice sorup yazdım” (Mi20, 19-20-21)

Çamlıg tartışma, uyuşmazlık, ihtilaf (SUK, Mi07-3); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø.]

men yuka basa tog<r>ıl-nıj sevig bürt bileki çam-lıg.. “Ben Yuka Basa Togrıl’ın Sevig Bürt ile uyuşmazlık..” (Mi07, 2-3)

Çam çarım ihtilaf; dava, itiraz (SUK, Sa05-15); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø.]

apam çam çarım kılğalı sakınsar-lar “eğer itiraz etmeyi düşünürlerse” (Sa05, 15-16)

Çın bitig orijinal belge (SUK, Mi21-3); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø.]

çın bitig “orijinal belge” (Mi21, 3)

Idış bitig geçici belge (Clark, 1975: 230) (SUK, Mi21-3); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø.]

ıdış bitig “geçici belge” (SUK, Mi21-3)

Kuvar, kuvpar para cezası, ceza (SUK, Sa03-25); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø.]

üçer yüz bişer içre kuvpar birişür-biz. “Fazladan 325 kunpu para cezası birlikte veririz.” (Sa03, 25)

Nişan (<O.Fars. *nyš 'n*) mühür, alamet; “özel imza” (Clark, 1975: 326) (SUK, Sa09-21); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

bu nişan men tnuk buyan ky-a-nıy'ol “Bu özel imza ben şahit Buyan Kya'nındır” (Sa09, 25)

Ög bitig orijinal belge (SUK, Mi07-9) [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

öşge on-luk-larında camım üşülmeyük-ke bgin birmetim “Başka taraftarlarıyla (sorunu) açıklığa kavuşturulmadan orijinal belgeyi vermedim” (Mi07-9)

Tamga mühür, damga (SUK, Sa02-22); [TürkRun. Ø; TürkMan. tamga, tamka “mühür, damga” (*üç tamkalar* “üç damgalar”) (TT III, 144); TürkBuddh. tamga “damga” (*etöz közedgü tamga tutmuş kergek* “Vücudunu korumak için sihirli duruşu yapmalıdır”) (TT V 8); Türkİslm. tamga “kağana ya da özel kişi ait mühür” (*wezırlık añar berdi tamga ayag* “Ona vezirlik unvan ve mühür verdi”) (KB, 1036)].

bu tamga yig bürt-nün'ol “Bu mühür Yig Bürt'nündür” (Sa02, 22)

Tamgalıg mühürlü (SUK, Sa04-6), (EDPT, 505); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. tamgalık “küçük bir ibrik”) (Erdi-Yurtseven, 526: 2007)].

otura tamgalıg üç miñ biş yüz kuanpu “ortası mühürlü 3500 kuanpu” (Sa04, 6)

Tanuk tanık, şahit (SUK, Sa02-22) (EDPT, 518); [TürkRun. Ø; TürkMan. tanuk “tanık, şahit” (*igid kişi tanukı boltumuz erser* “yalancı kişinin şahidi olduysak”) (Huast. 101-2); Türkİslm. tanuk “tanık, şahit” (*törütgen barıña törimiş tanuk* “yaratıcı varlığına yaratılmış olanlar şahittir”) (Arat, 1998: 13) (KB, 15)]

tanuk süñüş “tanık Süñüş” (Sa02, 22)

Töleç ödeme, telafi ücreti, tazminat (SUK, Mi19-17); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.].

bu borluk turı-ka töleç birsr-men “Bu üzüm bahçesini Turı'ya telafi ücreti (olarak) verirsem” (Mi19, 17)

Törü örfi hukuk, kanun, nizam, töre (SUK, Ad03-3); (EDPT, 531); [**TürkRun.** törü “örfi hukuk, töre, kanun” (*içüm apam törüsinçe* “atalarımın töresine göre”) (KT D 13); **TürkMan.** törü “töre, kanun, kural” (*igid nomug törüg* “yanlış doktrin ve kural”) (Huast. 128); **TürkBuddh.** törüg “töre, kanun, kural” (*bu yirtinçü törüsi antag ol* “Dünyanın töresi şöyledir”) (PP.78 3-4); **Türkİslm.** “gelenek, töre” (*edgü törü* “iyi töre”) (KB, 219)].

turmuş atlıg olgum-nı şudbak-ka il törü-si birle ogul-lug birdim “Turmuş adlı oğlumu Sudbak’a örfi hukuka göre evlatlık verdim” (Ad03, 3-4)

Tuısu borçlu (< Çin. *tóng qǔ*) (SUK, Mi 17-12); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø.]

alguçı tuısu “borçlu ve kefil” (Mi 17, 12)

Tutug, tutgug rehin (SUK, PI01-30); (EDPT, 452); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** tutug “rehine, teminat” (*ölügli kişi barça ödke tutug* “Ölümlülerin hepsi zamanın (elinde) rehindir”) (KB, 1211)].

titso atlg ogulum-nı çintso şila-ka üç yıllıg tutug [birtim] “Titso adlı oğlumu keşiş Çintso’ya üç yıllığına rehin verdim” (PI01, 29-30)

Tüş harman, hasat, ürün, faiz (Matsui, 2005: 51) (RH07 -6); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø.]

bol-muş tüş-in teı üleşür-biz “Olmuş ürünleri (hasadı) eşit şekilde paylaşıyoruz” (RH07, 6)

Yanut bitig “orijinal belgenin kopyası” (SUK, Mi18, 4) ; [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø.]

yanuç bitig “orijinal belgenin kopyası” (SUK, Mi18, 4)

Yargu yargı, hüküm, adli karar (SUK, Ad03-29); (EDPT 903); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø.]

törü yargu yosun-ı birle “örfi ve hukuki hüküm ile” (Ad03, 29)

Yasa (< Moğ. *jasa*) hukuk, yasa (SUK, Mi04-10); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø.]

yasa-takı kıyın “yasadaki ceza” (Mi04, 10)

Yaşuk suç, hata (SUK, WP04-33) (EDPT, 984); [**TürkRun. Ø; TürkMan.** yazuk “günah” (*yazuk kılzar* “günah işlese”) (TT II 10, 94); **TürkBuddh.** yazuk “günah, suç” (*tsuy yazuklarında oztı* “günahların, suçlarından kurtuldular”) (TT IV, 4); **Türkİslm.** “günah, hata, suç” (*keçürgil yazukın kamug* “bütün günahlarını affet”) (KB, 638)]

yaşuk-ka tegip “suç işleyip” (WP04, 33)

Yorık geçerli (SUK, Sa07-6)

yorık böz “(yasal olarak) geçerli bez” (Sa07, 6)

2.3.12. Kent, Konut, İstihkâm Devlet Kurumları

2.3.13.1. Kent

Balık şehir, kent (SUK, WP02-15); (EPDT,336)

balık begine bir ud birip ağır kıyn-ka tegzün-ler “Şehrin beyine bir öküz verip ağır cezaya çarptırılınsınlar” (WP02, 15)

Kent şehir; kend, kasaba, köy, küçük yerleşim birimi (SUK, WP06-4) (EPDT, 728)

tigin-niñ ken-tin yine kay-a-ka yantut bolmış negü kim yol-ınta sevinç buka munta yok erser
“Prensın şehrinden Yine Kaya’ya iade edilmiş her ne kadar Sevinç Buka bunda yok ise”
(WP06, 4)

2.3.12.2. Konut, İstihkâm, Devlet Kurumları

Açıg ambar, depo (Yamada, 237: 1997) (SUK, Mi14-6) [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø**]

bu arpa-nı açıg-ka kelürüp birürbiz. “Bu arpayı depoya getirip veririz” (Mi14, 6-7)

Agılık hazine odası, hazine; (SUK, Sa03-16); (EPDT, 86); [**TürkRun. Ø; TürkMan.** agılık “hazine” (*yiti agılık nomlarıg nomlat(t)ıñız* “Yedi hazinelerin öğretisini telkin ettiniz” (TT 111 73-4); **TürkBuddh.** agılık “hazine, Budist dini terminolojide Çince *ts’ang* yerine kullanılmışır” (*agılıktaki agı barım* “hazinedeki hazineler ve mal varlığı”) (PP 7, 5-6); **Türkİslm.** agılık “hazine” (*agılıkka kılsa açıgı sini* “hazineye seni hazinedar yapsa”) (KB, 4147); (Kaçalın: 2011)]

bu yir-niñ sıçısı öñtün yınak agılık sanlıg yir “Bu tarlanın sınırı doğu tarafındaki hazine adlı yerdir” (Sa03, 16-17)

Alaçu çadır bir ağacın dalları kullanılarak yapılan kulübe, baraka (Sa06-4); (EPDT, 129); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. alaçu “çadır” (*Hariçandri tigin alaçu tuşında yorıyor erken* “Prens Harichabda’nın çadırının aksi yönünde yürüyorken”) (U III 6, 1-2); Türkİslm. “iki kazıklı ve kalın kumaştan yapılan büyük çadır” (DLT I, 136)]

alaçusı birle basa togrıl-ka toguru tomludı sattıms “Kulübesi ile Basa Toğrıl’a dürüstçe sattık” (Sa06, 4)

Bark ev; hükümdar sarayı, mülk (Caferoğlu, 1968: 33); taşınabilir servet, ev eşyası (SUK, Sa12-13); (EPDT, 359); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

bu kün-tin minçe bu borluk-ka yir-ke suv-ka ev-ke bark-ka vapso tu erklig bozlun “Bu günden itibaren bu üzüm bahçesinde, yerde, suda, ev ve barkta muktedir olsun(sahip olsun)” (Sa12, 13)

Ev ev, çadır SUK, (SUK, Sa12-13); [TürkRun. ev “ev, çadır” (IrKB 59); TürkMan. Ø; TürkBuddh. ev “ev, çadır” (Caf. TT I-V); Türkİslm. ev, ew “ev” (*akı ewi altun kümüşkapğı bil* “bil ki cömerdin evi altın kapısı gümüştür”) (Arat, 79: 1998); (KB, 948)]

bu kün-tin minçe bu borluk-ka yir-ke suv-ka ev-ke bark-ka vapso tu erklig bolzun “Bu günden itibaren bu üzüm bahçesinde, yerde, suda, ev ve barkta muktedir olsun(sahip olsun)” (Sa12, 13)

İçre siyasal merkez, yönetim merkezi (User, 2010: 306); (SUK, Sa03-5) (EDPT, 30); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

üçer yüz bişer içre kuvpar birişür-biz “Fazladan 305 kunpu para cezası birlikte verimiz.” (Sa03, 25)

Kışnak [=kaznak] hazine (Yamada,1993: 276); (SUK, Lo04-3); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. kaznak “hazine” (*kaznakka kirip* “hazineye girip”) (U II 76); Türkİslm. kaznak “hazine” (*açtı agı kaznakı* “hazineyi açtı”) (KB, 1034)].

///kışnak-ka/// “hazineye” (Lo04, 3)

Orun yer, mahal (Caferoğlu, 1968: 143); (SUK, Ad03-20); (EDPT, 233); [TürkRun. Ø; TürkMan. orun “yer, taht” (*men keltim ornuma olurdum* “Ben geldim tahtıma oturdum”) (TT II 8, 74); TürkBuddh. “taht, mahal, yer” (*törttin sıñar yir orunug ıymış basmış* “Dört bir taraftaki ülkelerini ezmiş, basmış (kendisine boyun eğdirmiş”) (Suv. 607, 14-15); Türkİslm. orun “yer, mevki, mevki” (Atalay, 1991: 442) (*ata ornu atı ogulka kalır* “Babanın yeri ve adı oğluna kalır”) (KB, 110)]

küçin alıp bod-ka tegmiş-te orun-ın yigin kılmayın edgü tuğmayın kodı asır-a kişi-ce tuğsar men “Güçlenip (gereken) boya ulaştığında yerini daha iyi yapmayarak iyi tutmayarak aşağı, düşük tutarsam” (Ad03, 19-20-21-22)

Piryan (<Toh. *paryām*) küçük oda (Zieme-Steuer, 1981: 258) (SUK, Ad02-11); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

mini-te soñ piryan-ım takı negü orpak-ım telük-üm bar erser “Benden sonra küçük odam dahi ne değersiz eşyam varsa” (Ad02, 11)

Sağ (<Çin. *ts’áng*) ambar, depo; (Matsui : 2005); (SUK, Mi15-2); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.].

sağ-ka kuğan üç küri ü’rni men iliçük kutlug bürt biz ikigü altım “Ambara koyulan üç küri mısırı ben İliçük ve Kutlug Bürt ikimiz aldık” (Mi15, 2)

Tegirmen değirmen (SUK, Mi29-3); (EDPT, 486); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. tegirmen “değirmen” (*sokgu tegirmen* “harçla sıvanmış değirmen”) (TT VI, 86); Türkİslm. *tegirmen* “değirmen” (DLT III, 266)].

tegirmen “değirmen” (Mi29, 3)

Vrhar, vrxr (<Skt. *vihāra*) manastır (SUK, Sa04-11); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.].

vrhr-intki yir.. “manastırın (yanında) olan yer” (Sa04-11)

2.3.12.3. Konut Bölümleri, Ev eşyaları, Mutfak Eşyaları

Ayak kap, kâse, tas (SUK, WP03-5); (EPDT, 270); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. ayak “kap, kase, ayak çanak, kase, kadeh” (DLT I 84); (*ayak tirki başlar bu aş başçısı* (Kaçalın : 2011); “aşçı-başı kapları ve sofrayı idâre eder” (Arat, 1998: 208)]

ygrmi yagak ayak “16 kase ceviz” (WP03, 5)

Çaçan çay fincanı (SUK, WP03-1 0); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø].

bir çaçan “bir çay fincanı” (WP03, 10)

Çöki yemek çubuğu (SUK, WP03-10); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.].

altı kişilik sır çöki “altı kişilik vernikli (boyalı) yemek çubuğu” (WP03, 10)

İdiş kap (SUK, WP03-12) (EDPT, 72); [TürkRun. idiş “kap” (*uzun tonlug idişin ayakın koğupan barmış* “Kadın kap ve çanağını bırakarak gitmiş”) (IrkB 42); TürkBuddh. idiş “kap” (*kara idiş iligiñde kötürüp* “elin kara bir kap götürüp”) (USp. 105b. 4); Türkİslm. idiş “kadeh, kap” (*ıvrık idiş tizildi* “Sürahiler ve kaplar düzenlendi”) (DLT III, 131)].

üç üçer kaplıg küp üç birer kaplık idiş “üç tane üç kaplıg testi üç tane bir kaplıg kap (WP03, 12)

Kadıñ, kañıñ kap (SUK, WP03-9); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.].

yiti tirek kañıñ “yedi direk ve kap” (WP03, 9)

Kapıg, kpıg kapı (SUK, Sa18-2); (EDPT, 583); [TürkRun. kapıg “kapı” (*temir kapıg* “Demir Kapı (yer adı)) (I, II, T, IX); TürkMan. kapıg “kapı” (*tamu kapgına* “cehennemin kapısına”) (Huast. 126); TürkBuddh. kapıg “kapı” (*teñri kapıgı* “cennet kapısı”) (TT I 144); Türkİslm. kapug, hapug “kapı” (*tapugka kelip kut kapugda-turur* (Kaçalın, 2011: 14); “Saadet hizmet için gelmiş kapıda durur” (Arat, 1998: 19); (KB,10)]

bu ev-niñ sıçısı kapıg-ı // “bu evin sınırı kapıyı..” (Sa18-2)

Kap deri çanta (SUK, Lo03-4) (EPDT, 578); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. kap “tulum, kap” (DLT III, 146)]

kap yarılısar kölük bertinser “deri çanta yarılrsa (parçalansa) yük hayvanı yaralansa” (Lo03, 4)

Keviz halı (SUK, WP03-5); (EDPT, 692); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.].

bir siliñ // *kıdıg keviz* “bir ipek kumaş... köşeli halı” (WP03, 5)

Kığmen kazma (SUK, WP04, 10); (EDPT, 704); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.].

bir eşgek bir kığmen “bir eşek, bir çapa..” (WP04, 10)

Kupîḡ (<Çin. *guāi píng*) şişe, şarap sürahisi, su sürahisi (SUK, WP04-26); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

bir kümüş kupîḡ “bir gümüş şarap sürahisi” (WP04-26)

Küp kilden yapılmış kap, küp, testi (SUK, Sa09-6); (EDPT, 687); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. küp “küp, testi” (DLT III, 119)]

bir küp bor “bir testi şarap” (Sa09, 6)

Piryan (<Toh. *paryām*) küçük oda (Zieme, Steuer, 1981: 258) (SUK, Ad02-11); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

mini-te soḡ piryan-ım takı negü orpak-ım telük-üm bar erser “benden sonra küçük odam ve her ne değersiz eşyam varsa” (Ad02, 11)

Sa (<Çin. *suō*) kilit (SUK, Sa18-6); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

sastı yakşısı tükel ol “(bu evin) kilidi ve anahtar tamdır” (Sa18, 6)

Sır vernik, boya (SUK, WP03-10); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. sır “Bir tür macun. Çin kâseleri bununla sıvanır ve boyanır” (*sırlıḡ ayag* “boyanmış kâse”) (Erdi-Yurtsever, 491: 2007) (DLT I, 324)]

altı kişilik sır çöki “altı kişilik vernikli(boyalı) yemek çubuğu” (WP03, 10)

Sutku kutu (Yamada, 1993: 283); (SUK, WP03-11); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

bir bedizlig sutku “bir süslü kutu” (WP03-11)

Orpak eski püskü; *orpak telük* değersiz eşya (SUK, Ad02-11); (EDPT, 13); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. oprak “yıpranmış, eski” (Atalay, 1993: 441); (*oprak ton* “yıpranmış elbise”) (DLT I, 118)]

mini-te soḡ piryan-ım takı negü orpak-ım telük-üm bar erser “Benden sonra küçük odam dahi ne değersiz eşyam varsa” (Ad02, 11-12)

Tepsi tabak (SUK, WP03-5); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

biş yagak tepsi “beş kase ve tabak” (WP03, 5)

Tagar çuval, torba (SUK, Lo18-4); (EDPT, 471); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø;

TürkBuddh. Ø; Türkİslm. tagar “içine buğday ve benzeri şeyler konulan çuval” (DLT I, 411)]

iki yrm tagar bugday aldım “iki yarım çuval buğday aldım” (Lo18, 4)

Tam duvar (SUK, Sa13-10); (EDPT, 502); [**TürkRun.** tam “duvar” (*bu taşka bu tamka* “bu taşta bu duvarda”) (KT GD); **TürkMan. Ø; TürkBuddh.** tam “duvar” (*tam tokıyu* “duvarı döverek (şekil vererek)”) (TT VI 82); **Türkİslm.** tam “duvar” (DLT III, 157)]

taş tam “taş duvar” (Sa13, 10)

Töşek döşek, yatak (SUK, Mi12-5); (EDPT, 503); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh.** töşek “döşek, yatak” (U III 35, 15-16); **Türkİslm.** töşek “döşek, yatak” (DLT I, 387)

bir esiki töşek bir eski taman çımdanı-nı biz toyın kulı şıla kamtsuin şıla-lar aldımız “Bir eski döşek, bir eski elbiseyi biz Toyın Kulı Şıla ve Kamtsuin Şilalar aldık” (Mi12, 4-5-6)

Telük delik *orpak telük* değersiz eşya (SUK, Ad02-11); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.**]

mini-te soñ piryan-ım takı negü orpak-ım telük-üm bar erser “Benden sonra küçük odam dahi ne değersiz eşyam varsa” (Ad02, 11-12)

Ületü çuha, bez (Yamada, 1993: 298) (SUK, WP05-4); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.**]

iki ületü “iki çuha” (WP05, 4)

Yagak kâse (SUK, WP03-6); (EDPT, 900); [**TürkRun.** yagak “ceviz” (*yagak* ağaç yaylagım “ceviz ağacı yaylağım”) (IrkB, 56); **TürkMan. Ø; TürkBuddh.** yagak “ceviz” (*kim kayu tınlıg yagak ka[buk]ınça vrhar etse* “Hangi canlı ceviz kabuğu ölçeğinde manastır yapsa”) (Pfahl. 6, 5-6); **Türkİslm.** yagak “ceviz” (DLT III, 29)]

iki yagak könek “iki kap ceviz” (WP03, 6)

Yakşı (<çin lùn shi) anahtar (SUK, Sa18-6) (EDPT, 908); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.**]

sası yakşıtı tükel ol “(bu evin) kiliti ve anahtar tamdır” (Sa18, 6)

2.3.13. Birey, Toplum, Halk, Devlet, Siyaset, Savaş

2.3.13.1. Yaşam Evreleri

Yaş yaş, yıl (SUK, WP06-17,18); (EDPT, 975); [**TürkRun.** yaş “1.göz yaşı, 2. yaş, yıl” (User, 2010: 536) (*yeti yegirmi yaşına* “on yedi yaşında”) (BK D 24); **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** yaş “nemli, yaş, göz yaşı” (*yaş süňük* “nemli kemik”) (TT V 28, 124); **Türkİslm.** yaş “(yenilebilen) yeşil yapraklı bitki, göz yaşı, taze, yaş, ömür” (Erdi-Yurtsever 2007: 671) (*közüm yaşı akdı* “gözümün yaşı akdı”) (DLT III, 159)]

otuz yaş-tın altın ygrmi yaş-tın üstün orđun er ebçi iki krabaş iki at iki ud birle munça tvar-nı uur kay-a başlap ini-lerim-ke birip.. “Otuzun altında yirminin üstünde olan bir ekek köle ile orta yaşlı kadın köleyi, iki at ve iki öküz ile bunca malı başta Uur Kaya olmak üzere küçük kardeşlerime verip...” (WP06, 17-18)

Yaşlıg yaşında (SUK, Sa23-2) (EDPT, 977); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** yaşlıg “yaşlı, yaş, ömür” (*uzun özlüg yaşlıg* “uzun ömürlü”) (Suv. 474, 21); **Türkİslm.** yaşlıg “yaşlı (göz), yaşlı, ömür” (*kısga yaşlıg* “kısa ömürlü”) (KB, 964)]

iki ygrmi yaşlıg Tak Küñ adlı kız krbaş-ım-nı eniçük-ke toguru tomlıdı sdım “12 yaşında Tak Küñ adlı kız kölemi Eniçük’e dürüstçe sattım” (Sa23, 2-3-4)

2.3.13.2. İnsan, Kadın, Erkek

Ebçi kadın; ev hanımı (SUK,WP06-18) (EPDT,6); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** “kadın, ev hanımı” (*er evçi* “adam ve kadın” (Kuan. 137-138); **Türkİslm.** Ø.]

otuz yaş-tın altın ygrmi yaş-tın üstün orđun er ebçi iki krabaş iki at iki ud birle munça tvar-nı uur kay-a başlap ini-lerim-ke birip.. “otuzun altında yirminin üstünde olan bir ekek köle ile orta yaşlı kadın köleyi, iki at ve iki öküz ile bunca malı başta Uur Kaya olmak üzere küçük kardeşlerime verip...” (WP06, 17-18)

Er, ’er adam, erkek; savaşçı, koca (SUK, Sa24-2); (EPDT, 192); [**TürkRun.** er “adam, erkek; asker” (*eligçe er tutdımız* “Elli kadar savaşçı yakaladık”) (T 42); **TürkMan.** “adam, erkek, insan” (*ne er sen* “Nasıl bir adamsın”) (M I 33, 99); **TürkBuddh.** “adam, erkek, insan” (*aşçı er* “aşçı adam”) (TT VIII D.20); **Türkİslm.** “er, erkek, insan” (*er at boldı begler kanatı yügi* “Adam ve atlar bir beyin kanadı ve tüyleri oldu”) (KB, 3005)]

pintung atlg kıday er krbaş-ım-nı.. “Pintung adlı Çinli erkek kölemi” (Sa24, 2)

Katın kadın, eş (SUK, WP02-20) bknz. katun

bu bitigni akası boksar toyın üskinte ka tın-larım-ka ayıdıp birtim “Bu belgeyi (hanımlarımdan birinin) ağabeyi Boksar Toyın’ın huzurunda kadınlarım söyleyip yazdım” (WP02, 19-20)

Kadun kadın, bayan (SUK, Sa28-4); (EDPT, 596); [**TürkRun.** katun “kağan eşlerinin unvanı” (*katun yok bolmış erti* “Kraliçe ölmüştü”) (T 31); **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Katun “kraliçe, kağan eşi” (*saçı katun teg* “saçı kraliçe saç gibi”) (U II 22, 1); **Türkİslm.** Katun “Afrasyabın soyundan gelen kızlara verilen unvan” (*kan ışı bolsa katun ışı kalır* “Kağanın işi varsa kraliçenin işi kalır”) (DLT I, 140)]

kutluk atlıg kadun kişi “Kutluk adlı kadın” (Sa28, 4)

Kız kız, evlenmemiş kadın, bakire (SUK, Sa19, 10); (EDPT, 243); [**TürkRun.** kız “kız, evlenmemiş kadın, bakire” (*silik kız oğlın* “saf (bakire) kızlarını”) (KT D 7); **TürkMan.** kız “kız, evlenmemiş kadın, bakire” (*eki kızın tapıg birti* “İki kızını hizmet için (bana) verdi”) (Şu B 4-5); **TürkBuddh.** kız “kız, evlenmemiş kadın, bakire” (*amrak kızım* “sevgili kızım”) (U III 84, 9); **Türkİslm.** kız “kız, cariyeye” (*meniñ kızım* “benim kızım”) (DLT I, 326)]

kin arkun men külüg tıntaçnıñ kam kadaşım olgum kızım bu krabaş-ıg ayıtsar isteser savları yorımazun “Sonra ben Külüg Tıntaç’nın ailem, oğlum, kızım bu köleyi dava etmek isterlerse sözleri geçerli olmasın” (Sa19, 10-11)

Kişi insan, adam, kadın, eş (SUK, Sa02-14); (EDPT, 752); [**TürkRun.** “kişi, adam, insan” (*edgü bilge kişig* “iyi ve bilge kişi”) (KT G 6); **TürkMan.** “kişi, adam, insan” (*igiñ kişi tanukı* ‘bir adam için yanlış tanık’) (Huast. 101-2); **TürkBuddh.** kişi “kişi, adam, insan” (*kişili kişi ermezli* “insan ve insan olmayan”) (TT VI 432-3); **Türkİslm.** kişi “kişi, adam, insan” (*ol kişi aldımu* “O kişi evlendi mi”) (DLT III, 224)]

adın kişi-ke ödkürü sağzun “Başka kişiye satsın” (Sa02, 14)

Kün, küñ kadın köle (SUK, Sa25-5); (EDPT, 726); [**TürkRun.** күн “kadın köle, cariyeye” (*kulım küñim* “erkek ve kadın kölelerim”) (KT G 9); **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** күн “kadın köle, cariyeye” (*küñ kul bir ikintike karışır* “Erkek ve kadın köle birbiriyle kavga eder”) (TT VI 64); **İslamîTürk.** күн “kadın köle, cariyeye”(DLT III, 358)]

men kalimdu-nıñ kişi-tin ulam sağgın almış tulat adlıg küñüm-ni toguru tomlıdı sağtım “Ben Kalimdu başkasından sonsuza kadar aldığım Tulat adlı bayan kölemi dürüstçe sattım” (Sa25, 5)

Kul erkek köle (SUK, Mi02-15); (EDPT, 615); [**TürkRun.** kul “erkek tutsak, köle” (*beglik urı oğlin kul kıldı* (bey olmaya layık oğlanlarını köle yaptı”) (BK D 7); **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** kul “erkek köle” (*bu munlug kul* “bu sıkıntılı köle”) (KB, 28)]

men toyınçog meniñ küñ-nüñ negü erser bar tip otuz-ka kul-ka çam kılmaz men “Ben Toyınçog benim kadın kölemin herhangi bir şeyi var diyip Otuz ve kölesine sıkıntı yapmam” (Mi02, 14-15-16)

Oğlan, oğln, ogulan erkek çocuk, prens, hizmetçi, köle (SUK, Ad03-16); [**TürkRun.** oğlan “oğlanlar” (*iniygünüm oğlanım beglerim bodunum közi kaşı yab拉克 boltaçı tip sakıntım* “Küçük kardeşlerimin, oğullarımın, beyleriminin (ve) halkımın gözleri, kaşları berbat olacak deyip düşündüm”) (Tekin, 2008: 38); **TürkMan.** oğlan “erkek çocuk, oğlan, çocuk” (*amrak oğlanlarım* “sevgili evlatlarım”) (U I 5,4); **TürkBuddh.** oğlan “erkek çocuk, oğlan, çocuk” (*teñridem kız azu teñri oğlanı teg körkle oğlan* “İlahe kız gibi veya tanrının oğlu gibi güzel çocuk”) (TT V 12, 127); **Türkİslm.** ogul “erkek çocuk, oğlan, uşak” (*atın tuttu mindi bir oğlan birle* “Atını tuttu ve bir oğlanın (uşak) (yardımı) ile bindi”) (KB, 4970)]

negü kim-im-ni orpak ayıg sınuk barım bulguça bolsa neçe oğlanlarım bolza ol oğlan-lar birle teñ ön üliş kopı birür men “Nasıl (olursa) kim olursa eski püskü, kötü, kırık malım bulacak olsa o evlatlar ile eşit payını (kendisine düşen) hisseyi tamamen veririm” (Ad03, 15-16-17-18)

Urı erkek çocuk (SUK, Ad03-1); (EDPT, 197); [**TürkRun.** urı “erkek çocuk” (*beglik urı oğlin kul kıldı* “Bey olmaya layık oğlunu köle yaptı”) (BK D 7); Ø; **TürkMan.** urı “erkek çocuk” (*inim yiti urım üç kızım üç erti* “Yedi küçük kardeşim, üç oğlum ve üç kızım (var)dı” (Suci 6); **TürkBuddh.** urı “erkek çocuk” (*kenç urı kenç kızlar* “genç oğlanlar ve genç kızlar”) (U II 20, 20); **Türkİslm.** urı “erkek çocuk” (*urı oğlan* “erkek çocuk”) (DLT I, 88).

...umugsuz urısız kalgay tip “umutsuz, evlatsız kalacağım diyerek” (Ad03, 1)

2.3.14. Akrabalık

2.3.14.1. Kan Akrabalığı

Ana anne (SUK, WPO1-8); (EPDT, 169); [**TürkRun. Ø; TürkMan. ana** “anne” (*anasın*//// *oglanı severçe* “çocukların annelerini sevdiği gibi”) (TT III 98-9); **TürkBuddh. ana** “anne” (öz *elgin anasın ölürmüş* “Kendi eliyle anasını öldüren kişi”) (U III 53, 5); **Türkİslm. ana**, hana “ana” (DLT I, 93); (*atasın anasın yulug kıldı ol* (Kaçalın : 2011) “Babasını annesini feda etti” (KB 39)].

ögey anamız biz-ke tğir alır-biz tip almazun katılmazu-lar “Üvey anamız bize düşer diyerek almasınlar, karışmasınlar” (WPO1-8)

Aka ağabey (SUK, Sa16-3); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]**

..aka ini-ler birle.. “Ağabey ve küçük kardeşlerle” (Sa16, 3)

Apa dede, büyükbaba, baba, anne, amca, hala, büyük kardeş, ebe (SUK, Mi31-6); (EPDT, 5); [**TürkRun. apa** “1. ata, ecdat 2. bir unvan niteliyicisi” (*eçüm apam* “atalarım”) (KT D 1); **TürkMan. apa** “ata eçesi apası “Bütün tanrıların atası Zurvandır” (M I 22,3); **TürkBuddh. Ø; Türkİslm. aba**, apa “baba” (DLT I, 86) (*ajunka apa inmişinde berü* “atalarımız dünyaya geldiğinden beri”) (KB, 219)].

...örmiş(?) apam “....Örmiş ağabeyim...” (Mi31-6)

Ata, ada ata, baba (SUK, Ad03-29); (EPDT, 40); [**TürkRun. ata** “baba” (*bilge ataçım* (User, 2010: 248); “bilge babacığım”) (O 12); **TürkMan. Ø; TürkBuddh. (ata barda kız atası begke inça tip tidi kañım ulug il(l)ig busuşlug sakınçlıg bolmazun “Hizmetçi Bhādra babasına beyin büyük kral babam açtık çekmesin endişelenmesin dediğini söyledi”) (U II 20, 2); **Türkİslm. ata** “baba” (DLT I, 86); (*atasın anasın yulug kıldı ol* (Kaçalın: 2011); atasını ve anasını feda etti”) (Arat,14: 1998) (KB 14)]**

törü yargu yosun-ı birle ata yaşmış yaşuk-ka tegşün “Örfi hukukun kuralı ile baba Yaşmış Yaşuk’a uşağırsın” (Ad03, 29-30)

[**Bagır**] **bagır** yakın, kan bağına dayalı akrabalık (SUK, Sa18-11); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]**

kadaşı, ygeni, tagağı bagrı//// ‘ailesi, yeğeni, dayısı, yakını...’ (Sa18, 11)

Eke büyük kız kardeş, abla (SUK, WP02-17); (EDPT, 100); [**TürkRun.** eke “abla” (*ekelerim* “ablalarım” (KT K9); **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** eke “abla” (*İçi ini ka kadal eke baldız birgerü* “büyük ve küçük kardeşler, aile, akraba, büyük ve küçük kız kardeş”) (Suv. 554); **Türkİslm.** Ø.]

tanuk yiti eke bal tız tırim-ler yıgerüki “şahit abla, baldız ve şimdiki hazretleri” (WP02, 17)

İçi büyük kardeş, ağabey (SUK, Sa02,3); (EPDT, 20); **TürkRun.** içi “bir erkeğin kendisinden büyük veya babasından küçük erkek akrabası” (*eçim kagan olurtu* “Amcam tahta çıktı”) (KT D 16); eçi, içi “bir erkeğin kendisinden büyük veya babasından küçük erkek akrabası, ağabey” (*ini içi* “büyük ve küçük kardeş”) (M III 6, 6); **TürkBuddh.** içi “bir erkeğin kendisinden büyük veya babasından küçük erkek akrabası, ağabey” (*eçi* ‘ağabey’) (U III,82); **Türkİslm.** “büyük kardeş, ağabey” (*ata bardi eş tuş içi yā ini* “baban gitti ve senin arkadaşın küçük ve büyük kardeşlerin”) (KB, 3784)]

içim kancuk bile tüz ülüş-lüg iç[=üç] sıg yirim atı kutlug taş-ka toguru tomıldı sağım
“Ağabeyim Kançuk ile eşit parçadan oluşan yerimin üç şığını Kutluk Taş’a dürüstçe sattım” (Sa02, 3-4-5)

İni küçük kardeş (SUK, Sa02-19); [**TürkRun.** ini “küçük kardeş” (*inili içili kıkşırtükün için* “erkek kardeşlerle ağabeyleri birbirine düşürdüğü için”) (Tekin, 2008: 25); (KT D 6); **TürkMan.** ini “küçük kardeş” (*inili içili* “büyük ve küçük kardeş”) (Huast. I, 31); **TürkBuddh.** ini “küçük kardeş” (*inisi* “küçük kardeşi”) (U II, 26); **Türkİslm.** ini “küçük kardeş” (*ata bardi eş tuş içi yā ini* “baban gitti ve senin arkadaşın küçük ve büyük kardeşlerin”) (KB, 3784)]

men yig bürt-nün inim içim kam qdaşım korlug bozlunlar “Ben Yig Bürt’nün Küçük kardeşim, büyük kardeşim ailem, akrabam zarara uğrasınlar.” (Sa02, 19-20)

Ka aile (SUK, Sa02-15); (EDPT, 578); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** ka “aile” (*ka adaş ogul kız ed tavar* “aile ve akraba, oğul ve kız, taşınabilir mal ve çiftlik hayvanı”) (U III 6, 2); **Türkİslm.** Ø.]

inim içim kam ka taşım ayıtmazun istemezün. “Küçük kardeşim, büyük kardeşim ailem, akrabam dava ve talep etmesinler.” (Sa02, 15)

Kadaş, **ka taş**, **kadaş**, **ka ts**, **gdaş** aile üyesi, akraba (SUK, Sa02-15) (EDPT, 607); [TürkRun. Ø; TürkMan. kadaş “akraba” (*kamug begler kadaşlar* “bütün beyler ve akrabalar”) (M II 9, 4); TürkBuddh. kadaş “akraba, kardeş” (PP 35, 5); Türkİslm. kadaş “akraba” (*ked bağırsak kadaş* “çok şefkatli (bir) akraba”) (KB, 607)]

inim içim kam ka taşım ayıtmazun işdemezin. “Küçük kardeşim, büyük kardeşim ailem, akrabam dava ve talep etmesinler” (Sa02, 15)

Kağ baba (SUK, WP02-6) (EDPT, 630); [TürkRun. kağ “baba” (*öğine kağına tegürmiş* “Anne ve babasına getirmiş”) (İrkB 35); TürkMan. kağ “baba” (*könlümin yaratuglı kağum* “gönlümü aydınlatan babam”) (M III 24, 9); TürkBuddh. kağ “baba” *ögke kağka bahşılarka* “anne, baba ve öğretmenlere”) (U II 77, 16); Türkİslm. Ø.].

şinkuy tutuğ beg-ke küdegüm like- ke kişep aydııp keş-te tugmış burhan kılı atlg ogul-an-ka ögke kağ-ka buyanı tegzün “Şinkuy Tutuğ Beg’e (ile) Güveyim Like’ye danışıp, sorup Kevşi’de doğmuş Burhan Kılı atlg adama, annesine, babasına sevabı ulaşsın” (WP02, 4-5-6)

Tugmış evlat, çocuk (SUK, Sa05-14); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

inim içim tugmış-ım kadaş-ım kim yme çam çarım kılğalı sakınsar-lar “büyük kardeşim, küçük kardeşim, soyumdan gelenler, yakınlarım herhangi (biri) ayrıca dava etmeyi düşünürlerse” (Sa05, 14-15)

Kız kız, evlenmemiş kadın, bakire (SUK, Sa19, 10); (EDPT, 243); [TürkRun. kız “kız, evlenmemiş kadın, bakire” (*silik kız oğlın* “saf (bakire) kızlarını”) (KT D 7); TürkMan. kız “kız, evlenmemiş kadın, bakire” (*eki kızın tapıg birti* “iki kızını hizmet için (bana) verdi”) (Şu B 4-5); TürkBuddh. kız “kız, evlenmemiş kadın, bakire” (*amrak kızım* “sevgili kızım”) (U III 84, 9); Türkİslm. kız “kız, cariye” (*meniğ kızım* “benim kızım”) (DLT I, 326).

kin arkun men külüg tıntačnıñ kam kadaşım olgum kızım bu krabaş-ıg ayıtsar isteser savları yorımazun “Sonra men Külüg Tıntaç’nın ailem, oğlum, kızım bu köleyi dava etmek isterlerse sözleri geçerli olmasın” (Sa19, 10-11)

Oğlan, ogln, ogulan erkek çocuk, prens, hizmetçi, köle (SUK, Ad03-16); [**TürkRun.** oğlan “oğlanlar” (*iniygünüm **oglanım** beglerim bodunum közi kaşı yablak boltaçı tip sakıntım* “Küçük kardeşlerimin, oğullarımın, beyleriminin (ve) halkımın gözleri, kaşları berbat olacak deyip düşündüm”) (Tekin, 2008: 38); **TürkMan.** oğlan “erkek çocuk, oğlan, çocuk” (*amrak **oglanlarım** “sevgili evlatlarım”*) (U I 5,4); **TürkBuddh.** oğlan “erkek çocuk, oğlan, çocuk” (*teñridem kız azu teñri oğlanı teg körkle **oglan** “İlahe kız gibi veya tanrının oğlu gibi güzel çocuk”*) (TT V 12, 127); **Türkİslm.** ogul “erkek çocuk, oğlan, uşak” (*atın tuttu mindi bir **oglan** birle* “Atını tuttu ve bir oğlanın (uşak) (yardımı) ile bindi”) (KB, 4970)]

*negü kim-im-ni orpak ayıg sınuk barım bulğuça bolsa neçe **oglanlarım** bolza ol oğlan-lar birle teñ ön ülüş kopı birür men* “Nasıl (olursa) kim olursa eski püskü, kötü, kırık malım bulacak olsa o evlatlar ile eşit payını (kendisine düşen) hisseyi tamamen veririm” (Ad03, 15-16-17-18)

Ogul, ogl oğul, prens (SUK, Sa03-12) (EDPT, 85) bknz. oğlan

..ogulumız kızımız ayıtmazun istemezün “..oğlumuz kızımız dava ve talepte bulunmasınlar.” (Sa03,12)

Tagay, tgay dayı (SUK, Sa04-17); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** tagay “dayı” (*uladı ka adaş yeğen **tagay** “bütün aile, akraba, yeğenler ve dayılar”*) (Pfahl. 24, 26); **Türkİslm.** tagay “dayı” (DLT III, 238)].

*men şabi-niñ ogulum kızım içim inim kam kaş tım ygenim **tagayım** aytmazun istmezün* “Ben Şabi’nin oğlum, kızım, büyük kardeşim, küçük kardeşim, yakınlarım, yeğenim, dayım dava ve talepte bulunmasınlar” (Sa04, 15-16-17)

Urı erkek çocuk (SUK, Ad03-1); (EDPT, 197); [**TürkRun.** urı “erkek çocuk” (*beglik **urı** oglin kul kıldı* “bey olmaya layık oğlunu köle yaptı” (BK D 7); Ø; **TürkMan.** urı “erkek çocuk” (*inim yiti **urım** üç kızım üç erti* “yedi küçük kardeşim, üç oğlum ve üç kızım (var)dı” (Suci 6); **TürkBuddh.** urı “erkek çocuk” (*kenç **urı** kenç kızlar* “genç oğlanlar ve genç kızlar”) (U II 20, 20); **Türkİslm.** urı “erkek çocuk” (***urı** oğlan* “erkek çocuk”) (DLT I, 88)

..umugsuz urısız kalgay tip “umutsuz, evlatsız kalacağım diyerek” (Ad03, 1)

Urug tohum, tohumluk, tane [soy; döl] (SUK, Sa04-3); (EDPT, 215); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh.** urug “tohum, soy, evlatlar” (*ogulı kızı urugı* ... “oğlu, kızı, soyu..”) (TT VI 105); **Türkİslm.** urug “herhangi bir şeyin tanesi, tohumu, soy” (*kamug egriler isiz urugı bolur* “her eğrilikte bir kötülüğün tohumu vardır”) (KB, 806) (Arat, 1998: 69)]

bir şığ sekiz küri urug kirür yir-imin basmıl-ka toguru tomlıdı satdım. “Bir şık, sekiz kürilik tohum ekilir yerimi Basmıl’a dürtüstçe sattım.” (Sa04, 3-4)

Yegen, ygen, yigen yeğen (SUK, Sa04-17); (EDPT, 912); [**TürkRun. Ø; TürkMan.** yigen “yeğen” (*hatun yigeni Öz Bilge* “Hatunun yeğeni Öz Bilge”) (Şu B 8); **TürkBuddh.** yegen “yeğen” (*yegenimiz* “yeğenimiz”) (Pfahl. 23, 15); **Türkİslm. Ø.**

men şabi-niñ ogulum kızım içim inim kam kaş tım ygenim tagayım aytmazun istmezün “Ben Şabi’nin oğlum, kızım, büyük kardeşim, küçük kardeşim, yakınlarım, yeğenim, amcam dava ve talepte bulunmasınlar” (Sa04,15-16-17)

2.3.14.2. Evliliğe Dayalı Akrabalık

Baldız, balız erkeğe göre eşinin kız kardeşi *eke baldız* küçük kız kardeş (SUK, WP02-17); (EPDT, 334); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm.** baldız “erkeğe göre eşinin kız kardeşi (Atalay, 1985: 7)]

tanuk yiti eke bal ız tırim-ler yıgerüki “şahit abla, baldız ve şimdiki hazretleri” (WP02, 17)

Küdegü damat (SUK, Sa12-3); (EDPT, 203); [**TürkRun.** küdegü “damat” (*küdegümüz* “damadımız”) (Pfahl. 23, 13); **Türkİslm.** küdegü “damat” (DLT III, 12)]

“koço-takı goçin apam birleki küdegüm tapmış-ka kır-a suvdun yir-ler-im-ni .. “Koçodaki Koçin ağabeyim ile birlikte damadım Tapmış’a nadasa bırakılmış, su tarafındaki yerlerimi .. (Sa12, 3)

Ögey üvey (SUK, WPO1-8); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm.** ögey “üvey” (*ögey ata* “üvey baba”) (DLT I, 123)].

ögey anamız biz-ke tğir alır-biz tip almazun katılmazu-lar “Üvey anamız bize düşer diyerek almasınlar, karışmasınlar” (WPO1, 8)

Yenge yenge (SUK, Mi17-7) (EDPT, 944); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh.** yenge “yenge” (öz *yengesi Ragagayini* “Öz (kardeşinin) karısı Ragagayini”) (U III 83, 11); **Türkİslm.** yenge “üyük kardeşin karısı” (DLT III, 380)].

ogul tigin yengemiz-ke yaz küz kim kelser tegürüp birürbiz “Ogul Tigin (adlı) yengemize her ne zaman kim gelirse ulaştırıp veririz”) (Mi17, 7)

2.3.15. Ünvanlar, Rütbeler, Saygı Ünvanları

Ayag saygı, hürmet, şefkat, acıma, sempati, saygınlık bildiren unvan (SUK, Ad01-3); (EPDT, 270); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh.** ayag “saygı, hürmet” (*ayagka tegimlik* “saygıya değer” (U II 11,9); **Türkİslm.** ayag “saygınlık bildiren unvan, takma ad, lakap” (DLT III, 172); (*han agnar ayaga yadı* “han ona lakap verdi”) (Atalay, 1991: 271)]

titso 'atlg olgum-nı çintso ayag-ka tegimlig-ke süt sevinçi yarım yasduk alıp ogulluk birtim “Titso adlı oğlumu saygıdeğer Çintso’ya (aldığım) süt(ün) maliyeti (ile) yarım yastık alıp evlatlık verdim” (Ad01, 3-4)

Ayguç Danışman, müşavir, akıl veren, komutan, devlet görevlileri için kullanılan unvan (SUK, EM01-3); (EDPT, 271); [**TürkRun.** ayguç “kağan sözcüsü, danışman” (*ayguçısı bilgä ärmış* “Danışmanı bilgeymiş”); (User, 2010: 254); (T 10); **TürkBuddh.** ayguç “danışman, müşavir, akıl veren” (*ayguç ı ş ayguç Avluç Tarkan* “işçileri kontrol eden kişi”) (Pfahl 13, 21); **TürkBuddh. Ø; Türkİslm Ø.]**

koço il begd-lerine ançası-lar-ka şazın ayguç-ka... “Koço ili beylerine, müfettişlerine, Budist öğretisi danışmanına...” (Em01, 3)

Beg, bg bey, erkek, eş, koca, memur, resmi görevli (Matsui, 2005: 51); bir boyun başı, Türk devletlerin kağanın emrinin altında kişiler için kullanılan unvan (SUK, Sa01-14); (EPDT, 322); [**TürkRun.** beg “bir boyun başı, Türk devletlerin kağanın emrinin altında kişiler için kullanılan unvan” (Tokkuz Oguz begleri “Dokuz Oğuz beyleri”) (KT G 1); **TürkMan.** beg “bir boyun başı, Türk devletlerin kağanın emrinin altında kişiler için kullanılan unvan” (*beg ay teñri* “ay tanrısı”) (M I 24, 27-8); **Bud.** beg “bir boyun başı, Türk devletlerin kağanın emrinin altında kişiler için kullanılan unvan” (*il tutdaçı beg erke* “bir ülkeyi kontrol edecek beye”) (TT V 26, 104-5); **İslamî Türk.** beg ‘bey, koca, erkek, evli erkek, emir’ (Erdi-Yurtsever, 2007: 180)]

beg işi küçin tutup çamlagalı sakı<n>sar “güçlü bir bey (devlet yetkilisinin) ve maiyetinin nüfuzunu kullanarak sıkıntı çıkarmayı düşünürlerse” (Sa01,14)

Beg+er sayın bey (SUK, Mi02-5); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

b..ltur atlg tmirçi karabaş toyın-çog-nuñ ay silig atlg 'ebçi karabaş bözçi bu ikegü bu ikegü beger-ler-iñe ayıtmatın er ebçi bolmış-lar “B..ltur adlı demirci erkek köle ile Toyınçog’un pamuk dokumacısı kadın kölesi bu ikisi sayın beylerine söylemeden karı koca olmuşlar” (Mi02, 2-3-4-5)

Beget, begd bey, bey sınıfı (SUK, Sa11-20); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

beget-ler-ke birer eder-ke yaraşu at kışgıt birip söz-ler-i yorımazun “Beylere eyerlemeye uygun at ceza verip sözleri geçerli olmasın” (Sa11, 19-20)

Idıkkut kutsal majeste (Yamada, 1993: 256); Uygur krallarına ve şehzadelerine verilen unvan (SUK, Mi01-18); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

iduk-kut-ka bir altun yastuk kögürüp koço balık ayguçı-ka bir kümüş yastuk birip ağır kyn-ka tegzün-ler “Idıkkut’a bir altın yastuk sunup koço şehrinin kumandanına bir gümüş yastuk verip ağır cezaya çarptırılınsınlar” (Mi01, 18-19-20)

İşi yetkili (SUK, Sa02-16); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

bir ok [=birök] erklig beg işi küçin tuğup kam küç kılıp yulglı alglı sakınsar-lar... “Eğer güçlü bir bey (devlet yetkilisinin)ve maiyetinin nüfuzunu kullanarak ve şamanlardan güç alarak geri almayı düşünseler ..” (Sa02, 16-17)

Kam şaman (SUK, Sa02-17); (EDPT, 625); [TürkRun. Ø; TürkMan. kam “kahin, büyücü” (takı kamag **kamlar** tirlep neñ tirgürmegey “ve bütün kahinler taplandığında (onu) asla diriltemeyecek”) (M I 15, 8-9); TürkBuddh. kam “kahin, büyücü” (yekke içgekke **kamka** tapıgçı tınlıglar üküş “İbadet eden şeytanlar ve kahinler çoktur”) (TT VI 017-18); Türkİslm. kam “kahin” (kerek tut otacı kerek erse **kam** “ister doktor getir, ister kam”) (KB, 1065)]

bir ok [=birök] erklig beg işi küçin tuğup kam küç kılıp yulglı alglı sakınsar-lar... “Eğer güçlü bir bey (devlet yetkilisinin)ve maiyetinin nüfuzunu kullanarak ve şamanlardan güç alarak geri almayı düşünseler” (Sa02, 16-17)

Kan han, kağan (unvan) (SUK, Sa02-17); [**TürkRun.** kan “hani kağan” (*kanın kodup* “kağanını bırakıp”) (T 2); **TürkMan.** kan “han, kağan” (*il(l)ig Bögö Kan* “Hükümdar Bögö Kağan”) (M III 19, 4); **TürkBuddh.** kan “han, kağan” (*erklig kan* “Güçlü Kağan”) (U II 33, 7); **Türkİslm.** kan “Türklerin en büyük lideri” (DLT III, 157)]

...*kayu il kan beg işi* .. “...hangi il hanı (valisi) bey ve maiyeti..” (Sa02, 17) (EDPT, 630)

Suu, süü kağan (SUK, Mi03-16); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø.]

ulug süü-ke iki yastuk ötünüp miñ begi-ke bir yastuk lükçü<n>g targu'-ıña yarım yastuk birip ağır kın tgir-men “Büyük kağana iki yastuk sunup bin beyine bir yastuk Lükçü’nün idarecisine yarım yastık verip ağır cezaya çarptırırım” (Mi03, 15-16-17)

Şali (Skt. *ācārya*) keşiş (SUK, Ex03, 6); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø.]

şalı-lar-ka ayıdıp bitidim “keşişlere sorup yazdım” (Ex03, 6)

Tegimlik layık, değerli; *ayakka tegimlik* saygıdeğer, saygıya layık (SUK, Ad01-2); (EPDT, 484); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** tegimlig “değerli, layık” (*körgeli tegimlig boltı* “görmeye layık oldu”) (U III 17, 139; **Türkİslm.** tegimlig “değerli, layık” (*silig bolsa kutka tegimlig olur* “insan nazik olursa, devlete layık olur.”) (Arat, 1998: 182) (KB, 2446)].

çintso ayag-ka tegimlig-ke süt sevinçi yarım yasduk alıp ogul-lug birtim “Saygıdeğer Çintso’ya süt sevinçi (yetiştirme parası) yarım yastuk alıp evlatlık verdim.” (Ad01, 2-3)

Tigin prens, Kağanın oğulları ve torunlarına verilen unvan (SUK, WP06-4); (EDPT, 483); [**TürkRun.** tigin “prens, Kağanın oğulları ve torunlarına verilen unvan” (*Ozmuş Tigin han bolmış* “Prens Ozmuş han olmuş.”) (Şu K 9); **TürkMan.** tigin “prens” (M III 14, 3); **TürkBuddh.** tigin “prens” (Teñriken Kutlug Bars Tegin) (TT IV, p. 20); **Türkİslm.** tigin “asıl anlamı köle iken sonradan Kağan oğullarına verilen unvan” (*küç tigin* “güçlü prens”) (DLT I, 413)]

tigin-niñ ken-tin yine kay-a-ka yantut bolmış negü kim yol-ınta sevinç buka munta yok erser “Prens’in şehrinin Yine Kaya’ya iade edilmiş ki buna göre Sevinç Buka bunda yok ise” (WP06, 4)

Tigit, tigiğ, tegiğ prens (SUK, Mi01-17); (EDPT, 479); [**TürkRun.** tigit “prensler” (Ta K 2); **TürkMan.** tigit “prensler” (M I 31, 5); **TürkBuddh.** tigit “prensler” (U III 42, 24); **Türkİslm.** tigit “prensler” (DLT, I 355)].

ini tigitler-ke birer altun yastuk “küçük prenslere birer altın yastık” (Mi01, 16-17)

Toyn (< Çin. *dàoren*) (Budist) keşiş (SUK, PI02-2); (EDPT, 569); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** *enetkek toyn* “Hintli keşiş” (TT VIII 14); **Türkİslm.** “Kafirlerin din büyüğü” (*bir toyn başı agrısa, kamug başı agrımas* “bir keşişin başı agrısa, bütün keşişlerin başı agrımaz”) (DLT III, 169)]

özüm-tugmış bolmış atlag toyn oğulum-nı “kendimden doğmuş Toyn adlı oğlumu” (PI02, 2)

2.3.16. Meslekler

Ançası denetmen, müfettiş (Ligeti, 1973: 228); (SUK, Em01-3); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø.]

koço il begd-lerine ançası-lar-ka ... “Koço ili beylerine, müfettişlerine” (Em01, 3)

Bitkeçi yazıcı (SUK, Mi20-20); (EPDT, 304); [**TürkRun.** bekteçi “yazıcı” (*yañılmaз bikteçi* “hatasız yazıcı”) (Tun. IV, 10-11); **TürkMan.** bitgeçi “yazıcı” (*bitgeçi oğlan* “çömez yazıcı”) (M III 14, 6-7); **TürkBuddh.** bitkeçi “yazıcı” (*bitkeçi körümçi* “yazıcılar ve kâhinler”) (TT VI 264); **Türkİslm.** Ø.]

men baçak turmış bitkeçi il-ke bodun-ka üç kağa inçe ayıdıp bitidim “Ben yazıcı Baçak Turmış (bu) topluluğa, cemaate üç defa dikkatlice sorup yazdım” (Mi20, 19-20-21)

Bözçi pamuk dokumacısı (SUK, Mi02-4); (EDPT, 392); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø.].

b..ltur atlg tmirçi karabaş toyn-çog-nuñay silig atlg 'ebçi karabaş bözçi bu ikegü bu ikegü beger-ler-iñe ayıtmattın er ebçi bolmış-lar “B..ltur adlı demirvi erkek köle ile Toynçog’un pamuk dokumacısı kadın kölesi bu ikisi sayın beylerine söylemeden karı koca olmuşlar” (Mi02, 4-5)

Kalançı kalan vergisini toplayan kişi (SUK, Mi20-9); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø.]

biz-niñ burun birgüçi kr-a toyn atlg kalan-çımız-nı yañturup altımız “Bizim eskiden verilmiş Kra Toyn adlı vergi memurumuzu geri aldık” (Mi20, 9)

Kev (< Çin. *jiào*) *kev bahşı* usta öğretmen, şef (Yamada, 1993: 261) (EmO1-4); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø.].

kev bahşı “usta öğretmen” (EmO1,4)

[**Temirçi**], **tmirçi** (SUK, Mi02-2); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** temirçi “demirci” (KB, 4458)].

b..ltur atlg tmirçi karabaş toyın-çog-nuñ ay silig atlg 'ebçi karabaş bözçi bu ikegü bu ikegü beger-ler-iñe ayıtmatın er ebçi bolmuş-lar “B..ltur adlı demirci erkek köle ile Toyınçog’un pamuk dokumacısı kadın kölesi bu ikisi sayın beylerine söylemeden karı koca olmuşlar” (Mi02, 2-3-4-5)

Yalavaç elçi (SUK, Sa10-13) (EDPT, 921); [**TürkRun.** yalabaç “elçi” (*yalabaçı edgü sabı ötügi kelmez tiyin yayın süledim* (Elçisi, iyi haberi (ve) ricaları gelmiyor diye yazın sefer ettim.) (BK D 39) (Tekin, 2008: 65); **TürkMan.** yalavaç “elçi” (*teñri yalavaçı* “Tanrının elçisi”) (Huast. 64-5); **Türkİslm.** yalavaç, yalawaç “Peygamber” (DLT III, 47)].

apam birök 'erklig beg işi ilçi yalavaç kücin tuğup çam-lasr “Eğer güçlü bir bey (devlet yetkilisinin)ve maiyetinin ve (bir) elçinin nüfuzunu kullanarak sıkıntı çıkarırlarsa” (Sa10, 13)

2.3.17. İl, Vatan, Yurt, Bayrak, Sancak

İl ülke, halk, topluluk *il yañınça* örfi hukuk (SUK, Lo20-7); [**TürkRun.** il “halk, ülke, devlet” (Tekin, 2008: 138); (*il tutsık yir ötügen yış ırmış* “ülke olarak tutulacak yer Ötüken ormanı imiş”) (KT G 4); **TürkMan.** il “halk, ülke, devlet” (*meniñ ilim içinde* “benim ülkemin içinde”; **TürkBuddh.** il “halk, ülke, devlet” (*balıkdın balıkka uluşdın uluşka iltin ilke* “kasabadan kasabaya, ülkeden ülkeye, devletten devlete”) (TT IV 10, 20-1); **Türkİslm.** il “devlet, ülke, vilayet” (*beg ili* “vileyetin beyi, başı”) (DLT I, 48)]

birmedin keçürser-men il yñınça tüşi birle birür men “Vermeden (ödeme) zamanını geçirirsem örfi hukuka göre faiziyle birlikte veririm” (Lo20-7)

Uluş ülke, şehir (SUK, Mi09-5); (EDPT, 152); [**TürkRun.** uluş “şehir” (*bukarak uluş* “Buhara şehri”) (KT K 12); **TürkMan.** uluş “ülke” (*Koço uluş iki otuz balık* “Koço ülkesi ve 32 şehri”) (M III 40, 6); **TürkBuddh.** uluş “ülke” (*Cinadiş uluş* “Çin ülkesi”) (Hüen. ts. 240); **Türkİslm.** uluş “köy (Çiğil lehçesi); kent (Argu lehçesi)” (*Kuz uluş* “Kuz kenti”)]

amrmasr abita tñri bu(r)han uluşın-ta tugmalım “Bağlanmaz isek büyük Buddha Abita’nın ülkesinde belirmeyelim” (Mi09, 4)

2.3.18. Bodun, Boy, Oymak, Halk

Bodun boy, topluluk, halk, ulus, insanlar (SUK, Mi20-19); (EDPT, 306); [**TürkRun.** boğun “kabile, boylar, halk, maiyet” (*Türk boğun* ‘Türk milleti’) (KT G 4); **TürkMan.** boğun “kabile, boylar, halk, insanlar” (*Türk boğun* ‘Türk milleti’) (TT II 6, 10); **TürkBuddh.** boğun “kabile, boylar, halk, insanlar” (*boğun tılıña korkup* “insanların söyleyeceklerinden korkup”) (PP 11 1-2); **Türkİslm.** bođ “halk, insanlar, avam” (*boğunda talusı kişide keđi* “halkın en seçkini, insanların en iyisi”) (KB, 34)]

men baçak turmış bitkeçi il-ke bodun-ka üç kağa inçge ayıdıp bitidim “Ben yazıcı Baçak Turmış (bu) topluluğa, cemaate üç defa dikkatlice sorup yazdım” (Mi20, 19-20-21)

İl ülke, halk, topluluk *il yañınça* örfi hukuk (SUK, Lo20-7); [**TürkRun.** il “halk, ülke, devlet” (Tekin, 2008: 138); (*il tutsık yir ötügen yış ırmış* “ülke olarak tutulacak yer Ötüken ormanı imiş”) (KT G 4); **TürkMan.** il “halk, ülke, devlet” (*meniñ ilim içinde* “benim ülkemin içinde”; **TürkBuddh.** il “halk, ülke, devlet” (*balıkdın balıkka uluşdın uluşka iltin ilke* “kasabadan kasabaya, ülkeden ülkeye, devletten devlete”) (TT IV 10, 20-1); **Türkİslm.** il “devlet, ülke, vilayet” (*beg ili* “vileyetin beyi, başı”) (DLT I, 48)]

birmedin keçürser-men il yınça tüşi birle birür men “vermeyip (ödeme) zamanını geçirirsem örfi hukuka göre faiziyle birlikte veririm” (Lo20-7)

Uguş geniş aile, aile, soy, kuşak, nesil, kabile” (SUK, EmO1-4) (EDPT, 96); [**TürkRun.** uguş “kabile, boy, grup” (Tekin, 2008: 181); (*biriki uguşım bodunım* “birleşik boyum ve halkım”) (KT G1); **TürkMan.** uguş “aile, soy, kabile” (*kamıg tınlıg uguşı* “bütün canlı aileleri”) (TT III 35); **TürkBuddh.** uguş “aile, soy, kabile, nesil” (*yitlinç uguşka tegi* “yetmişinci nesile kadar”) (TT VI 300-1); **Türkİslm.** uguş “geniş aile” (DLT I, 161)].

alku tınlıg uguş-ıya “bütün canlı ailelerine” (EmO1, 4)

2.3.19. İletişim, Etkileşim

Ödüg rica, kayı, not (Yamada, 1993: 271) (SUK, Mi09-6); (EDPT, 51); [**TürkRun.** ötüğ “rica” (“*yalavaçı edgü savı ötügi kelmez* “elçilerden iyi söz veya rica gelmez”) (BK D 39); **TürkMan.** ötüğ “dua” (*alkışımız ötügümüz* “övgümüz, duamız”) (Huast. 216); **TürkBuddh.** ötüğ “rica, dua” (*Burhanka inça tip ötüğ ötündi* “Budaya şöyle dua ederek rica etti”) (U II 16, 21-2); **Türkİslm.** ötüğ “Sultana sözlü olarak yapılan rica” (DLT I, 68)]

men öz togrıl üçgü-ke ayıtıp bititim ödüg kaltım “Ben Togrıl kendim sorup yazdım, kaydettim” (Mi09,6)

Sav söz, şey, iş (SUK, Sa03-24); (EDPT, 783); [**TürkRun.** sab “söz, haber, bilgi, mesaj” (*bu sabımın edgüti eşid* “Bu sözümü iyice işit”) (KT G 2); **TürkMan.** sav “söz, mesaj, haber” (*sav ilitip sav kelürüp* “mesaj götürüp, mesaj getirip”) (Huast. 104-5); **TürkBuddh.** “söz, demeç” (*bu savı işidip* “bu sözü işitip”) (PP 61, 2); **Türkİslm.** sav “atasözü, mesaj, haber, konuşma, nasihat” (*silig savını* “saf konuşmasını”) (KB, 973).

bu sav-ta kayu-sı agısar- biz “Bu sözden hangimiz saparsak.” (Sa03, 11)

Söz, söş söz, konuşma, demeç (SUK, Sa11-19); (EDPT, 860); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** söz “söz, konuşma, demeç” (*sakınçın sözüñ kılınçın* “düşünce, söz ve amel”) (Huast. 96-7); **TürkBuddh.** söz “söz, konuşma, demeç” (*tarnı söz sözlemiş kergek* “Dhārāniyi (ezberden) söylemeliyiz”) (TT V 8, 74); **Türkİslm.** söz “söz, konuşma, demeç” (*bayat atı birle sözüg başladım* “Bayat adı ile söze başladım”) (KB, 124)].

beget-ler-ke birer eder-ke yaraşu at kışut birip söz-ler-i yorımazun “Beylere eyerlenmeye uygun at ceza verip sözleri geçerli olmasın” (Sa11, 19-20)

2.3.20. Kimlik, Ad, Unvan

At isim (SUK, Sa01-2); (EPDT,33); [**TürkRun.** at “1. ad 2. unvan 3, kimlik, bodun kimliği” (*Türk bodun **atı** küsi yok bolmazun tiyin* “Türk milletinin adı ve sanı yok olmasın diyerek”) (KT D 25); **TürkMan.** at “isim, ad” (*at teñri **atına*** “Tanrı adına” (M I 26; 27-8); **TürkBuddh.** (*burhan **atın*** “Buda’nın adı”) (U I 29,16); **Türkİslm.** at “ad, isim” (*beg añar **at** birdi* “bey ona ad verdi”) (DLT I 78); *yaramaz seniñdin adınka bu **at*** (Kaçalın : 2011) “senden başkasına bu at yakışmaz”) (Arat : 1998) (KB, 6)].

*ç/mguk-ta bir şığ yirim atı alp sañun-ka ok(?) toguru tomluk **sağtum*** “Çımguk’ta bir şık yeri adı Alp Sañun’a dürüstçe sattım.” (Sa01, 2-3)

Atlıg, ’atlg, ’atlag, atlıg, atlıg, atllg adlı, isimli (SUK, Ad01-3); (EPDT, 54); [**TürkRun.** atlıg “unvanlı, unvan sahibi” (*kişig **atlıgılg** ulgartdım* (User, 2010: 295); “küçük ünvanlıyı terfi ettirdim”) (Tekin, 2008: 65); **TürkMan.** atlıg “unvanlı, unvan sahibi” (*atlıg ulıg **atlıglar*** “meşhur ileri gelenler”) (TT II 8, 64); **TürkBuddh.** atlıg “unvanlı, unvan sahibi” (*atlıg yollug* “ünlü ve talihli”) (TT V 26,103); **Türkİslm.** atlıg “seçkin, güzide” (*adaş tutdı anda bir **atlıg** kişig* (Kaçalın : 2011); “Bir gün ileri-gelen biri ile ahabap oldu”) (ARAT, 1998: 46)]

*titso ’atlg olgum-nı çintso ayag-ka tegimlig-ke sūt sevinçi yarım **yasđduk** alıp ogulluk birtim* “Titso adlı oğlumu saygıdeğer Çintso’ya sūt hakkı (yetiştirme parası) yarım yastık alıp evlatlık verdim” (Ad01, 3-4)

2.3.21. Tutsaklık

Kul erkek köle (SUK, Mi02-15); (EDPT, 615); [**TürkRun.** kul “erkek tutsak, köle” (*beglik urı oğlın **kul** kıldı* “Bey olmaya layık oğlanlarını köle yaptı”) (BK D 7); **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** kul “erkek köle” (*bu munlug **kul*** “bu sıkıntılı köle”) (KB, 28)]

*men toynıçog meniñ küñ-nüñnegü erser bar tip otuz-ka **kul-ka** çam kılmaз men* “Ben Toynıçog benim kadın kölemin herhangi bir şeyi var diyip Otuz ve kölesine sıkıntı yapmam” (Mi02, 14-15-16)

Küñ, küñ kadın köle (SUK, Sa25-5); (EDPT, 726); [**TürkRun.** küñ “kadın köle, cariyе” (*kulım **küñim*** “erkek ve kadın kölelerim”) (KT G 9); **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** küñ “kadın köle, cariyе”(*küñ kul bir ikintike karışır* “erkek ve kadın köle birbiriyle kavga eder”) (TT VI 64); **İslamîTürk.** küñ “kadın köle, cariyе”(DLT III, 358)]

*men kalimdu-nıñ kişi-tin ulam sağgın almış tulat adlıg **küñüm-ni** toguru tomlıdı sağtum* “Ben Kalimdu (adlı) kişiden sonsuza kadar aldığım Tulat adlı bayan kölemi dürüstçe sattım” (Sa25-5)

Tutug, tutgug rehin (SUK, PI01-30); (EDPT, 452); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. tutug “rehine, teminat” (ölügli kişi barça ödke *tutug* “Ölümlülerin hepsi zamanın (elinde) rehindir”) (KB, 1211)]

titso atlg ogulum-nı çintso şila-ka üç yıllık tutug [birtim] “Titso adlı oğlumu keşiş Çintso’ya üç yıllığına rehin verdim” (PI01, 29-30)

Süt sevinçi yetiştirme parası(SUK, Ad01-3); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

çintso ayag-ka tegimlig-ke süt sevinçi yarım yasduk alıp ogul-lug birtim “Saygıdeğer Çintso’ya süt sevinçi (yetiştirme parası) yarım yastuk alıp evlatlık verdim” (Ad01, 2-3)

2.3.22. Tarım

Bugday buğday (SUK, Lo17-3); (EDPT, 312); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. bugday “buğday” (*bugday evininçe* “buğday (başığı) uzunluğunda (bir Buda heykeli)” (TT VII 14, 39); Türkİslm. bugday, budgay “buğday” (*bugday başı* “buğday başığı”) (KB, 140)]

tokuz küri arıg silig bugday “dokuz küri temiz buğday” (Lo17, 3)

Kıra bozkır, nadasa bırakılmış arazi (SUK, Sa12-3); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

“koço-takı goçin apam birleki küdegüm tapmış-ka kır-a suvdun yir-ler-im-ni .. “Koçodaki Koçin ağabeyim ile birlikte güveyim Tapmış’a nadasa bırakılmış, sulanabilir yerlerimi ..”) (Sa12, 3)

Künçit, künçid (< Toh. *kunçit*) susam (10 şing = 1 küri) (SUK, Lo24-4) (EDPT, 727); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

tört şing künçid aldım “dört şin susam aldım” (Lo24, 4)

Küzlüg güzlük, hasatlık (SUK, RH06-4); (EDPT, 760) [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

kü-ley yaz-lıg küz-lüg///// “sürülmemiş alan, yazlık, güzlük...” (RH06, 4)

Sıçılığ çevrili, sınırlı, hudutlu (SUK, Sa02-12); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.**]

bu tört sıçılığ yir üze miñ yıl tümn küñkeñeği kutlug taş erklik bozlun “Bu dört taraftan çevrili (yer) üzerine bin yıl, on bin güne değin (sonsuz kadar) Kutlug Taş muktedir olsun.” (Sa02, 12-13)

Ördgün harman, harman yeri (SUK, Sa06-18); (EDPT, 206); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Örtgün** “hasadı yapılmış tahıl yığını” (DLT III, 412)]

bu yir-niñ sıçısı öñdün yınak burhan kılı-nıñ örgdün “Bu yerin doğu tarafında sınırı Burhan Kılı’nın harman yeri(dir)” (Sa06-18)

Tarığ, trıg ekin, mısır, buğday; *urug tarıg* torun, soydan gelenler (SUK, RH03-3); [**TürkRun.** tarıg “ekin” (*tarıg bişdi* “Ekinler olgunlaştı”); **TürkMan.** tarag “çalılık ve ekinli arazi” (M III 13, 6); **TürkBuddh.** tarıg “ekin” (*tarıg tarıyu* “ekin ekerek”) (U II 77, 27); **Türkİslm.** tarıg “tahıl, buğday, mısır” (DLT I, 373)]

töküz-teki tarıg tarımak-ka yirni kayımtu- ka tegşürüp üşülüşüp//// “Töküzdeki buğday ekimi için olan yeri Kayımtu ile değişip anlaşır ” (RH03, 3)

Tüş harman, hasat, ürün, faiz (Matsui, 2005: 51) (RH07 -6); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.**]

bol-mış tüş-in teñ üleşür-biz “Olmuş ürünleri (hasadı) eşit şekilde paylaşırsız” (RH07, 6)

Un un (SUK, Mi14-3); (EDPT, 166); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm.** un “un” (DLT I, 49)]

edgü un “iyi un” (Mi14-3)

Üür, ür, ü’r, uyür, yür mısır tohumu (Caferoğlu, 1968: 273) (SUK, Lo21-4) (EPDT, 275); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh.** uyür “mısır tohumu” (Pfahl. 6, 6); **Türkİslm.** ügür, yügür, uyür (arpa uyür “arpa ve mısır”) (KB, 3612)].

kyımtu-tın bir şıg yür aldım “Kyımtu’dan bir şıg mısır tohumu aldım” (Lo21, 4)

Yazlıg yazlık (SUK, RH06-4); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.**]

kü-ley yaz-lıg küz-lüg//// “sürülmemiş alan, yazlık, güzlük...” (RH06, 4)

2.3.23. Evlilik

Kalıñ başlık parası, çeyiz (Yamada, 1993: 273) (SUK, WP04-4) (EDPT, 622); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm.** kalıñ “başlık parası” (*kalıñ berse gız alır, kerek bolsa gız alır* “(Bir adam) başlık parasını verirse gelini bakire bulacaktır, eğer çok istediği bir şeyi arıyorsa onu oldukça pahalıya alacaktır.”) (Yurtsever-Erdi, 2007: 393)]

kalıñ öçgü üç yastuk birzün “Ödenecek başlık parası (olarak) üç yastuk versin” (WP04, 4)

2.3.24. Cenaze

Sın mezar (SUK, Mi03-6); (EDPT, 832); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh.** sın “mezar” (*ölüg kişi üçün sın orun* “ölü kişi için mezar yeri”) (TT VI 289-90); **Türkİslm.** sın “mezar, kabir” (*sınka kirüp kirü yanmas* “(bir adam) mezara girince geri dönmez”) (DLT III, 65)]

....atlg kıty oğlan-ı taşın sın-ka kañlı yolın körgeli barıp bir böz ton tapıp kelmiş “...adlı Çinli adam dış mezarlığa araba yoluna bakarak gidip pamuklu bir elbise bulup gelmiş” (Mi03, 5-6-7)

2.3.25. Yasa, Töre

Yañ, yñ (< Çin. *yàng*) örf, gelenek, usul, nizam (SUK, Lo20-7) (EDPT, 940); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh.** “yol, yöntem” (*kşantı kılğuluk yañıg* “günahları itiraf etmenin yolu”) (Suv. 100, 6-7); **Türkİslm.** yañ “bir şeyin kalıbı ya da örneği; aynı şekilde sahip başka bir şey yapmak için kullanılır.(Erdi-Yurtsever, 2007: 659); usul, yöntem” (*bu yañ* “bu usulde”) (KB, 498)]

birmedin keçürser-men il yñınça tüşi birle birür men “Vermeden (ödeme) zamanını geçirirsem örfi hukuka göre faiziyle birlikte veririm” (Lo20-7)

Yasa (< Moğ. *jasā*) hukuk, yasa (SUK, Mi04-10); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.**]

yasa-takı kıyın “yasadaki ceza” (Mi04, 10)

Yosun (<Moğ. *yosun*) davranış, hareket, gelenek (SUK, Ad03-29); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.**]

törü yargu yosun-ı birle “Töre hüküm ve adetleri ile” (Ad03, 29)

2.3.26. Ceza, Yaptırım

Kın, kıyın, kın ceza, yaptırım (SUK, Mi04-10) (EDPT, 631); [TürkRun. kıyn “ceza” (*kıynıg köñlünçe ay* “arzu ettiğin cezayı emret”) (T 32); TürkMan. Ø; TürkBuddh. kın “ceza” (*kın kızgut bireyin* “ceza vereyim, eziyet edeyim”) (TT VIII 22, 15); Türkİslm. kın “ceza” (*bu kın* “bu ceza”) (KB, 893)]

yasa-takı kıyın “yasadaki ceza” (Mi04, 10)

Kuvar, kuvpar para cezası, ceza (SUK, Sa03-25); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

üçer yüz bişer içre kuvpar biriştür-biz. “fazladan 325 kunpu para cezası birlikte veririz” (Sa03, 25)

Töleç ödeme, telafi ücreti, tazminat (SUK, Mi19-17); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

bu borluk turı-ka töleç birsr-men “Bu üzüm bahçesini Turı’ya telafi ücreti (olarak) verirsem” (Mi19, 17)

2.3.27. Kozmogoni, Din, İnanç

Burhan (*fu* (Buda)+ Tü. *han*); buda (SUK, Mi09-5); (EPDT, 360); [TürkRun. Ø; TürkMan. Burhan “Buda” (*teñri yalavaçı burhanlar* “Tanrının elçileri Burhanlar”) (Huast. 69); TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Burhan Buda” (*evin yıktımız burhan üze sıçtıımız* “evlerini yıktık ve Burhanlarının üzerine sıçtık”) (DLT I, 343)]

amrmasr abita tñri bu(r)han uluşın-ta tugmalım “Bağlanmaz isek büyük Buddha Abita’nın ülkesinde belirmeyelim” (Mi09, 4)

Burson (<Çin. *fó sēng*) Budist topluluk, Budist cemaat; bursan (SUK, Sa13-5); (EPDT, 369); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. bursan “Buda” *bursan dındarlar* “Budist topluluk ve inançlılar”) (U II 77, 15); Türkİslm. Ø.]

burson kuvrag “Budist cemaat” (Sa13, 5)

Idikkut kutsal majeste (Yamada, 1993: 256); Uygur krallarına ve şehzadelerine verilen unvan (SUK, Mi01-18); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

iduk-kut-ka bir altun yastuk kögürüp koço balık ayguçı-ka bir kümüş yastuk birip ağır kyn-ka tegzün-ler “Idukkut’a bir altın yastuk sunup koço şehrinin kumandanına bir gümüş yastuk verip ağır cezaya çarptırılınsınlar” (Mi01, 18-19-20)

Kam şaman (SUK, Sa02-17) (EDPT, 625); [**TürkRun. Ø; TürkMan.** kam “kahin, büyücü” (*takı kamag kamlar tirlep neñ tirgürmegey* “ve bütün kahinler taplandığında (onu) asla diriltemeyecek”) (M I 15, 8-9); **TürkBuddh.** kam “kahin, büyücü” (*yekke içgekke kamka tapıgçı tınlıglar üküş* “İbadet eden şeytanlar ve kahinler çoktur.”) (TT VI 017-18); **Türkİslm.** kam “kahin” (*kerek tut otacı kerek erse kam* “İster doktor getir, ister kam”) (KB, 1065)]

bir ok [=birök] erklig beg işi küçin tuğup kam küç kılıp yulğı alğı sakınsar-lar... “Eğer güçlü bir bey (devlet yetkilisinin) ve maiyetinin nüfuzunu kullanarak ve şamanlardan güç alarak geri almayı düşünseler” (Sa02, 16-17)

Kuvrag kalabalık, topluluk, cemaat, dini topluluk (SUK, Sa13-5); (EDPT, 585); [**TürkRun. Ø; TürkMan.** kuvrag “topluluk, cemaat, dini topluluk, kalabalık” (*vriştiler kuvragına* “havariler topluluğuna”) (TT IX 95); **TürkBuddh.** kuvrag “topluluk, cemaat, dini topluluk, kalabalık” “dini cemaat, topluluk kalabalık” (*kuvragdın kuvragka* “dini topluluktan dini topluluğa”) (TT VIII G.5); **Türkİslm. Ø.]**

bursoñ kuvrag “Budist cemaat” (Sa13, 5)

Nom (<Soğd. *nwm* < yun. *nomos*) sūtra, yasa, doktrin (SUK, Em01-8) (EDPT, 777); [**TürkRun. Ø; TürkMan.** nom “doktrin, kitap kutsal metin”(*teñri nomın sözleser* “kutsal metinleri söylediğimizde” (Huast. 228-9); **TürkBuddh.** nom “Buda doktrini, kutsal metin”(*nom bitigke tapınıp udunup* “kutsal metinlere tapınıp, saygı gösterip”) (TT VII 14); **Türkİslm.** nom “din, şeriat”(*teñri nomı* “tanrı din ve şeriatı”) (DLT III, 137)]

koço-takı atay tutun-nuñ pinčung atlg kırk yaş-lıg kıtay oğlan-ın nom bitig bilür üçün tokuz ystuk çao birip yulup altım “Koço’daki Atay Tutun’un Pintun adlı kırk yaşında olan Çinli adamı Sutra okumayı bildiği için dokuz yastık çao verip satın aldım” (Em01-8)

[**Saṅgisdvri**], **ṣṇisdvri** (< Skt. *samghasthavira*) (Zieme-Steuer, 1981: 252) dini topluluğun yaşlıları (SUK, EX03-6); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]**

vrhar sanlıg şali ṣṇisdvri bolup “manastıra mensup keşiş ve cemaatin yaşlıları olup” (EX03, 6)

Şazın Budist öğretiler (< Skt. *sāsana*) (SUK, Em01-3); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.**].

bir ystuk şazın ayguçı-ka “bir yastık Budist (öğreti) vaizine” (Em01-3)

Şali (Skt. *ācārya*) keşiş (SUK, Ex03, 6); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.**]

şalı-lar-ka ayıdıp bitidim “Keşişlere sorup yazdım” (Ex03, 6)

Şutza (<Çin. *shōzuò*) Budist rütbe (Zieme, 182: 1985) (SUK, WP01-17); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.**]

bu bitigni şutza ked ky-a... birtim “bu belgeyi Şutza Ked Kya ...verdim” (WP01, 17)

Şükün sadaka kutusu (SUK, EmO 1-7) (Yamada, 1993:285); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. (EmO1-7).**]

şükün-te negü kim-ni satıp “ sadaka kutusunda ne varsa satıp (EmO1-7)

Tñri tanrı (Buda) (SUK, Mi09-4) (EDPT, 524); [**TürkRun. tñri** “gökyüzü, tanrı, kağan unvanın niteleyicisi” (User,2010: 533); (*tñri yarlıkadukın üçün* “Tanrı böyle buyurduğu için”) (KT G 9); **TürkMan. tñri**, tñri “tanrı (Mani), gökyüzü” (*yir tñri yok erken önre* “gökyüzü ve yeryüzü yokken”) (Huast. 162-3); **TürkBuddh. tñri** “tanrı (Buda) , gökyüzü” (*tñri kapıgı açıldı* “Gökyüzünün kapısı açıldı”) (TT I 144); **Türkİslm. tñri** “Allah” (DLT III 376)]

amrmasr abita tñri bu(r)han uluşın-ta tugmalım “Bağlanmaz isek büyük Buddha Abita’nın ülkesinde belirmeyelim” (Mi09, 4)

Tñrim haşmetli, hazretleri (SUK,WP02-17); (EDPT, 526); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.**]

tanuk yiti eke bal tız tñrim-ler yūgerüki “şahit abla, baldız ve şimdiki hazretleri” (WP02, 17)

Toyn (< Çin. *dàoren*) (Budist) keşiş (SUK, PI02-2); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. enetkek toyn** “Hintli keşiş” (TT VIII 14); **Türkİslm.** “Kafirlerin din büyüğü” (*bir toyn başı ağrısa, kamug başı ağrımas* “bir keşişin başı ağrısa, bütün keşişlerin başı ağrımaz”) (DLT III, 169)]

özüm-tugmış bolmış atlag toyn ogulum-nı “Kendimden doğmuş Toyn adlı oğlumu” (PI02, 2)

Vrhar, vrxr (< Skt. *vihāra*) manastır (SUK, Sa04-11); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.**]

..vrhr-ıntkı yir.. “...manastırın yanında olan yer..” (Sa04-11)

2.3.28. Sayı Adları

2.3.28.1. Asıl Sayılar

Bir bir (SUK, Sa02-1)i (EDPT, 353)

*koyın yıl aram ay **bir** yaşıka.* “Koyun yılının ilk ayının ilk on gününün birinci günü” (Sa02, 1)

İki, ikki iki; (SUK, Sa03-5) (EPDT, 100)

*iki uçu **kinlig*** “iki uçu çevrili” (Sa03, 5)

Üç üç (SUK, Sa04-6)

*otura tamgalıg **üç** miş biş yüz kuanpu* “Ortası mühürlü 3500 kuanpu.” (Sa04, 6)

Tört dört (SUK, Sa05-11)

*bu **tört** sıçı-lıg borlug* “bu dört tarafıda sınırlı(çevrili) üzüm bahçesi” (Sa05, 11)

Biş beş (Sa02-6); (EPDT, 376)

*yüz **biş** otuz kunpu-ka...* “325 kunpuya..” (Sa02, 6)

Altı altı (SUK, Sa05 -1); (EDPT, 130)

*küskü yıl üçünç ay **altı** yaşıka...* “Fare yılının ilk on gününün altıncı günü...” (Sa05, 1)

Yiti, yiði, yeði yedi (SUK, Sa14-5)

***yiði** küri yirmiz-ni toguru tomlıdı sadım* “yedi kürilik yerimizi dürüstçe sattım” (Sa14, 5)

Sekiz, skiz sekiz (SUK, Sa04-3)

*bir şıg **sekiz** küri urug kirür yir-imin basmıl-ka toguru tomlıdı **satdım*** “Bir şık, sekiz kürilik tohumluk yerimi Basmıl’a dürüstçe sattım” (Sa04, 3-4)

Tokuz dokuz (SUK, Sa08-15) (EDPT, 474)

***tokuz** stır kümğş-ke* “dokuz stır gümüşe” (Sa08, 15)

On on (SUK, RH04-4) (EDPT, 166)

*bu suv-takı **uğuru** borlugın on tıj kepez yak-a ka tuttum* “Bu suyun üzerindeki karşıdaki üzüm bağın on teñ pamuğa kiralık tuttum” (RH04, 4)

Ygrmi, ygrimi, yegrmı, yegermi, yergmi yirmi (SUK, Sa08-1)

*sekiz **ygrmi**ke* “onsekiz” (Sa08, 1)

Otuz otuz (SUK, Sa02-6)

yüz biş otuz kunpu-ka... “325 kunpuya..” (Sa02, 6)

Kırk kırk (SUK, Em01-8)

*koço-taki atay tutun-nun pintung atlg kırk yaş-lig kıtay oğlan-ın **nom bitig** bilür üçün tokuz ystuk çao birip yulup altın “Koço’daki Atay Tutun’un Pintun adlı kırk yaşında olan Çinli adamı Sutra okumayı bildği için satın aldım” (Em01-8)*

Elig, ’elig elli; (SUK, Mi26-8) (EPDT, 141)

***elig** yasdukluk-luk edni men sadı adak toğok-ka kelürüp birürmen “Elli yastukluk malı ben Sadı Adak Todok’a getirip veririm” (Mi26, 8)*

Altmış altmış (SUK, Sa26-5); (EDPT, 130)

***altmış** altın alıp. “altmış altın alıp.” (Sa26-5)*

Yitmiş yetmiş (SUK, Sa07-6)

***yetmiş** böz “yetmiş bez” (Sa07, 6)*

Yüz yüz (SUK, Sa02-6)

yüz biş otuz kunpu-ka... “325 kunpuya..” (Sa02, 6)

Miñ, m’iñ bin (SUK, Sa02-12)

bu tört sıçılıg yir üze miñ yıl tümn künkeğegi kutlug taş erklik bozlun “Bu dört taraftan çevrili (yer) üzerine bin yıl, on bin güne değin (sonsuz kadar) Kutlug Taş muktedir olsun” (Sa02, 12-13)

Tümen, tümn on bin (SUK, Sa02-12)

*bu tört sıçılıg yir üze miñ yıl **tümn** künkeğegi kutlug taş erklik bozlun “Bu dört taraftan çevrili (yer) üzerine bin yıl, on bin güne değin (sonsuz kadar) Kutlug Taş muktedir olsun” (Sa02, 12-13)*

2.3.28.2. Sıra Sayıları

İkinti ikinci (Sa27, 1)

ikinti ay “ikinci ay” (Sa27, 1)

Üçünç üçüncü (SUK, Sa05-1)

üçünç ay “üçüncü ay” (Sa05, 1)

Törtünç, tördünç dördüncü (SUK, Sa08-1)

törtünç ay “dördüncü ay” (Sa08, 1)

Bişinç beşinci (SUK, Sa11-1) (EPDT, 383)

bişinç ay “beşinci ay” (Sa11, 1)

Altınç altıncı (SUK, Sa04-1)

altınç ay “altıncı ay” (Sa04-1)

Yettinç, yidinç yedinci (SUK, Mi05-1)

yidinç ay “yedinci ay” (Mi05-1)

Sekizinç, sekişinç sekizinci (SUK, Sa24-1)

sekişinç ay “sekizinci ay” (Sa24, 1)

Tokuzunç dokuzuncu (SUK, Lo08-1)

tokuzunç ay “dokuzuncu ay” (Lo08, 1)

Onunç onuncu (SUK, Mi26-1)

onunç ay “onuncu ay” (Mi26-1)

Ygrminç yirminci (SUK, Sa06-1)

bir ygrminç ay “onbirinci ay” (Sa06, 1)

2.3.28.3. Üleştirme Sayıları

Birer birer (SUK, Sa11-20)

beget-ler-ke birer eder-ke yaraşu at kısgut birip söz-ler-i yorumazun “Beylere eyerlemeye uygun birer atceza verip sözleri geçerli olmasın” (Sa11, 19-20)

Bişer beşer (SUK, Sa03-25)

üçer yüz bişer içre kuvpar birişür-biz “Fazladan 325 kunpu para cezası birlikte veririz” (Sa03, 25)

İkirer ikişer, her ikisi de; (SUK, RHO11-10)

alım birim kelze irker [ikirer] tñ bilişip tñ birürbüz “vergi gelirse her ikisi de eşit ortaklaşa sorumlu olup eşit (şekilde) versinler” (RHO11, 10-11)

Onar onar (SUK, Sa 19-3)

onar çığ tmga-lıg kunpu “onar çığ tamgalı resmi pamuk kumaşı” (Sa19, 3)

Törder dörder (SUK, WP04-29)

munça mña birmiş ülüş-ni bitigde-ki-çe alıp üçegü birisi törder stir tüz tuğup yorızun-lar “Üçünden bu belge bana verilen payı (her)birisi dörder stir alıp (buna göre) hareket etsinler (WP04, 29)

Üçer üçer (SUK, Sa03-25)

üçer yüz bişer içre kuvpar birişür-biz “Fazladan 325 kunpu para cezası birlikte veririz” (Sa03, 25)

2.8.28.4. Topluluk Sayıları

İkegü, ikigü, ’ekegü ikimize, ikimiz birlikte (SUK, Sa03-2); (EPDT, 105); [**TürkRun.** ikegü “iki parça, iki bölüm” (Tekin, 2008: 143) (*ilig ikegü bolkınta* “halk ve hükümdar ikiye ayrıldığında”) (KT K3) **TürkMan. TürkBuddh.** ikegü “iki parça, iki bölüm” (*tigin yirçi avıçga birle ikegü kaldılar* “Prens ve yaşlı rehber ikisi (yalnız) kaldılar”) (PP 35, 8); **Türkİslm.** “iki, ikisi” (*barıñlar ikigü* “İkiniz gidin”) (DLT II, 45)]

biz’inge yrp yaña-ka edgü ikigüke yunlaklıg kunpu kergek bolup “Bize Yrp ve Edgü’ye ikimize kullanmak için para gerekip.” (Sa03, 1-2)

Üçegü, üçgü, üçgün üç kişi olarak, üçü birlikte (SUK, Sa26-7); [**TürkRun.** üçegü “üçü birlikte, üçü” (bu üçegü kavışsar “bu üçü toplanırsa”) (T 21); **TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø;** **Türkİslm.** üçegü “üçü birlikte, üçü” (*üçegü turur tüz* “Üçü (de) düzdür”)]

koç atlıg olgum-nı men atası kutlug temür ak-a-sı er tugmış ak-a-sı toktamış üçegü birle bolup toguru tomlıdı sattım “Koç adlı oğlumu ben babası Kutlug Temür abisi Er Tugmış, abisi Toktamış üç kişi birlikte dürüstçe sattık” (Sa26, 7)

İkilik, ikili çift (SUK, Sa06-6); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

şuulug tamgalıg üç otuz ikilik böziñe kezişdimz “İmzalı mühürlü otuz çift pamuktan yapılmış kumaşa anlaşımayı sonuçlandırdık” (Sa06, 5-6)

2.3.29. Kölelikle İlgili Kavramlar

Karabaş, krabaş, krbaş köle (SUK, Mi0 2-4); (EDPT, 647); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. karabaş “köle” (DLT III, 221)]

b..ltur atlg tmirçi karabaş toyın-çog-nuñ ay silig atlg 'ebçi karabaş bözçi bu ikegü bu ikegü beger-ler-iñe ayıtmatın er ebçi bolmış-lar “B..ltur adlı demirci erkek köle ile Toyınçog’un pamuk dokumacısı kadın kölesi bu ikisi sayın beylerine söylemeden karı koca olmuşlar” (Mi02, 4-5)

Kul erkek köle (SUK, Mi02-15); (EDPT, 615); [TürkRun. kul “erkek tutsak, köle” (*beglik urı oğlın kul kıldı* (bey olmaya layık oğlanlarını köle yaptı”) (BK D 7); TürkMan. Ø; TürkBuddh. kul “erkek köle” (*bu munlug kul* “bu sıkıntılı köle”) (KB, 28)]

men toyınçog meniñ küñ-nüñ negü erser bar tip otuz-ka kul-ka çam kılmaz men “Ben Toyınçog benim kadın kölemin herhangi bir şeyi var diyip Otuz ve kölesine sıkıntı yapmam” (Mi02, 14-15-16)

Küñ, küñ kadın köle (SUK, Sa25-5); (EDPT, 726); [TürkRun. küñ “kadın köle, cariyeye” (*kulım küñim* “erkek ve kadın kölelerim”) (KT G 9); TürkMan. Ø; TürkBuddh. küñ “kadın köle, cariyeye” (*küñ kul bir ikintike karışır* “Erkek ve kadın köle birbiriyle kavga eder”) (TT VI 64); İslamîTürk. küñ “kadın köle, cariyeye”(DLT III, 358)]

men kalimdu-nıñ kişi-tin ulam sadgın almış tulat adlıg küñüm-ni toguru tomlıdı sadtım “Ben Kalimdu (adlı) kişiden sonsuza kadar aldığım Tulat adlı bayan kölemi dürüstçe sattım” (Sa25-5)

Tutug, tutgug rehin (SUK, PI01-30) (EDPT, 452); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. tutug “rehine, teminat” (*ölügli kişi barça ödke tutug* “Ölümlülerin hepsi zamanın (elinde) rehindir”) (KB, 1211)]

titso atlg ogulum-nı çintso şila-ka üç yıllık tutug [birtim] “Titso adlı oğlumu keşiş Çintso’ya üç yıllığına rehin verdim” (PI01, 29-30)

Süt Sevinçi yetiştirme parası (SUK, Ad01-3); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm.

çintso ayag-ka tegimlig-ke süt sevinçi yarım yasduk alıp ogul-lug birtim “Saygıdeğer Çintso’ya süt sevinçi (yetiştirme parası) yarım yastuk alıp evlatlık verdim” (Ad01, 2-3)

2.3.30. Atçılıkla İlgili Gereçler

Eder eyer (SUK, Sa11-20); (EDPT, 63); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm.** eder “eyer” (DLT II, 224)]

beget-ler-ke birer eder-ke yaraşu at kışgut birip söz-ler-i yorımazun “Beylere eyerlenmeye uygun at ceza verip sözleri geçerli olmasın” (Sa11, 19-20)

Kamçı kamçı (SUK, WP04-34); (EDPT, 626); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm.** kamçı “kamçı” (at kamçısı “at kamçısı”) (DLT I, 417)]

yiti kamçı berge yip yidzün “Yedi kamçı kırbaç yiyip alsın” (WP04, 34)

Berge kırbaç (SUK, WP04-34); (EDPT, 362); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm.** berge “kamçı, kırbaç” (temir berge “demir kamçı”) (TT V 10, 93); **Türkİslm.** berge “değnek, kırbaç, kamçı” (*ayama ogul kızka berge yedür* “Oğlunu ve kızını kırbaçla acıma!”) (KB, 1494)]

yiti kamçı berge yip yidzün “Yedi kamçı kırbaç yiyip alsın” (WP04, 34)

2.3.31. Varlıların Olma ve Bulunma Durumları

Bar var, mevcut *bar yok bol-* kaçamak, ölmek (SUK, Mi02-12); (EDPT, 353); [**TürkRun.** bar “1. var, mevcut 2. varlıklı, zengin” (*ol eki kişi bar erser* “bu iki kişi olduğundan beri”) (T 10); **TürkMan.** bar “var, mevcut” (*evimde yeme üküş takıgu kuşlar bar erür* “Evimde ayrıca çok sayıda kümes hayvanı var”) (M I 137, 14-15); **TürkBuddh.** bar “var, mevcut” (*bag yeme bar yok çıgay yeme bar* “(dünya yaratıldığından beri) fakir ve zengin vardır”) (PP 6. 1-2); **Türkİslm.** bar “var, mevcut” (*sende yarmak barmu* “Sende para var mı?”) (DLT III, 147); (*fida kıldı barın meniñ ham özin* “Varlığını, özünü, mülkünü feda etti”) (KB, 56)]

otuz kulum-nuñ negü 'erser bar tip toyın-çog-ka çam kılmaz men “Otuz (adlı) kölemin neye (ihtiyacı) olursa vardır diyerek Toyınçag’a sıkıntı yapmam” (Mi02, 12-13)

Yok yok, var olamayan (SUK, Sa06-21); (EDPT, 895); [**TürkRun.** yok; değil (*azukı yook erti* “Azıkları yoktu.”) (KT D 32); **TürkMan.** yok “yok, var olamayan” (*yir teñri yok erken* “yeryüzü ve gökyüzü yokken”) (Huast. 162); **TürkBuddh.** yok “yok, var olamayan” (*yokıya tegi kalısız* “tamamen yok olana kadar”) (TT IV 12, 56); **Türkİslm.** yok “yok, değil” (*ol munda yok* “O, burada değil”) (DLT III, 143)].

bu yir-niñ negü irti birti yok “Bu arazinin (verilmemiş) herhangi bir vergisi yok” (Sa06-21)

2.3.32. İletişim-Etkileşim

Yalğan yalan, aldatma (SUK, Sa25-17); (EDPT, 926); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** yalğan “yalan” (yalğan kişi “yalancı”) (DLT III, 37)]

yalğan-ı bolsar men kalımdu bilürmen “Yalanı olursa ben Kalimdu bilirim (sorumlu olurum)” (Sa25, 19)

Yantut, yañdut, yanud yanıt karşılık, bedel, cevap; *yanut bitig* “orijinal belgenin kopyası” (SUK, WP06, 4) (EDPT, 946); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** yatut “karşılık, bedel, cevap, yanıt” (...*yantutın bermedim erser* “karşılığını vermediyse”) (U II 77, 24); **Türkİslm.** yanut “karşılık, bedel, cevap, yanıt” (söz yanıtı “*yanut birdi* “cevap verdi”) (KB, 538)]

tigin-niñ ken-tin yine kay-a-ka yantut bolmuş negü kim yol-ınta sevinç buka munta yok erser
“Prensın şehirden Yine Kaya’ya iade edilmiş her ne kadar Sevinç Buka bunda yok ise”
(WP06, 4)

Tıltag, tıldag neden, sebep, bahane (SUK, Mi04-3); (EDPT, 494); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** tıltag “neden, sebep, bahane “*mogoçlar otka tapınmak tıltagı bu erür* “Mogoçların ateşe tapmasının sebebi budur.”) (U I 9, 3-5); **TürkBuddh.** tıltag “neden, sebep, bahane “(*yavlak eş tuş tıltagında* “kötü arkadaş nedeniyle”) (TT IV 6); **Türkİslm.** tıldag “bir kişiyi yanlışlıkla suçlama, bahane” (*negü tıldagım bar erser* “Ne bahanem varsa”) (KB, 6544)]

men ozmış togrıl inim basa togrıl bileki alış birış tıltagında kıtay yalavaç alp turmuş olar
üzükinte tişip alım birim üzüşdümüz “Ben Ozmış Tugrıl ile küçük kardeşim Basa Togrıl alış-veriş sebebiyle Çinli elçi Alp Turmuş ile onlar huzurunda müzakere edip alım birim (vergi) konusunda anlaştık” (Mi04,2-3-4-5-6)

2.3.33. Sağlık

İg hastalık, rahatsızlık (SUK, WP02-2); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. ig “hastalık, rahatsızlık” (*igindin öñetti* “Hastalıktan kurtuldu”) (TT VIII A.22); Türkİslm. ig “hastalık” (*bilig bilse ötrü yırar erde ig* “Bilgiyi bilen insanlardan hastalık uzaklaşır”) (KB, 156); (Arat, 23: 1998)]

agır igke tegip ölüp ıdıp bargay-men “Ağır hastalığa yakalanıp ölüp (öbür dünyaya) gönderilerek gideceğim” (WP02, 2-3)

İgsiz sağlıklı (SUK, Sa19-5); (EDPT, 116); [TürkRun. Ø; TürkMan. TürkBuddh. igsiz “sağlıklı, rahatsızlığı olmayan” (*igsiz agrısız* “acı ve hastalıktan azade olmak”) (Suv 191, 23); Ø; Türkİslm. Ø.]

igsiz togasız at “sağlıklı at” (Sa19-5)

Togasız sağlıklı, hastalığı olmayan (SUK, Sa19-5); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

Üleştirme sayıları *igsiz togasız at* “sağlıklı at” (Sa19-5)

2.4. FİİLLER

2.4.1. Durum

Agı-, agış- (anlaşmadan) sapmak (SUK, Sa03-24); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. ağıt- “bırakmak, terk etmek, dağıtmak, uzaklaştırmak şekli vardır. (Arat 1979: 10)]

bu sav-ta kayu-sı ağısar-biz üçer yüz beşer otuz kunpu içre kuvpar birüşür-biz “Bu anlaşmadan hangimiz saparsa 325 kunpu içeri ceza verilir” (Sa03, 24-25)

Bar-, br- (yardımcı fiil) gitmek, varmak, erişmek (SUK, Sa02-11) (EDPT, 354); TürkRun. “gitmek” (*yir sayu bardıg* “Sen her ülkeye gittin”) (KT G 9, BK K 7) TürkMan. “gitmek, varmak, erişmek “ (*barku k[öni] yol* “gitmek için doğru yol”) (TT III, 72-3) TürkBuddh. “gitmek, varmak, erişmek” (*koltguçılar yığılayu barsar* “eğer dilenciler ağlamaya giderse”); Türkİslm. “gitmek, varmak, erişmek (*ol evke bardı* ‘O, eve gitti’) (DLT II, 6); (*kişig til uçuzlar barır er başı* “İnsanın dil yüzünden başı gider”) (KB, 163)]

kodı yınak ögen lusay yirin-ke bargu ögen a tırr “Aşağı tarafından (sınırı) Lusay nehrinin olduğu yere varan (dökülen) nehir belirler” (Sa02, 11)

Bas- (mühür) basmak, sunmak (Yamada, 1993: 246) (SUK, Sa12-11); [**TürkRun.** bas- “basmak, aniden basmak” (*kırkız bodunug uda basdımız* ‘Kırgız milleti uykuda iken (onlara) ani baskın yaptık”) (KT D 35); **TürkMan.** bas- “basmak, aniden baskın yamak, ezmek, bastırmak, baskı yapmak” ([*ayığ/ların bastılar* “Şeytanca (arzularını) bastırdılar”) (TT III, 121); **TürkBuddh.** bas- “basmak, aniden baskın yapmak, ezmek, bastırmak, baskı yapmak” (*ulug ernek üze bas* “üzerlerine parmak basmak”); **Türkİslm.** bas- “basmak, üzerine çıkmak, yıkmak” (Atalay, 1991: 371) (*anı bürt basdı* “Üzerine karabasan çöktü”; *bengi yağı basdı* “Düşman beyin üzerine gece baskını yaptı”) (DLT II, 10)].

ulug suü-ke bir altun yastuk basıp “ulu majestelerine bir altın yastuk sunup” (SUK, Sa12, 11)

Bul- bulmak, elde etmek, kazanmak (Yamada, 1993: 253); (SUK, Ad03-16); (EDPT, 332); [**TürkRun.** bul- “bulmak, temin etmek 2. (kan) sözüyle kağan önderliğinde siyasal örgütlenme kurmak, il ve bodunu yönetecek bir lider bulmak. 3. erlik, kahramanlık, adını ve ünvanını almak” (*inim Kül Tigin er at bultı* “Küçük kardeşim Kül Tigin er (kişilere verilen adı) edindi”) (KT D 31); **TürkMan.** bul- “bulmak, elde etmek, kazanmak” (*üküş telim tınlıglar bultı erti* “Çok sayıda fani buldu”) (TT III 21); **TürkBuddh.** bul- “bulmak, elde etmek, kazanmak” (*ayığ kılınç bulguluk* “kötü davranışları kazanmak”) (U II, 36); **Türkİslm.** bul- “bulmak, elde etmek, kazanmak” (*ol yarmak buldı* ‘O, para buldu’); (*ulughuk bile bul üküş ilke erk* “güç çok ülkede otorite elde et”) (KB, 942)].

negü kim-im-ni orpak ayığ sınuk barım bulguça bolsa neçe oganlarım bolza ol ogan-lar birle teñ ön ülüş kopı birür men “nasıl (olursa) kim olursa eski püskü, kötü, kırık malım bulacak olsa o evlatlar ile eşit payını (kendisine düşen) hisseyi tamamen veririm” (Ad03, 15-16-17-18)

Eşit- işitmek, duymak (SUK, Mi02-7); (EPDT, 257); [**TürkRun.** eşid- “işitmek, dinlemek” (*savımın tüketi eşidgil* “sözlerimin hepsini dinle”) (BK K 1); **TürkMan.** eşid- “işitmek, dinlemek” (*kulkakın eşidip* ‘kulaklarıyla işitip’) (Huast. 313); **TürkBuddh.** eşid- “işitmek, dinlemek” (*eşidteçi tınlıglar* “dinliyen canlılar”) (VIII H.10); **Türkİslm.** eşit “işitmek, dinlemek” (*sözin işit* ‘sözünü dinle’) (DLT I, 428)].

men toyın-çoğ otuz bile eşitip a tırmıtın “Ben Toyınçoğ Otuz ile işittik (ama onları) ayırmadık” (Mi02-7)

Kal- kalmak, (geride) kalmak (SUK, Ad03-5); (EDPT, 615); [**TürkRun.** kal- “kalmak, durmak, olmaya devam etmek, (bir şeyin) bitmek üzere olması” (*Az bodun yağı katlı* “Az milleti düşman olmaya devam etti”) (KT K 2); **TürkMan.** kal- “kalmak, bir şeyin) bitmek üzere olması” (*kalmış agı baramı* “(öldükten sonra) kalan malı”) (M III 13, 6-7); **TürkBuddh.** kal- “kalmak, bir şeyin) bitmek üzere olması” (*azgına kaltı* “Azıcık kaldı”) (PP 7, 5-6); **Türkİslm.** kal- “kalmak, geride kalmak” (*er kidin kaldı* “Adam geride kaldı”) (DLT II, 25)]

andın süik kalmış-ta “sonra sakın kaldığı sürece” (Ad03, 5)

Kap- kapmak, yakalamak, ele geçirmek (SUK, P10 1-13); (EDPT, 580); [**TürkRun.** kap- “kapmak, yakalamak” (*teyridin kodı...kapmış* “((Kartal) gökyüzünden (aniden) aşağı (inerek) kapmış.”) (İrkB 44); **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** kap- “kapmak, ele geçirmek, yakalamak” (*anı üçün meni kapıp ilti* “Onun için beni ele geçirip götürdü”) (U III 69, 26); **Türkİslm.** kap- “kapmak, çalmak, gizlice almak” (*er ton kapdı* “Adam elbiseyi kaptı (çaldı).) (DLT II, 4)]

ogul ky-a çintso şıla-nıñ evintekiler bile yorıp ogırı tev kılсар tutgu kapgu yok itük kılсар
“Oğlan Kya Çintso Şıla’nın aile halkı ile yaşayıp hırsızlık (veya) hile yaparsa (ya da malını, eşyasını) ele geçirerek yok ederse” (P101, 12-13-14)

Keçür- (zaman) geçirmek, ertelemek (SUK, Lo20-7); (EDPT, 698); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** keçür- “geçirmek, geçirtmek” (*togurug keçürü* “Toguru nehrini geçirerek”) (Şu S. 12); **TürkBuddh.** keçür- “geçirmek, geçirtmek” (*taluy ögüzdin keçürüp* “Taluy nehrinden geçirip”) (Suv. 430, 7); **Türkİslm.** keçür- “geçirmek, geçirtmek, ertelemek, affetmek” (*ol menı suvdın keçürdi* “O, beni sudan geçirdi”) (DLT II, 75)]

birmedin keçürser-men il yınça tüşi birle birür men “vermeden (ödeme) zamanını geçirirsem örfi hukuka göre faiziyle birlikte veririm” (Lo20-7)

K(e)l-, kl- “gelmek” (SUK, M i17-10); (EDPT, 715); [**TürkRun.** kel- “gelmek” (*yalabaçı edgü sabı ötügi kelmez tiyin yayın süledim* “Elçisi, iyi haberi (ve) ricaları gelmiyor diye yazın sefer ettim”) (Tekin, 2008: 64-65); **TürkMan.** kel- “gelmek, geri gelmek” (*utru keltiler* “Görüşmek için geldiler”) (TT IX, 86); **TürkBuddh.** kel- “gelmek” (*amrak oglum ne üçün buşuşlug keltiñiz* “Sevgili oğlum, niçin üzüntüye kapıldınız”) (Hamilton, 2001: 12-13); **Türkİslm.** kel- “gelmek” (*er evke keldi* “adam eve geldi”) (DLT II, 25)]

bu bitig-ni kim alıp kelser negü-kem-e tıldamayın büdürüp birür-biz “Bu belgeyi kim alıp gelirse hiç yalan söylemeden (istediğini) tam olarak veririm” (M i17, 10)

Kelinle- erkeği evlendirmek, ona bir kadın almak (SUK, Ad03-26) (EDPT, 719); [TürkRun.Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

sudbak yme tugmuş ogul-ları birle teñ tuğup kelinlep.. “Sudbak ayrıca (onu) kendi öz oğulları ile denk tutup ve evlendirip..” (Ad03,24-25-26)

Kelür- “getirmek” (SUK, Mi26-8); (EDPT, 719); [TürkRun. kelür- “getirmek, getirtmek” (*evin barkın kalısız kelürti* “çadırlarının ve taşınabilir mal varlıklarının hepsini getirdiler”) (KT K 1); TürkMan.. kelür- “getirmek” (*biş teñri yarukın biziñerü kelürdi erser* “Beş tanrının ışığını bize getirdilerse”) (Huast. 226-7); TürkBuddh. kelür- “getirmek” (*terkin maña kelürünler* “Çabuk bana getirin”) (U III 12, 14); Türkİslm. Ø.

eliğ yasđuk-luk edni men sadı adak toğok-ka kelürüp birürmen “Elli yastukluk malı ben Sadı Adak Todok’a getirip veririm” (Mi26, 8)

Kergek bol-, [kergek, krgæk] gerekmek, lazım olmak (SUK, Sa02-2); (EDPT, 742); [TürkRun. kergek “gerek, yok, namevcut” (Tekin, 2008: 150) (*özi anca kergek bolmuş* “kendileri öylece vafat etmişler”) (Tekin, 2008: 24-25); TürkMan. kergek “gerekli, ihtiyaç” (*tutmak kergek erti* “tutmak gerekti”) (Huast. 195); TürkBuddh. kergek “gerekli, ihtiyaç” (*ne kergekin barça birgeybiz* “Gerekli olan her şeyi vereceğiz” (PP 22, 3-4); Türkİslm. kerek “gerekli anlamında olan bir edat’ (*kerek sözni sözler kişi* “gerekli sözü söyleyen kişi” (KB, 185)].

men Kara-nıñ yig bürt yuñlaklık tvar krgæk bolup... “Ben Kara boyundan Yig Bürt bana ticareti yapılacak mal gerekli olup..” (Sa02-2)

Kir- girmek, ekilebilir, tohum ekilir (SUK, Sa04-3); (EDPT, 735); [TürkRun. kir- “girmek” (*Oguz tezip tavgaçka kirti* “Oğuz kaçıp Çin’e girdi”) (KT D 38); TürkMan. kir- “girmek” (*yakın barıp kirdiler* “Yaklaşıp girdiler”) (U I 6, 11); TürkBuddh. kir- “girmek” (*balıkka kir-* “şehre girmek”) (PP 4, 1); Türkİslm. kir- “girmek” (*ol evke kirdi* ‘O, eve girdi’) (DLT II, 8)].

bir şığ sekiz küri urug kirür yir-imin basmıl-ka toguru tomlıdı satdım “Bir şık, sekiz kürilik tohum ekilir yerimi Basmıl’a dürüstçe sattım” (Sa04, 3-4)

Kör- görmek, bakmak (SUK, Mi03-6); (EDPT, 736); [**TürkRun.** kör- “yard. fiil, görmek, bakmak; tabi olmak” (*körür közüm* “görür gözüm”) (KT K 10); **TürkMan.** kör- “görmek, bakmak” (*kör tidim* “gör dedim”); **TürkBuddh.** kör- “görmek, bakmak” (körür erdi “gördü”) (PP 1, 3); **Türkİslm.** kör- “görmek, bakmak” (*ol meni kördi* “O, beni gördü”) (DLT II, 8]

....atlg kıty oğlan-ı taşın sın-ka kañlı yolın *körgeli* barıp bir böz ton tapıp kelmiş “...adlı Çinli adam dışarıdaki mezarlığa araba yoluna bakarak gidip pamuklu bir elbise bulup gelmiş” (Mi03, 5-6-7)

Kud-, kuñ- dökmek (sıvı), depolanmış (SUK, Mi15-2); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** kuy- “dökmek” (*er küpke suv kuydı* “Adam küpe su döktü”) (DLT III, 246)].

kuñgan üç küri “depolanmış üç küri” (Mi15-2)

Ogullan- evlatlık almak (SUK, Ad02-5); [**TürkRun.**Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø.]

men toynak şilavanti yme ogul-um sambodu bile tüz ülüş-lüg kılıp ogul-lanu altım “Ben Toynak Şilavanti de oğlum Sambodu ile (mirastan) eşit pay vereceğimi (taahhüt ederek) evlatlık aldım” (Ad02,5-6-7)

Ö- düşünmek, zannetmek (SUK,Sa06-14); hatırlamak (Caferoğlu, 1968: 150); (EDPT, 2); [**TürkRun.** ö- “düşünmek (bir şeyi) düşünmek, hatırlamak” (*açsar tosık ömezsen bir todsar açsık ömezsin*) (KT G 8); **TürkMan.** ö- “düşünmek, (bir şeyi) düşünmek, hatırlamak” (*amragım öyürmen* “Sevgilimi düşünüyorum”) (M II 18, 8); **TürkBuddh.** ö-“düşünmek, (bir şeyi) düşünmek, hatırlamak” (*öğeli köñülgerip* “derin düşünüp”) (U II 8, 22); **Türkİslm.** ö- “düşünmek, (bir şeyi) düşünmek” (*maña aygıl emdi eşitmiş ömiş* (Kaçalın, 2011: 202) “İşittiklerini, düşündüklerini şimdi bana söyle”) (Arat, 1998: 279); (KB, 3848)]

ayıdgalı işlegli öser-ler “alıp işlemeyi düşünürlerse” (Sa06, 14)

Ötün- sunmak, rica etmek, dua etmek, üst mercideki birinden bir şey rica etmek, sunmak (SUK, Mi03-15); (EDPT, 62); [**TürkRun.** ötün- “dua etmek, üst mercideki birinden bir şey rica etmek, rica etmek, yalvarmak” (*edgüti ötün* “iyi dua et”) (IrKB 19); **TürkMan.** ötün- “rica etmek, övmek, dua etmek, belirtmek, pişman olmak, tevbe etmek” (*men yazukda boşunu ötünürmen* “Ben günahlarımdan kurtulmak için tevbe ediyorum”) (TT II 10,81); **TürkBuddh.** ötünmek- “rica etmek” (*inça tip ötündi* “şöyle diyerek rica etti”) (PP 4, 7); **Türkİslm.** ötün- “üst mercideki birinden bir şey rica etmek, dilekçe vermek, sunmak, belirtmek” (*ol hanka ötüg ötündi* “O, Hana dilekçe sundu”) (DLT I, 199)]

ulug süü-ke iki yastuk ötünüp “büyük majesteye iki yastuk sunup” (Mi03, 15)

Sakın-, skın- düşünmek, zannetmek; plan kurmak, düşünüp taşınmak, endişelenmek (Caferoğlu, 1968: 194); (SUK, Sa02-17); (EDPT, 812); [**TürkRun.** sakın- “1. endişelenmek, kaygılanmak 2. düşünmek” (User, 2010: 531) (*inça sakıntım* “şöyle düşündüm”) (KT K 11); **TürkMan.** sakın- “düşünmek, zannetmek” (*üç karluk yavlak sakınıp teze bardı* “Üç karluk (boyu) kötü düşünüp kaçtı”) (Şu N. 11); **TürkBuddh.** sakın- “düşünmek, zannetmek” (*inça tip sakıntı* “şöyle diyerek düşündü”) (PP 10, 7-8); **Türkİslm.** sakın- “düşünmek, zannetmek, sakınmak, endişelenmek” (*ol maña edgü sakındı* “O, benim hakkımda iyi düşündü”) (DLT II, 153)]

bir ok [=birök] erklig beg işi küçin tuğup kam küç kılıp yulghı alghı sakınsar-lar... “Eğer güçlü bir bey (devlet yetkilisinin) ve maiyetinin nüfuzunu kullanarak ve şamanlardan güç alarak geri almayı düşünseler ..”(Sa02,16-17)

Seşür- boşluk bırakmak, aralık bırakmak (SUK, Lo02-3); (EDPT, 858); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** seşürmek “boşluk bırakmak, aralık bırakmak” (seride boşluk bırakmadan”) (Suv. 570, 7); **Türkİslm.** seşür- “ertelemeyen, tez, aralık bırakmak, boşluk bırakmak” (*sözüg sözke tizdim seşürdüm ara* “Sözü süze katarak, arada boşluk bırakarak sıraladım”) (KB, 616)]

ay sayu seşürmedin “her ay hiç aralık bırakmadan” (Lo02, 3)

Sıguş- anlaşmak, uzlaşmak (SUK, EmO1-12); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø.]

oğlan-larım birle sıguşu yaraşu umasar “oğlanlarım ile anlaşamaz (veya) uyum sağlayamazsa” (EmO1, 12)

Sözleş- tartıştık, konuşmak, sözleşmek (EDPT, 864); (SUK, Sa02-5); [**TürkRun.** sözleş- “konuşmak, müzakere etmek” (*inim Kül Tigin birle sözleşdimiz* “Küçük kardeşim Kül Tigin ile müzakere ettik”) (KT D 26); **TürkMan.** sözleş- “konuşmak, müzakere etmek” (*tip sözleştiler* “diyerek birbirleriyle konuştular”) (U I 8, 8); **TürkBuddh.** sözleş- “konuşmak, müzakere etmek, sohbet” (*öñi öñi sözleşmekke* “farklı farklı sohbetlere”) (TT VIII 14); **Türkİslm. Ø.]**

satıg kunpusın inça sözleşdmz. “Satış kunpusını (fiyatını) şöyle sözleştik.” (Sa02, 5)

Talaş- tartışmak, münakaşa etmek (SUK, Mi28-12); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]**

akam inim tugmış-ım kaşaşım kim kim m-e bolup talaşmasınlar “Büyük kardeşim, küçük kardeşim, torunum, akrabam hiç kimse (bu satışla ilgili) tartışmasınlar” (Mi28, 11-12)

Tapın- hizmet etmek (SUK, Ad03-8); (EDPT, 441); [**TürkRun. Ø; TürkMan. tapın-** “ibadet etmek, tapmak” (*yekke tapındımız erser* “şeytana taptıysak”) (Huast., 152); **TürkBuddh.** tapın- “hizmet etmek, ibadet etmek, tapmak” (TT IV 10, 24); **Türkİslm.** “tapmak, ibadet etmek, Allaha itaat etmek, hizmet etmek” (*ol begke tapındı* “O, beye hizmet etti”) (DLT II, 140)]

ölginçe köni bışig tapınşun “Ölünceye kadar doğruluk ve olgunlukla hizmet etsin” (Ad03, 8)

Taplaş- karşılıklı kabul etme, rıza gösterme (SUK, Sa18- 17); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm.** taplaş- “memnun olmak” (*olar bu ışıg kamug taplaştı* “Onların hepsi bu işten memnun oldu”) (DLT II, 206)]

ikigü taplaşip bk bitigi//// “ikisi karşılıklı kabul edip (bu) sağlam belgeyi...” (Sa18, 17)

Tapşur- bir şeyi birine vermek, devretmek (SUK, Mi20-16); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm.** tapşur- “ulaştırmak, teslim etmek” (*men ogulnı anasıña tapşurdum* “ben oğlanı annesine teslim ettim”) (DLT II, 175)]

budaşırı bahşıka tapşurup verdimiz “Budaşırı Bahşı’ya devredip verdimiz” (Mi20, 16)

Teg-, tg (cezaya) çarptırmak, varmak; erişmek, düçar olmak (Caferoğlu, 1968: 231); (SUK, WP02-15); (EDPT, 476); [**TürkRun.** teg- “değmek, varmak, erişmek, hücum etmek” (*Kül Tigin yadagin oflayu tegdi* “Kül Tigin yaya olarak atılıp hücum etti.”) (KT D32); **TürkMan.** teg- “hücum etmek, ulaşmak, erişmek” (*tenrike tegmedi erser* “(dua ve övgülerimiz Tanrıya ulaşmadıysa)”) (Huast. 216-17); **TürkBuddh.** Teg- “erişmek, ulaşmak, varmak” (*ertinilig otrugka tegdiler* “Hazinelerin olduğu adaya ulaştılar”) (PP 33, 7-8); **Türkİslm.** teg- “ulaşmak, varmak, erişmek” (*ol evke tegdi* “O, eve vardı.”) (DLT II, 19)]

balık begine bir ud birip ağır kıyn-ka tegzün-ler “Şehrin beyine bir öküz verip ağır cezaya çarptırılırlar” (WP02, 15)

Tilda- “bahane aramak, özür belirtmek” (SUK, M i17-10) (EDPT, 494); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** tilda- “bahane aramak, özür belirtmek” (*tilin tildama emdi kegil sözün* “özür belirtme, derhal konuşmayı kes”) (KB, 4030)]

bu bitig-ni kim alıp kelser negü-kem-e tildamayın büdürüp birür-biz “Bu belgeyi kim alıp gelirse hiç bahane aramadan (istediğini) tam olarak veririz” (Mi17,10)

Tiş- görüşmek, müzakere etmek, birbiriyle konuşmak (SUK, Sa23-4); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø.]

satig bözin inçe tiş-timiz “Satış fiyatını söyle konuştuk” (Sa23, 4)

Töle- ödemek, telafi ücreti vermek (SUK, Mi19-17); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø.]

men taşıg yanıp kelip turı-ka tölep birsır-men “Ben Taşıg geri dönüp öderim” (Mi19, 17)

Tut-, tuğ- tutmak, muhafaza etmek (SUK, Sa05-13); (EDPT, 451); [**TürkRun.** yakalamak, tutmak, muhafaza etmek (*bengü il tuta olurtaçı sen* “Sonsuza kadar devletini tutarak olarak hükmedeceksin”) (KT G8); **TürkMan.** tut- tutmak, muhafaza etmek “*igid nomug törüg tutugma* “yanlış doktrin ve töreyi muhafaza etmek”) (Huast. 128-9); **TürkBuddh.** tut- tutmak, muhafaza etmek (TT I-V); **Türkİslm.** yakalamak, tutmak (*ıt keyik tuttu* “Köpek geyiği yakaladı”) (DLT II, 292)]

taplasar özi tuğzun “Arzu ederse kendisi tutsun” (Sa05, 13)

Tüke- sonuna gelmek, bitmek, tamamlamak (SUK, PIO1-23) (EDPT, 479); [**TürkRun.** tüke- “sonuna gelmek, bitmek” (Toy. IV. 4); **TürkMan. Ø; TürkBuddh.** tüke- “sonuna gelmek, bitmek” (*erkim tükemedi* “Gücüm yetmedi”) (PP 27, 4); **Türkİslm.** tüke- “sonuna gelmek, bitmek, tamamlamak” (*ıış tükedi* “İş tamamlandı.”) (DLT III, 270)].

üç yıl tükemeginçe üntürmez-men “Üç yıl bitmeden vermem” (PIO1, 23)

Üşül- “açıklığa kavuşturmak, netleşmek” (SUK, Mi07-9); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.**]

öşge on-luk-larında camım üşülmeyük-ke *ög bitigin birmetim* “Başka taraftarlarıyla (sorunu) açıklığa kavuşturulmadan orijinal belgeyi vermedim” (Mi07-9)

Yada- (bir şeyi) yapmaya muktedir olamamak (SUK, Mi19-2); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.**]

men kalan-ka yadap birim alım telim bolup “Ben Kalan vergisini ödemeyerek vereceğim alacağım çok olup” (Mi19, 2-3)

Yaraş- adapte olmak, uyum sağlamak, yaraşmak, anlaşmak (SUK, Em01-12); (EDPT, 971); [**TürkRun. Ø; TürkMan.** yaraş- “yaraşmak, uymak” (*dındar kişike sevük köñül yaraşur* “Dindar kişiye sevilen düşünceler yaraşır”) (M I 23, 17-19); **TürkBuddh.** yaraş- “yaraşmak, uymak” (TT VI 341-2); **Türkİslm.** yaraş- “yaraşmak, uymak” (*olar ikki yaraşdı* “Onların ikisi uyuştu.”) (U IV 30, 54)]

oglan-larım birle sığışu yaraşu umasar “Oğlanlarım ile anlaşamaz (veya) uyum sağlayamazsa” (Em01, 12)

Yiged- iyileştirmek; artırmak (Caferoğlu, 1968: 296); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.**]

akam-nıñ boguz-ın yigedgli alp bolmış-ka “Ağabeyimin geçimini sürdürmesinin zorluğu artmıştı” (Ad02, 2-3)

Yid- kaybolmak (SUK, WP04-34), [**TürkRun.** yit- “kaybolmak, yoldan çıkmak” (*ölü yiti* “ölerek ve kaybolarak”) (KT D 27); **TürkMan. Ø; TürkBuddh.** yit- “kaybolmak, yoldan çıkmak” (Suv. 615. 14-15); **Türkİslm.** yit- “kaybolmak, yoldan çıkmak” (*yitse yol* “yol kaybolrsa”) (KB 890)]

yiti kamçı berge yip yidzün “Yedi kamçı kırbaç yiyip kaybolsun” (WP04, 34)

Yorıt- gitmesine izin vermek (SUK, WP04-33) (EDPT, 960); [**TürkRun.** yorıt- “yürütmek, ilerletmek” (*bunca yerke tegi yorıtdım* “(ordumu) Bunca yere kadar yürüttüm”) (KT G 4); **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** yorıt- “yürütmek, yürürlüğe koymak ” (*turkaru üzüksüzün yorıtsar işletser* “durmadan, sürekli yürürlüğe koysa, yapsa”) (TT VI 192-3); **Türkİslm.** yorıt- “yürütmek, yürürlüğe koymak” (*ol meni telim yorıtdı* “O, beni çok yürüttü”) (DLT II, 135)]

////ni yorıtmamış .. “..izin vermemiş” (SUK, WP04-33)

2.4.2. Oluş

Bol- (yardımcı fiil) olmak (SUK, Sa02-2) (EDPT, 331); [**TürkRun.** bol- “1. olmak, varlık kazanmak 2.olmak, yaratılmak, vücuda gelmek 3. yardımcı fiil” (User, 521: 2010) (*boğuni küñ kul bolıtı* “Halkı carıye ve kul oldu”) (KT D 20); **TürkMan.** bol- “bir şey olmak, olmak” (*nıgoşak boltumuz* “Dinliyeciler olduk”) (Huast. 176); **TürkBuddh.** bol- “ bir şey olmak, olmak” (TT V 26, 109-10); **Türkİslm.** bol- “olmak” (*anıñda basa boldı ikinç onay* ‘Jüpiterden sonra, ikinci gezegen görünmeye başladı’) (KB, 132)]

men Kara-nıñ yig bürt yuñlaklık tvar krgek bolup... “Ben Kara boyundan Yig Bürt bana kullanılacak mal gerekli olup..” (Sa02, 2).

İgle- hastalanmak (SUK, WP03-1); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** igle- “hastalanmak, hasta olmak” (*esen ermek iglemek* “sağlıklı veya hasta olmak”) (M III 13, 16); **TürkBuddh.** igle- “hastalanmak, hasta olmak” (*agır igledi* “Ağır hastalandı”) (Suv. 4,17); **Türkİslm.** igle- “hastalanmak, hasta olmak” (*er igledi* “Adam hasta oldu”) (DLT I, 287)].

men karaçuk ağır iglemiş-te oglum-ka kalmış tavar-ıg ötiglep koıdum “Ben Karaçuk ağır (bir şekilde) hastalandığımda oğluma kalan malı kayıt altına alarak (ona) bıraktı” (WP03, 1)

Öl- ölmek (SUK, Ad03-8); (EDPT, 125); [**TürkRun.** öl- “ölmek” (IrKB 41,57); **TürkMan.** öl- “ölmek” (Huast. 23); **TürkBuddh.** **Türkİslm.** öl- “ölmek” (*ol ogrını öldürdü* “O, hırsızı öldürdü”) (Yurtsever-Erdi, 373: 2007)].

ölginçe köni bışığ tapınsun “Ölünceye kadar doğruluk ve olgunlukla hizmet etsin” (Ad03,8)

Sal- sorumlu olmak (SUK, Mi20-15); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

basıg salıg negüm-e kağılmaz-biz salmaz-biz tip bu budaşırı bahşı-ka tapşurup birtimiz
“Basıg vergisi, salıg vergisi ne olursa (olsun) müdahale etmeyiz, sorumlu olmayız, diyerek
bu Budaşırı Bahşı’ya aktarıp veririz”) (Mi20-15)

Toş- tam olmak, bitmek üzere olmak (SUK, Mi23-3), [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. [buyanlıg] bilge biliglig yivig tolgu toşguka “Erdem ve bilgeliğin teşhizatını tamamlamaya”) (TT V, p.35). Türkİslm. Ø.]

bu borluk-nın tört yıl-ı toşmış-ka “Bu üzüm bağının dört yılı bitmek üzere olduğunda”
(Mi23, 3)

Tug- doğmak (SUK, WP02-6); (EDPT, 465); TürkRun. tug- “doğmak” (*kün tugdı* “güneş doğdu”) (IrKB 26); TürkMan. tug- “doğmak” (*kentü tugmış kılınmış* “kendi (kendine) doğmuş, yaratılmış”) (Huast. I, 14); TürkBuddh. tug- “doğmak” (*tugmak karımak* “doğmak, yaşlanmak”) (TT VIII, D 48); Türkİslm. tug- “doğmak” (*ogul tugdı* “oğlan doğdu”)

şinkuy tutuñ beg-ke küdegüm like- ke kiñeşip aydıñıp keñi-te tugmış burhan kulı atlg ogul-an-ka ögke kañ-ka buyanı tegzün “Şinkuy Tutuñ Beg’e (ile) Güveyim Like’ye danışıp, sorup Kevşi’de doğmuş Burhan Kulı adlı adama, annesine, babasına sevabı ulaşsın” (WP02, 4-5-6)

Ün- yükselmek; görünmek, ortaya çıkmak (Yamada, 1993: 298) (SUK, Mi06-6); (EDPT, 169); [TürkRun. “1. yükselmek, (bitki) çıkmak, boy vermek, kalkmak, tırmanmak 2. (düşman saflarının) içinden çıkmak, sıyrılmak, (delip) geçmek” (User, 535: 2010) (*yaş ot ündi* “Taze ot çıktı”) (IrKB 53); TürkMan. ün- “kalkmak, yükselmek, ortaya çıkmak” (*kısıg oruntakılar barça üntiler* “Dar yerdekilerin hepsi kalktılar.”); TürkBuddh. ün- “kalkmak, yükselmek, ortaya çıkmak” (ört yalın ünér “alev çıkar”) (U II 25, 27); Türkİslm. ün- “(bitki) çıkmak” (ot *ündi* “Ot çıktı”) (DLT I, 169)]

kin öñtün ög bitigi ünser yorımzun buçung bolzun “(bundan) Sonra orijinal belgeyi ortaya çıkarsa geçerli olmasın, hükümsüz olsun” (Mi06, 5-6)

Üntür-, ündür- getirmek; göndermek, çıkmak, yükseltmek (Caferoğlu, 1968: 273) (SUK, RH07-5); (EDPT, 181); [**TürkRun.** üntür- “1. yükseltmek 2. tan atmak” (User, 2010: 535) (*Bolçuka tañ üntürü tegdimiz* “Bolçuya tan atarken vardık”) (T 35); **TürkMan.** “yükseltmek, bir şeye sebep olmak ” (TT III 122); **TürkBuddh.** “yükseltmek, bir şeye sebep olmak ” (*etöz üze yaruk üntürmiş kergek* “Vücut üzerine ışığı getirmeye sebep olmak gerek”) (TT V 6); **Türkİslm.** üntür- “(bitki) çıkartmak, sebep olmak” (*ol anı evke üntürdi* “O, onu eve gitmesine sebebp oldu”) (DLT I, 225)]

bu yir-ke neçe urug baǵsar ikeǵü teñ ündürüp tarır-biz “Bu yere ne kadar tohum batsa (ekilse) ikimiz eşit (miktarda) getirip ekeriz” (RH07, 5-6)

Yan- dönmek, geri dönmek (SUK, Mi19-17) (EDPT, 941); [**TürkRun.** yan- “dönmek, geri dönmek” (kırkızda yantımız “Kıkızdan geri döndük”) (T 28); **TürkMan.** yan- “dönmek, geri dönmek” (*yana yanıp* “yine geri dönüp”) (U 16, 2); **TürkBuddh.** yan- “dönmek, geri dönmek” (U II 40, 102-3); **Türkİslm.** yan- “dönmek, geri dönmek” (*er yoldın yandı* “Adam yoldan geri döndü”) (DLT III, 64)].

men taşığ yanıp kelip turı-ka tölep birsr-men “Ben Taşığ geri dönüp öderim”(Mi19, 17)

Yarıl- delinmek (SUK,Lo03-4); (EDPT, 905); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** yarıl- “yarılmak, parçalanmak” (*ölüg yarılı* “Ceset parçalandı.”) (M I 5, 8); **TürkBuddh.** yarıl- “yarılmak, parçalanmak” (*yir yarılzun* “Yer yarılsın”) (U I 37, 17); **Türkİslm.** yarıl- “yarılmak, parçalanmak” (*kap yarıldı* “Kap yarıldı”) (DLT III, 77)]

kap yarılısar kölük bertinser “deri çanta yarılrsa (parçalansa) yük hayvanı yaralansa” (Lo03, 4)

Yaş- kaybolmak (SUK, Mi03-3); (EDPT, 976); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** yaş- “saklanmak” (*alku yaşarlar yokadur* “Hepsi saklanır ve ortadan kaybolurlar”) (TT VI 97-8); **Türkİslm.** yaş- “saklanmak” (*kara yir katında yaşıp yatgu tüz* “Kara toprak altında yatıp sırt üstü gizlenecektir”) (Arat, 111: 1998) (KB, 1427)].

men kity kay-a-nıñ suñ(...) atlg kıty oglan-ım *yaşıp* kaç kün-te tilep tapışmtın turur “Ben Kity Kaya’nın sun.. adlı Çinli kölem kaybolup kaç günden biri aradığım alde (hala) kendisi hala bulunmamıştır” (Mi03, 1-2-3-4)

2.4.3. Kılış

Adır- ayırmak, bölmek, sınırlandırmak, (bir şeyi başka bir şeyden) ayırmak (SUK, Sa02-10) (EPDT, 66); [**TürkRun. Ø; TürkMan. adır-** “ayırmak, fark etmek” (*yarukug karag adırgalı* “ışığı ve karanlığı ayırmak için”) (Huast. 9-10); **TürkBuddh. adır-**“ayırmak, fark etmek” (*isig özlerinte adırdımız erser* “eğer canlıları canlarından ayırırsak (öldürürsek)” (TT IV 8, 63); **Türkİslm. adır-**“seçmek, ayırmak” (*ol edgüni yavlaktan adırdı* “O, iyiyi kötüye tercih edip birbiriden ayırdı”) (DLT III 228); (*adırgan yaraglıg yaragsız kişig* “yararlı ve yararsız insanları birbiriden ayırmak”) (KB, 2236)].

öñtün yıñak toyıçak yiri adırar “Doğu tarafında (sınırı) Toyıçak’ın yeri ayırır (sınırlandırır)” (Sa02, 9-10)

Asıra- (<Moğ. *asara-*) beslemek, bakmak (SUK, Ad03-26); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.**].

edgü asırap “iyi besleyip” (Ad03, 26)

Ay- “emretmek, söylemek, buyurmak” (SUK, Ad03-6); (EPDT, 266); [**TürkRun. ay-** “1. demek, söylemek, açıklamak 2. talimat vermek, buyurmak 3. yol göstermek, öğütlemek, danışmanlık yapmak ” (*öd teñri aysar* (Tanrı zamanını emrettiği zaman (bütün insanlar ölür)’) (KT K 10); **TürkMan. ay-** “emretmek, söylemek, sormak, buyurmak” (Teñri aymış ötçe biligçe yorımadımız erser “eğer biz tanrının buyurduğu öğüt ve bilgi uygun hareket etmezsek”) (Huast. 326-8); **TürkBuddh. ay-** “emretmek, söylemek, sormak, buyurmak” (*öñi öñi kazganç kılmak ayu birdiler* “Kâr yapmak için bir sürü yol söylediler”) (PP 13, 1-6); **Türkİslm. ay-** “emretmek, söylemek, sormak, buyurmak” (*ol maña söz aydı* “Bana bir söz söyledi”) (DLT I, 174)]

aşın yip aymış iş-in kılıp “yemeğini yiyerek söylemiş olduğu işi yaparak” (Ad03, 6)

Ayıt-, ayıt-, ayıt-, ayt-, ayıt- söylemek, sormak, rica etmek, dikte etmek (SUK, Sa01-12); (EPDT, 268); [**TürkRun. ayıt-** “söylemek, demek, ad vermek (User, 2010: 518); (*arkış kelmedi anı ayıtayın tip süledim* “Temsilci gelmediği için onda nedenini sormak amacıyla sefer düzenledim”) (BK D 41); **TürkMan. ayıt-** “söylemek, sormak, rica etmek” (*tip sizik aytsar* “eğer biri şüphelenmiş şekilde sorarsa”) (MI 19, 11); **TürkBuddh. Ø; Türkİslm. ayıt-, aytur-**“ söylemek, sormak” (*ol kişi maña söz ayıttı* “Bana soru sordu”) (DLT I, 215)].

ayıtgalı istegeli sakınsar savları yorımazun “Ricacı ve istekli olmayı düşünürlerse itirazları geçersiz olsun.” (Sa01, 12-13)

Ayıtış-, aytış-, aytış- anlaşmak, sözleşmek (SUK, Ad02-2) (EPDT, 268); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm.** ayıtış “iki adamın birbirlerine sıhhat durumlarını sormaları” (DLT I, 113).]

men titso akam ancuk bile aytışıp.. “Ben Titso ağabeyim Ançuk ile anlaşıp..” (Ad02, 2)

Bertin- yaralanmak (SUK, Lo03-4); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm.** “berelenmek, el yorgunluk peyda etmek” (Atalay DLT IV, 85 : 1991) (*elig bertindi* ‘eli berelendi’) (DLT II, 237)].

kap yarılşar kölük bertinşer “deri çanta yarılşsa (parçalansa) yük hayvanı yaralansa” (Lo03, 4)

Bil- (bir şeyi) bilmek, tanımak; sorumlu olmak (Matsui, 2005: 50) (SUK, Sa25-19); (EDPT, 330); [**TürkRun.** “1. bilmek, bilgi sahibi olmak 2. öğrenmek, bilgi edinmek 3. tanımak, bilip ayırmak, seçmek, idrak etmek” (*bilig bilmez kişi* “cahil insan”) (KT G 7); **TürkMan.** bil- “bilmek” (*bilmez kişi* “cahil insan”) (M I 9, 18); **TürkBuddh.** bil- “bilmek” (*bir bilge nom bilir er* ‘bir bilge doktrini bilen adam’) (PP 14, 2-3); **Türkİslm.** bil- “bilmek” (*ol bilig bildi* ‘O, erdemi bildi’) (*kulak eşitse köñül bilir* ‘Kulak eşitse zihin bilir’) (DLT I, 212)].

yalgan-ı bolsar men kalımdu bilürmen “Yalanı olursa ben Kalimdu bilirim (sorumlu olurum)” (Sa25, 19)

Biliş- ortaklaşa sorumlu olmak (SUK, RHO11-10); (EDPT, 345); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm.** “bilişmek, tanımak” (DLT I, 367); (*bilişi yok erse* “tanışıklığı yoksa”) (KB, 492)].

alım birim kelze irker [ikirer] tñ bilişip tñ birürbüz “Vergi gelirse her ikisi de eşit ortaklaşa sorumlu olup eşit (şekilde) versinler” (RHO11, 10-11)

Biti-, biđi- yazmak (SUK, Sa04-24); (EDPT, 299); [**TürkRun.** biti- “yazmak” (*beñgü taş tokıtdım* ‘ebedi taşı hâkettim, yazdım’ (KT G 12); **TürkMan.** biti- “yazmak” (*bitidim* ‘yazdım’) (M I 28, 22); **TürkBuddh.** biti- “yazmak” (*bitideçi bitideçi* “(bu sutrayı) yazacak veya yazdıracak”) (Suw. 447, 17); **Türkİslm.** biti- “yazmak” (*er bitig bitidi* “adam mektup yazdı” (DLT II, 325)]

men bg tog<r>ıl bitidim “Ben Beg Tugrı yazdım” (Sa04, 24)

Büdür- tam olarak vermek, gerçekleştirmek (SUK, M i17-10) (EPDT, 308); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.].

bu bitig-ni kim alıp kesler negü-kem-e tldamayın būdürüp birür-biz “Bu belgeyi kim alıp gelirse hiç yalan söylemeden (istediğini) tam olarak veririz” (Mi17, 10)

Çiş- çizmek; *nişan çiş-* imzalamak (SUK, RH13-16); (EPDT, 432); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. çiz- “çizmek” (*yir çızıp* ‘yere çizgi çizip’) (Hüen-ts. 36); Türkİslm. Ø.]

nişan çişip biğig birdim “İmzalayıp belgeyi verdim” (RH13,16)

[**Edle-**], **etle-** işlemek, ekip biçmek, bir şeyi alıp yararlı, kullanışlı bir şeye dönüştürmek (SUK, Mi21-5) (EPDT, 59); TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. “işlemek, bir şeyi alıp yararlı, kullanışlı bir şeye dönüştürmek” (*ol edledi neñni* “O, nesneyi işledi (ürün haline getirdi)”) (DLT I, 286)]

toñuz yıl edlemiş-ke altmış tmbin süçüg yak-a-nı köni birir men “Domuz yıl (toprağı) işlemek için altmış tembin tatlı şarabı kira bedeli olarak dürüstçe veririm” (Mi21, 5-6)

İgele-, igile- üstesinden gelmek; yönetmek, kontrol etmek (SUK, PIO1-19); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]

yitik kün-tin kişser men kaytso tu igelep alıp kün 'egsükin köni birürmen “Yedi günden fazla (süre) geçerse men Kaytso Tu (bu durumun) üstesinden gelip (gereken parayı) alıp hepsini veririm” (PIO1, 19)

İl- tutmak, elinde tutmak, alıp götürmek (Yamada, 1993: 258); bir şeyi yakalamak, asmak (SUK, Ad02-9); (EPDT, 125); [TürkRun. Ø; TürkMan. il- “tutmak, bir şeyi yakalamak, asmak” (*boğulmaklıg ilgü tükke sırlmışlarka* “asılmış, tutulacak köke tutunmuşlara”) (TT III 52-3); TürkBuddh. il- “tutmak, bir şeyi yakalamak, asmak” (*kalın yekler tegirmileyü avlap iltiler* erki “Kalabalık şeytanlar etrafını çevirerek tuttular”) (U IV 20, 233); Türkİslm. “ilişmek, takılmak” (*tike tonug ildi* “Diken elbiseye takıldı”) (DLT I, 169)].

bükünki kün başlap inim antso-ni ilip tarđıp çam çarım kılmaz-men “Bugünden başlayarak küçük kardeşimi kendime alıp götürerek ve elinde tutarak (ona) sıkıntı yapmam” (Ad02, 9-10)

İste-, işde-, izde-, ist-, izd- istemek, talep etmek, arzu etmek (SUK, Sa03-12) (EDPT, 243); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. iste- “istemek, talep etmek, arzu etmek, aramak, araştırmak” (*isteyü sakınsarmen* “araştırarak düşünürsem”) (Hüen-ts 1961); Türkİslm. iste- “aramak” (DLT I, 272)]

..ogulumuz kızımız ayıtmazun *istemezün* “..oğlumuz kızımız dava ve talepte bulunmasınlar.”
(Sa03, 12)

İşlet-, işleğ- çalıştırmak, iş yaptırmak (SUK, P102-8) (EDPT, 263); [TürkRun. Ø; TürkMan. işlet- “çalıştırmak, iş yaptırmak” (*edgü kılınçlıg ıslarıg işlettiñiz* “İyi işler yaptırdınız”) (TT IV 10, 8); Türkİslm. işlet- “çalıştırmak, iş yaptırmak” (*ol anar iş işletti* “O onlara iş yaptırdı”) (DLT I, 265)]

yogun iş işletser men il-nin tutug yañınça birürmen “Yoğun iş (yaptırarak) çalıştırsam
rehinlere için olan örfi hukuka göre veririm” (P102, 7-8)

[Karıla-], grıl- “karı” ölçü birimini kullanarak ölçü alma (SUK, Sa29-7); (EDPT, 659); [TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. karıla- “‘karı’ ölçü birimini kullanarak ölçme” (*ol yirig karıladı* “o araziye ölçtü”) (DLT III, 324)]

men bedrüz bir 'eksük-süz tükel snp kırıp birdim “Ben Bedrüz bir eksiksiz sayıp karı
ölçüsüyle ölçüp birdim” (Sa29,7)

Katıl-, kağıl- müdahale etmek, karışmak, burnunu sokmak (EDPT, 601); (SUK, WPO1-8); [TürkRun. katıl- “1.katılmak, eklenmek, karışmak 2. Askeri birliğe katılmak, müttefik olmak” (*kan süsü [birle] katıltum* “Kağanın ordusuyla birleştım.”) (Şu.N. 7); TürkMan. katıl- “karışmak, katılmak, birleşmek,” (*ol ödün katıldı* “Sonra diğeriyle karıştı”) (Huast. I 7); TürkBuddh. katıl- “karışmak, katılmak, birleşmek” (*İl bulgakın katıldımız erser* “halkın ayaklanmasına karıştıysak”) (TT IV 10, 18); Türkİslm. katıl- “karışmak, katılmak, birleşmek, cinsel ilişkiye girmek” (*arpa üğür birle katıldı* “Arpa mısırla karıştı.”) (DLT II, 121)]

ögey anamız biz-ke tğir alır-biz tip almazun katılmazu-lar “Üvey anamız bize düşer diyerek
almasımlar, karışmasımlar” (WPO1-8)

Kiñeş- müzakere etmek, danışmak (SUK, WP02-4); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** keñeş- “tavsiye vermek” (*kiñeş bir yarağı ne ol ay toña* “Bu işte senin bilgin ile mütenasip bir tavsiyede bulunmanı istiyorum” (Arat, 1998: 254); (KB, 348)]

şinkuy tutuñ beg-ke küdegüm like- ke kiñeşip aydıñıp keñi-te tuğmış burhan kılı atlıg ogul-an-ka ögke kañ-ka buyanı tegzün “Şinkuy Tutuñ Beg’e (ile) Güveyim Like’ye danışıp, sorup Kevşi’de doğmuş Burhan Kılı atlıg adama, annesine, babasına sevabı ulaşsın” (WP02, 4-5-6)

Kesiş- (anlaşmayı) sonuçlandırmak, sonuca bağlamak; kesişmek (SUK, Sa04-7) (EDPT, 752); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** kesiş- “ bir şeyi kesmeye yardım etmek” (*ol maña yıgaç kesişti* “O, bana ağaç kesmede yardım etti”) (DLT II, 101)]

üç miñ biş yüz kuanpu-ka kepezi birle kesişdimz “3500 kuanpuya pamuğa ile anlaştık” (Sa04-7)

Kıl- kılmak, yapmak, yrd. fiil (SUK, Sa02-6); (EDPT, 616); [**TürkRun.** kıl- “yapmak, kılmak, etmek” (*çıgañ bodunıg bay kılum* “Yoksul milleti zengin yaptım”) (KT G 10); **TürkMan.** kıl- “yapmak, kılmak, etmek” (*kılınçın kılı umaz biz* “Yaptıklarını yapmayız”) (Huast. 322); **TürkBuddh.** kıl- “yapmak, kılmak, etmek” (*ayıg kılınç kılur* “Kötü iş yapar”) (PP 2, 1); **Türkİslm.** kıl- “yapmak, kılmak, etmek, olmak” (*oş mundag kıl* “Tam olarak böyle yap”) (DLT I, 44)]

bu bitig kılmuş kün üze men kutlug taş üç yüz otuz kunpunı egsüksüz tükel snp birtim. “Bu belgenin yapıldığı gün Ben Kutlug Taş 325 kunpuyı eksiksiz, tam sayarak verdim” (Sa02, 6-7)

Kiç- geçmek, geç kalmak (SUK, PI01-18); (EPDT, 694); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** klç- ‘geç kalmak, yavaş olmak” “(*er kiçti* (“Adam iş konusunda yavaştı” (DLT III, 180)]

yiti kün-tin kiçser men kaytso tu igelep alıp kün ’egsükin köni birürmen “Yedi günden fazla (süre) geçerse ben Kaytso Tu (bu durumun) üstesinden gelip (gereken parayı) alıp hepsini veririm” (PI01, 18-19)

Kögür- getirmek, sunmak (SUK, Mi01-18); (EDPT, 713); [**TürkRun.** kögür- “getirmek” (“*yolta at kögürmiş* “yoldan at getirmiş”) (ETY II, 66); **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** kögür- “getirmek” (U II 73, 3-4); **Türkİslm.** Ø.]

ıduk-kut-ka bir altun yastuk kögürüp koço balık ayguçı-ka bir kümüz yastuk birip ağır kyn-ka tegzün-ler “Idukkut’a bir altın yastuk sunup koço şehrinin kumandanına bir gümüş yastuk verip ağır cezaya çarptırılırlar” (Mi01, 18-19-20)

Köm- (toprağı) işlemek, gömmek (SUK, Sa10- 4) (EDPT, 721); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** köm- “gömmek, (ölüyü) gömmek” (*ol ölügni kömdi* “O, ölüyü gömdü”) (DLT II, 27)]

maña teger aldı er kömer borlukumnu sultan PYM-ka togru tomıldı sağtım “Bana düşen işlemek için altı kişinin gerektiği bağımlı Sultan PYM’E dürüstçe sattım” (Sa10, 4-5)

Ötigle- kaydetmek, not etmek (SUK, WP03-1); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** Ø.]

men karaçuk ağır iglemiş-te oglum-ka kalmış tavar-ıg ötiglep ko tđdım “Ben Karaçuk ağır (bir şekilde) hastalandığımda oğluma kalan malı kayıt altına alarak (ona) bıraktı” (WP03, 1)

Sana-, sn-, sna- saymak, hesap etmek, ödemek, taksitle ödemek (SUK, Sa02-8); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** sana- “saymak, hesap etmek” (*ülgülegeli sanagalı bolgay* “Ölçme ve sayma mümkün olacak”) (Usp. 80, 2); **Türkİslm.** sana- “saymak, hesap etmek” (*ol koyın sanadı* “O, koyunlarını saydı”) (DLT III, 274)]

bu bitig kılmış kün üze men kutlug taş üç yüz otuz kunpunı egsüksüz tükel snp birtım. “Bu belgenin yapıldığı gün Ben Kutlug Taş 325 kunpuyı eksiksiz, tam sayarak verdim.” (Sa02, 6-7,8)

Sat-, sağ-, st-, sđ- satmak (SUK, Sa02-5) (EDPT, 798); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** sat- “satmak” (*etin kanın satar* “(kasaplar) etler ve kanlarını satar) (PP 3, 4-5); **Türkİslm.** sat- “satmak” (*ol tavar sattu.* “O, malları sattı”) (DLT II, 295)]

içim kancuk bile tüz ülüş-lüg iç [=üç] sıg yirim atı kutlug taş-ka toguru tomıldı sağım “Ağabeyim Kançuk ile eşit parçadan oluşan yerimin üç şığının Kutluk Taş’a dürüstçe sattım” (Sa02, 3-4-5)

Soy- soymak, yağma etmek, çalmak (SUK, Mi03-7); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** soy “bir hayvanın derisini yüzmek” (*er koyug soydı* “Adam koyunun derisini yüzdü”) (DLT III, 244)].

bu tonug soyup almış-ka kulum ölti tip men kıty ky-a çamlasar “Bu elbiseyi çalıp aldığımda kölem öldü diyerek men Kıty Kya ile kavga etsem” (Mi03, 7)

Tap- bulmak (SUK, Mi03-6) (EDPT, 435); [**TürkRun. Ø; TürkMan. tap-** “bulmak” (*kutgargu tınlıglarığ tapdukta* “kurtarılacak canlıları bulduğunuzda”) (TT III, 61); **TürkBuddh. tap-** “bulmak” (U II 36, 43); **Türkİslm. tap-** “bulmak” (*ol neyni tapdı* “O, (aradığı) şeyi buldu”) (DLT II, 3)]

....atlg kıty oğlan-ı taştın sın-ka kañlı yolın körgeli barıp bir böz ton *tapıp* kelmiş “...adlı
Çinli adam dış mezarlığa araba yoluna bakarak gidip pamuklu bir elbise bulup gelmiş”
(Mi03, 5-6-7)

Tapış- bulma, birinin birini bulması (SUK, Mi03-3); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.**]

men kity kay-a-nıñ sung(...) atlg kıty oğlan-ım yaşıp kaç kün-te tilep *tapışmtın* turur “Ben
Kity Kaya’nın Sung... adlı Çinli kölem kaybolup kaç günden biri aradığım alde (hala)
kendisi hala bulunmamıştır” (Mi03, 1-2-3-4)

Tapla-, tapl-, tpl beğenmek, istemek, arzu etmek (SUK, Sa02-14) (EDPT, 440); [**TürkRun. tapla-** “uygun bulmak, onaylamak, beğenmek, hoşlanmak” (User, 531: 2010) (*tapladukumin tutarmen* “Beğendiğimi alırım”) (IrkB 3); **TürkMan. tapla-** “beğenmek, hoşlanmak, memnun olmak” (*neñ taplamagay* “Hepsi memnun olmayacak”) (TT II 6, 26); **TürkBuddh. tapla-** “beğenmek, hoşlanmak, memnun olmak” (*tigin alkunı taplamadı teg taluy ögüzke kirmişig tapladı* “Prens (diğer önerilerin) hepsini beğenmedi tek denizde gemiye binmeyi beğendi) (PP 15, 2-4); **Türkİslm. tapla-** “beğenmek, hoşlanmak, memnun olmak” (*ol tonug tapladı* “O, elbiseyi beğendi”) (DLT III, 293)]

özi tarızun taplamasar adın kişi-ke ödkürü saǵzun “Kendisi tarım yapmak istemezse
başkasına satsın” (Sa02,14)

Tarı- tarım yapmak, tarlayı sürmek, toprağı işlemek (SUK, Sa02-14) (EDPT, 532); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. tarı-** “tarım yapmak, tarlayı sürmek, toprağı işlemek” (*tarıg tarımak* “buğday ekmek”) (PP 13, 3-4); **Türkİslm. tarı-** “tarım yapmak, tarlayı sürmek, toprağı işlemek” (*ol tarıg tarıdı* “O, buğday ekti”) (DLT III, 262)]

özi tarızun taplamasar adın kişi-ke ödkürü saǵzun “Kendisi tarım yapmak istemezse
başkasına satsın” (Sa02, 14)

Tart-, tarđ- tartmak, (bir şeyi) çekmek, sürüklemek (SUK, Sa05-7); [**TürkRun. Ø; TürkMan. Ø; TürkBuddh. tart-** “çekmek” (*ışıgag tartgaymen* “İpi çekeceğim”) (TT X, 436); **Türkİslm. tart-** “tartmak” (*ol yarmak tarttı* “O, madeni parayı tarttı”) (DLT III, 426)]

men oǵmış tog<r>ıl yme tükel tarđıp altım “Ben Oşmış Tog<r>ıl yine (kümüşün) hepsini
tartıp aldım” (Sa05, 7)

Tegin- saygı ve hürmetle bir şeyi yapmak, yaklaşmak, erişmek (Caferoğlu, 1968: 231) (SUK, Mi28-17); (EDPT, 484); [**TürkRun. Ø; TürkMan.** “teşebbüs etmek, girişmek ”(*ötünü tkinürmen* “Soru sormaya teşebbüs ederim”) (TT IX 54); **TürkBuddh.** “ulaşmak, erişmek, teşebbüs etmek, hissetmek (skr. Vedāna)” (“*kurtulmak yolka teginelim* “Kurtulma yoluna erişelim”) (PP 52, 1-2); **Türkİslm. Ø.]**

bu bitig-ni men buyan temür öz iligin bitiyü teginim “Bu belgeyi ben Puyan Temür kendi elerimle saygılarımla yazdım” (Mi28, 17)

Tegşürüş-, teşğürüş- değiştirmek, başkalaştırmak (SUK, RH03-3) (EDPT, 488); [**TürkRun. Ø; TürkMan.** tegşürüş- “başkalaştırmak, değiştirmek” (*körk meñiz tegşürmek* “birinin görünüşünü değiştirmek”) (M I 25, 29-30); **TürkBuddh. Ø; Türkİslm. Ø.]**

töküz-teki tarıg tarımak-ka yirni kayımtu- ka tegşürüp üşülüşüp//// “Töküzdeki buğday ekimi için olan yeri Kayımtu ile değişip anlaşıp” (RH03, 3)

Tegür- iletmek, getirmek, ulaştırmak, götürmek (SUK, Lo18-8) (EDPT, 485); [**TürkRun.** tegür- “ulaştırmak, götürmek” (*şantun yazıka taluy ögüzke tegürtim* “Şantun ovasına ve denize ulaştırdım”) (T 18-19); **TürkMan.** tegür- “iletmek, getirmek, ulaştırmak, götürmek” (*yaruk teñri yiriñe tegürdeçi* “Işık Tanrıların ülkesine ulaştırmak” (M I 26, 17-8); **TürkBuddh.** tegür- “iletmek, getirmek, ulaştırmak, götürmek” (*taluy ögüzke kızıgına tegürdi* “Deniz kıyısına ulaştırdı”) (PP 52, 4-5); **Türkİslm.** tegür- “ulaştırmak, iletmek, getirmek” (*ol maña begdin söz tegürdi* “O, bana beyden söz getirdi”) (DLT II, 84)]

koço-ka tegürüp birür<men> “Koço’ya getirip veririm” (SUK, Lo18, 8)

Tıd- engellemek, önlemek (SUK, Sa19-10); (EDPT, 450); [**TürkRun. Ø; TürkMan.** tıd- “engellemek, önlemek, kısıtlamak” (*nomug törüg yadturmatın tıdtımız* erser “Töreyi ve doktrini yaymayarak (insanlara gitmesini) engellediysek”) (Huast.74-5); **TürkBuddh.** tıd- “engellemek, önlemek, kısıtlamak” (*kün ay yarukın tıda katıglanır* “Güneş ve ayın ışığını engellemeye uğraşır”) (TT I 27); **Türkİslm.** tıt- “engellemek, önlemek” (*ol anı tıttı* “O, onu engelledi.”) (DLT II, 292)]

taplasar özi tutzun taplamasar adın kişike ötkürü birzün kim yme tıdmazun “Arzu ederse kendi tutsun, arzu etmezse başka kişiye devrederek satsın” (Sa19, 10)

Tıt- yırtmak, parça parça etmek (SUK, Mi07-7); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** tıt- “parçalamak, (bir elbiseyi) lime lime etmek” (*ol et tuttu* “o eti lime lime etti”) (DLT II, 292)]

ög bitigin tıtp basa tog<r>ıl –ka çamım yok “Orijinal belgeyi yırtıp Basa Togrıl’la bir iligili bir şikayetim yok” (Mi07, 7)

Tile- (bir şeyi) aramak, istemek, dilemek (SUK, Mi03-6); (EDPT, 492); [**TürkRun.** tile- “istemek, dilemek” (*yırçı tiledim* “Rehber istedim”); **TürkMan.** tile- “(bir şeyi) aramak, istemek, dilemek” (*barça kişiler inça tileyürler* “bütün insanlar böyle isterler”) (M I 23, 30-1); **TürkBuddh.** tile- “(bir şeyi) aramak, istemek, dilemek” (*urı ogul tileser* “erkek çocuk isterse”) (U II 15, 3); **Türkİslm.** tile- “aramak, istemek, dilemek” (*ol anı tiledi* “O, onu aradı”) (DLT III, 271)]

men kity kay-a-nıñ sung(...) atlg kity oğlan-ım yaşıp kaç kün-te tilep tapışmtın turur “Ben Kity Kaya’nın Sung.. adlı Çinli kölem kaybolup kaç günden biri aradığım alde (hala) kendisi hala bulunmamıştır” (Mi03, 6)

Tutuz- emanet etmek, devretmek (SUK, Sa19-7); [**TürkRun.** tutuz “tutturmak, yakalatmak” (Tekin, 2008; 178) (*..tutuztı.. ekisin özi altuzdı* “..yakaladı.. ikisini tutsak aldı.”) (KT, D38)]

taş gra atlg türk gra-başımın an tirek-ke tutuzu birtim. “Taş Gra adlı güçlü kölemi An Tirek’e devrederek verdim” (Sa19, 7)

Tur- (yrd. fiil) kalkmak, durmak (SUK, Mi03-4); (EDPT, 530); [**TürkRun.** tur-kalkmak, ayağa kalkmak; bekçilik, muhafızlık yapmak, nöbet tutmak (User, 2010: 534) (*üze tuman turdı asra toz turdı* “Üstte duman kalktı aşağıda toz kalktı.”) (IrkB, 15); **TürkMan.** (yrd. fiil) kalkmak, ayağa kalkmak, durmak (*bu taş ertünjü ağır turur* “Bu taş çok ağırdır”) (U I 8, 4-5); **TürkBuddh.** (yrd. fiil) kalkmak, durmak (*ıglamanı turuñ* “Ağlamayın, kalkın”) (PP. 60, 1); **Türkİslm.** tur- “kalkmak, ayağa kalkmak, durmak” (*er yokaru turdı* “Adam ayağa kalktı”) (DLT II, 6)]

men kity kay-a-nıñ sung(...) atlg kity oğlan-ım yaşıp kaç kün-te tilep tapışmtın turur “Ben Kity Kaya’nın sun...adlı Çinli kölem kaybolup kaç günden biri aradığım alde (hala) kendisi hala bulunmamıştır” (Mi03, 1-2-3-4)

U- muktedir olmak, yapabilmek, edebilmek (SUK, EmO1-12); (EDPT, 2); [**TürkRun.** u- “muktedir olmak, yapabilmek, edebilmek” (*kamşuyu umatın* “kıınıldıyamadan”) (IrkB 16); **TürkMan.** u- “muktedir olmak, yapabilmek, edebilmek” (*sözleyü umagay* “Konuşamayacak”) (M I 15, 2-3); **TürkBuddh.** u- “muktedir olmak, yapabilmek, edebilmek”

(*birü umadı* “Veremedi”); **Türkİslm.** u- “muktedir olmak, yapabilmek, edebilmek” (*ugan Teñri* “her şeye gücü yeten Tanrı”)]

oglan-larım birle sığışu yaraşu umasar “Oğlanlarım ile anlaşamazsa, uyum sağlayamazsa”
(EmO1, 12)

Ur- eklemek, koymak (SUK, Lo01-4) (EDPT, 194); [**TürkRun.** ur- “1. vurmak, 2.okla vurmak, okla vurarak yaralamak 3. (hayvan) vurmak 4. kurmak, tesis etmek 5. yazmak” (User, 535: 2010) (*yelme kargu edgüti urgıl* “Atlı devriyeleti ve gözetleme kulelerini iyi yerleştir”) (T 34); **TürkMan.** ur- “koymak, vurmak, kurmak” (*bir kapanda urup kigürdiler* “Bir tabağa koyup getirdiler”) (U I 7, 4-5); **TürkBuddh.** ur- “koymak, kurmak” (PP 34, 3); **Türkİslm.** ur- “koymak, dövmek” (*ol kulin urdı* “O, kölesini dövdü”) (DLT I, 165)]

elig kanpu başınta urup yuz elig kanpu birür men “50 kanpu sermaye 150 kanpu koyup veririm” (Lo01, 4)

Üleş-, ıleş- bölerek dağıtmak, paylaşmak (SUK,Ad02-13); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** üleş- “bölerek dağıtmak, paylaşmak” (*olar ikki tavarın üleşdi* “onlar ikisi mallarını paylaştı”) (DLT I, 189)]

ogul-um smbodu bile tüz üleşip alzun-lar “Oğlum Smbodu ile eşit oranlarda paylaşıp alsınlar” (Ad02, 12-13)

Üş- ödemek (SUK, Mi 19-15); (EDPT, 279); [**TürkRun.** üz- “kırmak, koparmak” (User, 346: 2010) (*yinçge eriklig üzgeli ucuz* “İnce olanı kırmak kolaydır.”) (T 13); **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** üz- “parçalamak, ayrı ayrı parçalara bölmek, küçük parçalara bölmek” (*adinagunun isig özin üzüp* “başkalarının vücutlarını parçalayıp”) (TT IV 10, 10-11); **Türkİslm.** üz- “kırmak, kemek” (bu sözni eşitgil sözün munda üz “Bu sözü dinle sözünü burada kısa kes” (KB, 153)]

birimim-ni turı üşser bu borluk turı-ka töleş bolşun “Vergimi Turı öderse bu üzüm bağı Turı’ya telafi ücreti olsun.”

Yantur-, **yañdur-** iade etmek (SUK, Mi 19-18); çevirmek, geri döndürmek (Caferoğlu, 1968: 284) (EDPT, 947); [**TürkRun.** yantur- 1. döndürmek 2. (orduyu) geri çekmek 3. acıyı içie gömmek, bastırmak (User, 2010: 536) (*yanturtımız* “orduyu geri döndürdük”) (T 45); **TürkMan.** “geri dönmek, geri getirmek” (*yanturtuğuz ayıg kılınçtan* “Kötü amelden döndündünüz”) (TT III 127); **TürkBuddh.** yantur- “geri dönmek, geri getirmek” ([*amartapatr sögitniñ hwasın yanturup* “Amartapatr ağacının çiçeğini geri getirip”) (TT X 491-2); **Türkİslm.** yantur- “geri göndemek” (*ol anı evke yanturdı* “O, onu eve geri gönderdi.”) (DLT III, 98)]

men turi borlug-nı yañdurup birür men “Ben Turi üzüm bağını geri iade edip veririm” (Mi 19, 18)

Yar- yarmak, bölmek (SUK, WP04-13) (EDPT, 955); [**TürkRun.** Ø. **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** yar- “yarmak, bölmek” (*kabarmış etin yara biçip* “kabarmış etini yararak keserek”) (U III 45, 12); **Türkİslm.** yar- “bölmek, yarmak” (*er ıgaç yardı* Adam ağacı yardı”) (DLT III, 57)].

//// yarıp öñdün yanın çurkuş-ı bile trbiş-ka birip “bölüp doğu tarafını Çurkuş ile Trbiş’e verip” (WP04, 13)

Yarat-, yarağ-, yrat, yrđ- yaratmak, temin etmek, satın almak; beğendirmek, kendisine göstermek (Caferoğlu, 1968: 286) (SUK, Sa02-19) (EDPT, 960); [**TürkRun.** yarat- “yapmak, yaratmak, düzenlemek” (*az kırkız bodunug itip yaratıp keltimiz* “Az ve Kırgız halklarını nizama düzene sokup geldik”) (Tekin, 57: 2008) (BK D17); **TürkMan.** yarat- “yapmak, yaratmak, düzenlemek” (*yirig teñrig kim yaratmış* “Yeri, Tanrıyı kim yaratmış”) (Huast. 167-8); **TürkBuddh.** yarat- “yapmak, yaratmak, düzenlemek” (*itgeli yaratgali* “düzenleyerek, yaratarak”) (TT VI 80); **Türkİslm.** yarat- “yapmak, yaratmak, düzenlemek” (*bu etükni maña yarattı* “Bu eteği bana (göre) düzenlidi”) (DLT II, 315)]

kutlug taş-ka yarağu birip alzun-lar “Kutluk Taşa yeri gösterip verdikten sonra alsınlar.” (Sa02, 19)

Yığ- yığmak, biriktirmek, toplamak (SUK, Lo17-6); (EDPT, 897); [**TürkRun.** yığ- “toplamak, bir araya getirmek” (*yıggıl tidi yıgmış ben ertim* “bir araya getir dedim. (Biaraya getireni) ben idim.”) (T 5); **TürkMan.** yığ- “biriktirmek, toplamak” (*öglerin köñüllerin yıgtınız* “zihinlerini ve düşünlerini topladınız”) (TT III, 31); **TürkBuddh.** yığ- “toplamak, biriktirmek” (*köñülüñ yığ* “düşüncelerini topla”) (TT I 222); **Türkİslm.** yığ- “toplamak, yığmak, bir şeye engel olmak, alıkoymak” (*er öziñe yarmak yıgındı* “Adam kendisi için para biriktirdi”) (Erdi-Yurtsever, 690: 2007)]

sekizinç ayın kuintu-ga yıgıp birür men “Sekizinci ay biriktirip Kuintu-ka veririm” (Lo17, 6)

Yi- yemek (SUK, Sa11-9); [**TürkRun.** yi- “yemek” (*keyük yiyü tavışgan yiyü* “geyik yiyerek, tavşan yiyerek”) (T 8); **TürkMan.** yi- “yemek” (*yediler ölürdiler* “yediler öldürdüler”) (M I 20, 10); **TürkBuddh.** yi- “yemek” (*yidimiz yuñladımız* erser “yiyip harcadıysak”) (TT IV 6, 38); **Türkİslm.** yi- “yemek” (*er aş yedi* “Adam yemek yedi”) (DLT III, 67)]

taplaža özler-i eñlep yişün “Arzu ederse toprağı işleyip (elde ettiği ürünleri) yesin” (Sa11, 9)

Yorı-, yor- yürümek, geçerli (yasal); gitmek, hareket etmek (Caferoğlu, 1968: 302) (SUK, Sa04-4) (EDPT, 957); [**TürkRun.** yorı- “yürümek” (*öñdün kagañaru sü yorılım* “Doğudan Kağana doğru ordu yürütelim”) (T 29); **TürkMan.** yorı- “yürümek, gitmek, (bir şeyi yamaya) devam etmek” (*arığ yollarta yorıp* “saf yollarda yürüyüp”) (TT III 164-5); **TürkBuddh.** yorı- “yürümek, gitmek, (bir şeyi yamaya) devam etmek” (*suvda yorıp* “suda yürüyüp”) (PP 36, 5); **Türkİslm.** yorı- “yürümek, gitmek, hareket etmek” (*er yorıdı* “Adam yürüdü”) (DLT III, 87)]

koço kidini yorır “Koço bölgesinde geçerli (yasal) yer.” (Sa04, 4)

Yul- satın almak, bedelini ödemek, geri satın almak (SUK, Sa04-18) (EDPT, 918); [**TürkRun.** Ø; **TürkMan.** Ø; **TürkBuddh.** Ø; **Türkİslm.** yul- “salıvermek, yolmak, kurtarmak” (*er bulunug yuldı* “Adam tutsağı salıverdi.”) (Erdi-Yurtsever, 707: 2007)]

takı birök erklik beg işi işin küçin tutup alayın yulayın tiser-ler “Ayrıca eğer güçlü bir bey (devlet yetkilisinin) ve maiyetinin nüfuzunu kullanarak ve bedelini ödeyerek alalım derlerse” (Sa04, 18-19)

SONUÇ

Uygurlardan kalan 13.-14. yüzyıllara ait satış, değiş-tokuş, kiralama ve kiraya verme, kredi sözleşmeleri, evlatlık alma, teminat, azat etme, vasiyet ve muhtelif konularla ilgili 129 belgede yer alan sözcükler tanılandırılıp anlamlandırıldı. Daha sonra bu sözcüklerin Eski Türk dilinin diğer çevreleri olan Köktürk Kağanlığı'na ait yazıtlardaki, Maniheist Uygurlara ait metinlerdeki ve Budist Uygurlara ait metinlerdeki anlam ve şekilleri belirlenerek mukayese edildi.

Söz varlığı tespit edildikten sonra konusal (tematik) olarak sınıflandırılmıştır. Böylece 13.-14. yüzyıl Türk toplumunun kültürel, sosyal ve iktisadi hayatında nasıl bir hayat tarzına ve dünya görüşüne sahip oldukları hakkında fikir edinilmiştir.

- 1) Sivil belgelerin söz varlığı Özel Ad bilgisi ve Dilbilgisi Öğeleri, Konularına göre adlar ve Filler ana başlıklar altında konusal (tematik) olarak tasnif edildi.
- 2) Ticaret, vergi, hukuk kavramları ile ilgili sözcüklerin, söz varlığının büyük bir kısmını oluşturduğu görülmektedir. Bu sözcüklerin büyük bir kısmının Türkçe kökenlidir. Türkçe olmayan sözcüklerin çoğunluğu Moğolca ve Çince kökenli olduğu tespit edilmiştir.
- 3) baş bitig, ıdış bitig, yanut bitig, bk bitig, ög bitig, yanuç bitig birleşik sözcüklerindende anlaşılacağı gibi Uygurlar, aldıkları hukukî kavramları anlamlandırırken Türkçenin geniş imkanlarından yararlanmıştır.
- 4) İgele- fiili ile süt sevinçi kelimeleri sadece sivil belgelerde tanıklanmıştır.
- 5) Uygur Sivil belgelerinde yer alan sözcüklerin çoğunluğunun Türkçe kökenli olduğu tespit edilmiştir
- 6) Türkçe kökenli olmayan vergi ile ilgili sözcüklerin çoğunluğunun Moğolca kökenli olduğu tespit edilmiştir.
- 7) Ölçü ve para kavramı ile ilgili sözcüklerin çoğunluğunun Çince kökenli olduğu tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Arat, Reşid Rahmeti. *Kutadgu Bilig III İndeks*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1979.

Arat, Reşid Rahmeti, *Eski Türk Şiiri*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1991.

Arat, Reşid Rahmeti, *Yusuf Has Hacib-Kutadgu Bilig*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.

Atalay, Besim, *Divanü Lügati't Türk Dizini (İndeks) (IV)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1986.

Atalay, Besim, *Divanü Lûgati-it-Türk Tercümesi*, C:2, TDK Yay. Ankara, 1998.

Atalay, Besim, *Divanü Lügati't Türk Tercümesi. I-III*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

Caferoğlu, Ahmet, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1968.

Caferoğlu, Ahmet, “Uygurlarda Hukuk ve Maliye İstılahları”, *Türkiyat Mecmuası*, C. IV, İstanbul, 1934.

Clark, Larry., *Introduction to the Uyghur Civil Document of East Turkestan (13th-14th CC.)*, Indiana University, 1975.

Clauson, Sir Gerard, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Clarendon Pres, Oxford, 1972.

Çandaroğlu, Gülçin, “Uygur Devletleri Tarihi ve Kültürü”, *Genel Türk Tarihi*, C:2, Yeni Türkiye Yayınları. Ankara, 2002.

Ercilasun, Ahmet Bican, *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ yay., Ankara, 2004.

Gül, Bülent, *Eski Türk Tarım Terimleri*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yay., Ankara, 2004.

Kaçalin, Mustafa, *Kutadgu Bilig* e-kitap <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-75546/yusuf-has-hacib---kutadgu-bilig.html?vurgu=kutadgu>

DİZİN

A

Açıg, 81
Adan, 49
Adın, 24
Adır-, 128
Ağı-, 116
Ağılık, 81
Ağır, 25
Ak, 31
Alaçu, 82
Alguçı, 69, 77
Alım, 73
Alımçı, 69
Alış biriş, 69
Alku, 38
Alp, 25
Altı, 109
Altın, 57
Altınç, 111
Altmış, 110
Altun, 61, 69
Amtı, 35
Ana, 90
Ançası, 98
Andın, 40
Anıça, 33
Anta, 35
Antakı, 35
Apa, 90
Apam, 40
Aram, 46
Arıg, 25
Arkış, 75
Arkun, 35
Artuk, 40
Asıg, 77
Asıra, 26, 57
Asıra-, 128
Aş, 62
At, 49, 102

Ata, 90
Atız, 53
Atlıg, 102
Ay, 45
Ay-, 128
Ayag, 95
Ayak, 83
Ayguçı, 95
Ayıg, 26
Ayıt-, 128
Ayıtış-, 129

B

Bag, 69, 75
Bagır, 90
Baglık, 70
Bakır, 62, 70
Baldız, 94
Balık, 81
Baoçao, 70
Bar, 114
Barım, 75
Bark, 75, 82
Bars, 46, 49
Bas-, 117
Basa, 41
Basıg, 73
Baş, 52
Baş bitig, 77
Başı taşı birle, 59
Bedizlig, 23
Bedük, 30
Beg, 95
Beg+er, 96
Beget, 96
Bek, 26
Berge, 114
Berü, 41
Bışıg, 26
Biçin, 46, 49

Bil-, 129
Bile, 41, 44
Biliş-, 129
Bir, 109
Birer, 111
Birgüçi, 70, 77
Birim, 73
Birimçi, 70, 77
Birök, 41
Birt, 74
Biş, 109
Bişer, 112
Bişinç, 111
Biti-, 129
Bitig, 78
Bitkeçi, 78, 98
Biz, 37
Bk bitig, 77
Bod, 52
Bodun, 100
Boguz, 52
Bol-, 125
Bor, 63
Borluk, 54, 76
Boş, 27
Boyin, 52
Bozak, 32
Bölük, 66
Böz, 70
Bözçi, 98
Bu, 32, 39
Bugday, 103
Bul-, 117
Burhan, 106
Burson, 106
Burun, 35
Büçür-, 130
Bükün, 45
Bütün, 33

Ç

Çaçan, 84

Çahşaput, 47
Çam çarım, 78
Çamlıg, 78
Çamsız, 27
Çaruk, 63
Çeçeklik, 54, 76
Çekrek, 63
Çig, 66
Çımdan, 64
Çın, 27
Çın bitig, 78
Çiş-, 130
Çöki, 84
Çundun, 70

E

Ebçi, 87
Ed, 76
Eder, 114
Edgü, 27
Edle-, 130
Egsüksüz, 66
Eke, 91
Elig, 53, 110
Eniz, 54
Er, 87
Erklig, 28
Eski, 24
Eşgek, 49
Eşit-, 117
Etük, 64
Ev, 76, 82

I

Idikkut, 96, 106
Idış bitig, 78
Igaç, 50
Inaru, 41
Inça, 33
It, 47, 50

İ

İç, 57
 İçi, 91
 İçre, 82
 İdiş, 84
 İg, 116
 İgele-, 130
 İgle-, 125
 İgsiz, 116
 İkegü, 112
 İki, 109
 İkilik, 113
 İkinti, 111
 İkirer, 112
 İl, 100
 İl-, 130
 İnçge, 30
 İni, 91
 İşi, 96
 İste-, 131
 İş, 71
 İşlet-, 131
 İtig, 64

K

K(e)l-, 118
 Ka, 91
 Kağa, 33
 Kadaş, 92
 Kadın, 84
 Kağun, 88
 Kal-, 118
 Kalan, 74
 Kalançı, 98
 Kalın, 105
 Kam, 96, 107
 Kamçı, 114
 Kan, 97
 Kañ, 92
 Kap, 84
 Kap-, 118

Kapıg, 84
 Kaplıg, 66
 Kara, 32
 Karabaş, 113
 Karıla, 66
 Karıla-, 131
 Katıl-, 131
 Kañın, 88
 Kaviğ, 74
 Kay, 64
 Kayu, 36
 Keçür-, 118
 Kelinle-, 119
 Kelür-, 119
 Kent, 81
 Kepez, 71
 Kergek bol-, 119
 Kesiş-, 132
 Kev, 99
 Keviz, 84
 Kıl-, 132
 Kın, 106
 Kıra, 54, 103
 Kırk, 110
 Kışnak, 82
 Kıtay, 23
 Kız, 88, 92
 Kiç-, 132
 Kiçig, 24
 Kidin, 57
 Kiğmen, 84
 Kim, 36
 Kin, 42
 Kiñeş-, 132
 Kir-, 119
 Kişi, 88
 Kişlik, 66
 Kodı, 57
 Kop, 33
 Korsuz, 28
 Koyn, 47, 50
 Kögür-, 133

Kökümşek, 64

Köl, 54

Kölük, 50

Köm-, 133

Köprüg, 61

Kör-, 120

Kösür, 54

Kuanpu, 71

Kud-, 120

Kul, 89, 102, 113

Kulgak, 53

Kum, 55

Kupin, 85

Kuvar, 78, 106

Kuvrag, 107

Küçek, 28

Küdegü, 94

Küley, 55

Kümüş, 62, 71

Kün, 45

Künçit, 103

Kündin, 58

Kün, 88, 102, 113

Küp, 85

Küri, 67

Kürk, 64

Küşkü, 47, 50

Küz, 45

Küzlüg, 103

M

Men, 37

Min, 110

Munça, 34

N

Neçe, 37

Negü, 37

Nişan, 79

Nom, 107

O

Oglan, 89, 93

Ogul, 93

Ogullan-, 120

Ok, 42

Ol, 32, 38, 39

Olar, 38

On, 109

Onar, 112

Onunç, 111

Orduklug, 71

Orpak, 85

Ortuk, 71

Orun, 83

Otuz, 110

Ö

Ö-, 120

Ödig, 101

Ög bitig, 79

Ögen, 55

Ögey, 94

Ögüz, 55

Öl-, 125

Ölen, 55

Öñ, 67

Öñdün, 58

Öñdünki, 42

Öñi, 28, 42

Ördgün, 104

Örü, 58

Ötigle-, 133

Ötkürü, 72

Ötün-, 121

Öz, 38

P

Piryan, 83, 85

S

Sa, 85
 Sakın-, 121
 Sakış, 72
 Sal-, 126
 Salig, 74
 Sana-, 133
 Sanaç, 65
 Sañ, 83
 Sañisdvri, 107
 Sat-, 133
 Satıg, 72
 Sav, 101
 Say, 55
 Sayu, 39
 Sekiz, 109
 Sekizinc, 111
 Seşür-, 121
 Sıçı, 58
 Sıçılıg, 104
 Siguş-, 121
 Sın, 105
 Sınuk, 24
 Sınar, 58
 Sır, 85
 Sıtır, 67
 Silig, 29
 Siliñ, 72
 Soñ, 42
 Soñara, 43
 Soy-, 133
 Söz, 101
 Sözleş-, 122
 Sutku, 85
 Suu, 97
 Suv, 63
 Suvag, 56
 Suvaglık, 56
 Suvdun, 56
 Süçüg, 63
 Süt sevinçi, 103

Ş

Şali, 97, 108
 Şazın, 108
 Şig, 67
 Şiñ, 67
 Şulug, 67
 Şutza, 108
 Şük, 28
 Şükün, 108

T

Tag, 56
 Tagar, 85
 Tagay, 93
 Tagdın, 58
 Takı, 43, 44
 Takıgu, 47, 50
 Talaş-, 122
 Tam, 86
 Taman, 65
 Tamga, 79
 Tamgalıg, 79
 Tançu, 67
 Tanuk, 79
 Tap-, 134
 Tapın-, 122
 Tapış-, 134
 Tapla-, 134
 Taplaş-, 122
 Tapşur-, 122
 Tarı-, 134
 Tarıg, 104
 Tart-, 134
 Tas, 24
 Taş, 62
 Taştın, 59
 Tavar, 76
 Tavışgan, 47, 51
 Teg-, 123
 Tegi, 43
 Tegimlik, 97

Tegin-, 135	Tugmış, 92
Tegirmen, 83	Tuñsu, 80
Tegre, 59	Tur-, 136
Tegşintürü, 59	Turuş, 29
Tegşürüş-, 135	Tut-, 123
Tegür-, 135	Tutug, 80, 103, 113
Telim, 31	Tutuz-, 136
Telük, 86	Tüdüñ, 74
Tembin, 68	Tüke-, 124
Temirçi, 99	Tükeği, 34
Teñ, 68	Tükel, 34
Teñlig, 68	Tümen, 110
Tepsi, 85	Türk, 23
Ter, 72	Tüş, 80, 104
Teri, 53	Tüz, 29
Tıd-, 135	
Tılda-, 123	
Tıltag, 115	
Tıt-, 136	U-, 136
Tigin, 97	Uç, 59
Tigit, 98	Uçagur, 43
Tile-, 136	Ud, 48, 51
Tiş-, 123	Uğuru, 36, 60
Tñri, 108	Uguş, 101
Tñrim, 108	Ulag, 51
Togasız, 116	Ulam, 31
Toguru, 72	Ulug, 31
Tokuz, 109	Uluş, 100
Tokuzunç, 111	Umdu, 74
Ton, 65	Umugsuz, 29
Toñuz, 48, 51	Un, 104
Torgu, 72	Ur-, 137
Toş-, 126	Urı, 89, 93
Toyn, 98, 108	Urug, 94
Töle-, 123	Uşun, 68
Töleç, 79, 106	Uygur, 23
Törđer, 112	Uyuk, 65
Tört, 109	
Törtünç, 111	
Törü, 80	Üç, 109
Töşek, 86	Üçegü, 112
Tug-, 126	Üçer, 112

U

Ü

Üçün, 43
Üçünç, 111
Üleş-, 137
Ületü, 86
Ülüşlüg, 68
Üm, 65
Ün-, 126
Üntür-, 127
Üş-, 137
Üşdüñki, 60
Üskinte, 36
Üstün, 60
Üşül-, 124
Üür, 104
Üze, 60

V

Vrhar, 83, 108

Y

Yada-, 124
Yagak, 86
Yaka, 73
Yakşı, 86
Yalavaç, 99
Yalğan, 115
Yalñuz, 44
Yan, 60
Yan-, 127
Yantur-, 138
Yantut, 115
Yanut bitig, 80
Yañ, 105
Yañı, 48
Yar-, 138
Yaragu, 29
Yaraş-, 124
Yaraşu, 29
Yarat-, 138
Yargu, 80
Yarıl-, 127

Yarım, 68
Yarmak, 73
Yasa, 80, 105
Yaşı, 56
Yastuk, 73
Yaşuk, 81
Yaş, 87
Yaş-, 127
Yaşlıg, 87
Yat, 30
Yaz, 46
Yazlıg, 104
Yegen, 94
Yene, 34
Yenge, 95
Yetting, 111
Ygrmi, 109
Ygrminç, 111
Yığ-, 139
Yıl, 46
Yılan, 48, 51
Yıllık, 46
Yıñak, 61
Yi-, 139
Yıd-, 124
Yig, 30
Yiged-, 124
Yir, 56
Yiti, 109
Yitmiş, 110
Yme, 44
Yogun, 31
Yok, 115
Yol, 61
Yorı-, 139
Yorıd-, 125
Yorık, 81
Yosun, 105
Yul-, 139
Yunt, 48, 51
Yürün, 32
Yüz, 53, 110